

olvasatermi pld.

LXIV. ÉV.

HARMADIK FOLYAM

1940. JAN.—MÁRC.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR KÖZKÖNYVTÁRAK
KÖZLÖNYE

A MAGYAR KÖNYVTÁROSOK ÉS LEVÉLTÁROSOK EGYESÜLETÉNEK MEGBÍZÁSÁBÓL
SZERKESZTI

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN

*1940. évi folyam * I. füzet*

BUDAPEST

KIADJA A M. NEMZ. MÚZEUM ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA 1940

ÚJ KÖNYVEK

NEUERSCHEINUNGEN AUF DEM GEBIETE
DER BIBLIOGRAPHIE

Az 1936. év Magyar Könyvészet

I. A magyarországi könyvtermelés forrásai: a nyomda- és sokszorosítóvállalatok statisztikai jegyzéke. Összeállította: dr. Szollás Ella. — II. A Magyarországon megjelent könyvek jegyzéke. Összeállította: dr. Droszt Olga. — III. A Magyarországon megjelent hírlapok és folyóiratok jegyzéke. Összeállította: dr. Mokcsay Júlia.

Kiadja az Országos Széchényi Könyvtár. 1939. XX+516 lap.
Ára P 20.—

Magyar Könyvészet

Bibliographia Hungariae 1911—1920

Barcza Imre címgyűjtésének felhasználásával szerkesztette az Országos Széchényi Könyvtár Bibliografiai Osztálya. — A m. kir. Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter támogatásával kiadja a Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesülete. I. kötet. A—K. Sajtó alá rendezte **dr. Kozocsa Sándor**. 1939. VIII+538 l. A teljes mű (két kötet) ára P 60.—

MAKKAI LÁSZLÓ — M. HORVÁTH MAGDA:

A MAGYAR KÖNYVGYÜJTŐ KÉZIKÖNYVE

**MAGYAR KÖNYVRITKASÁGOK ÉS KÉZIKÖNYVEK
1888—1938 KÖZT ELÉRT ÁRAINAK JEGYZÉKE**

(Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai IX.) 1939.
232 lap. Ára P 10.—

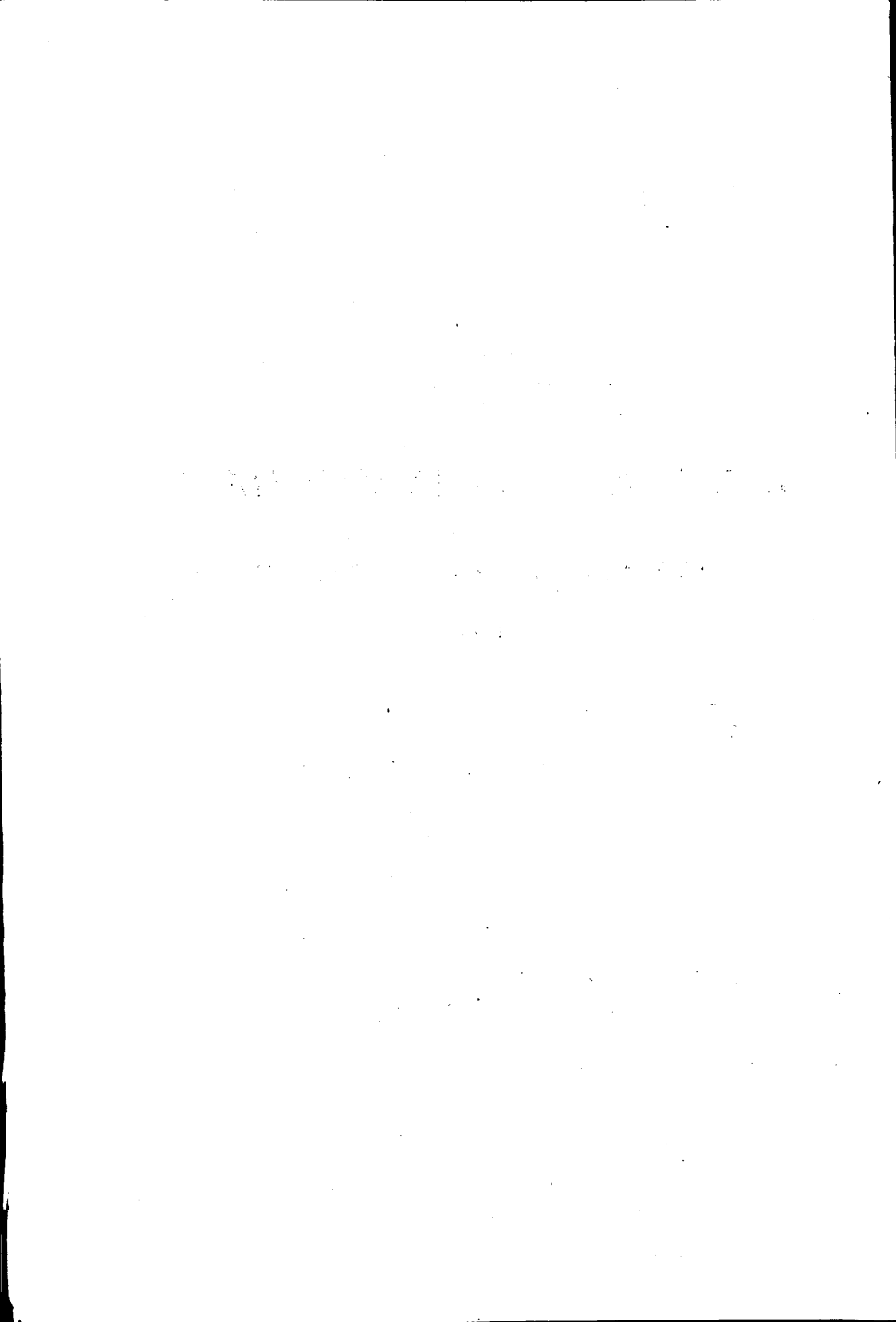
~~50.073~~

tel 1.759

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

HARMADIK FOLYAM. * LXIV. ÉV.

1940.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR KÖZKÖNYVTÁRAK
KÖZLÖNYE

A MAGYAR KÖNYVTÁROSOK ÉS LEVÉLTÁROSOK
EGYESÜLETÉNEK MEGBÍZÁSÁBÓL
SZERKESZTI

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN

HARMADIK FOLYAM. * LXIV. ÉV.

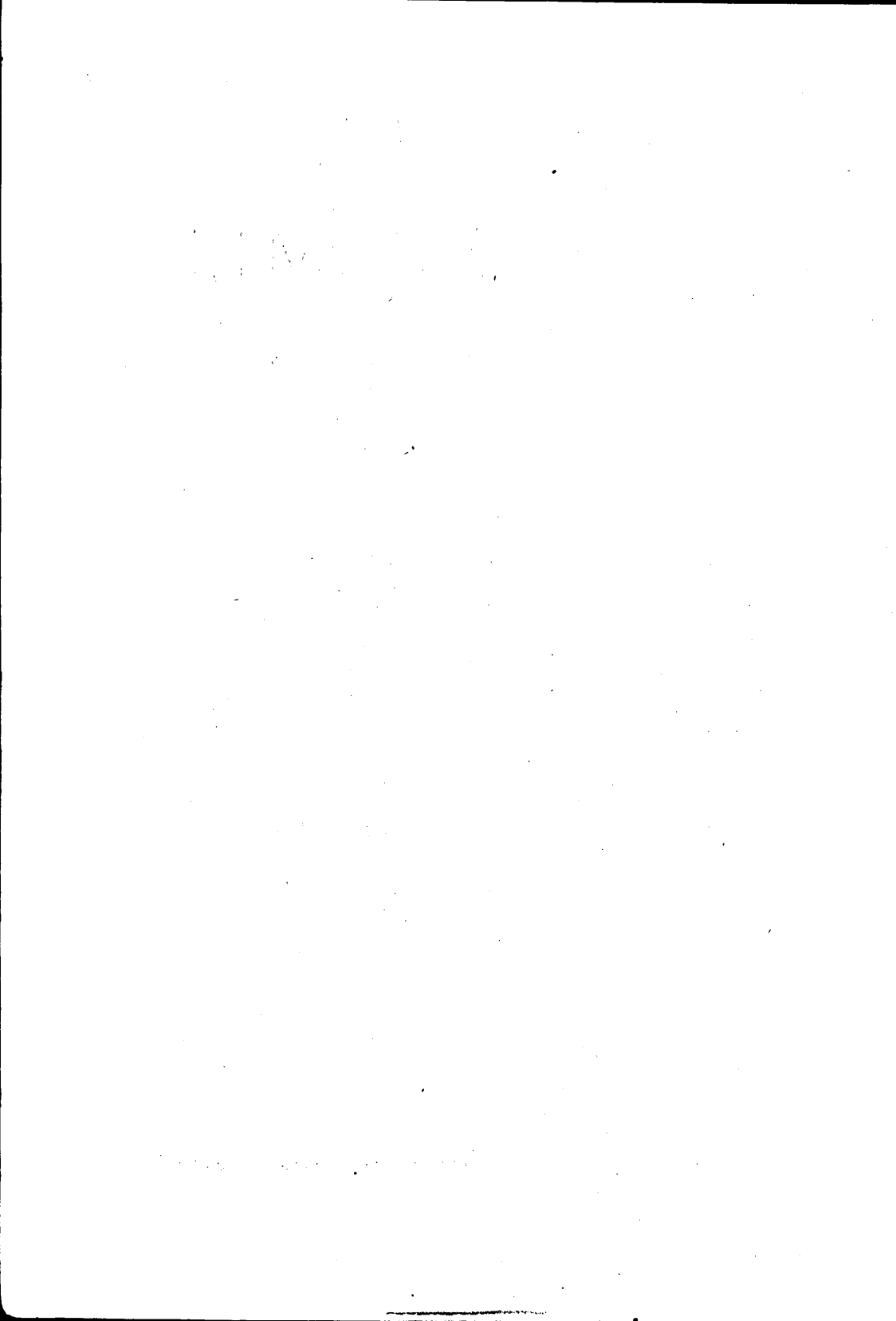
1940. ÉVFOLYAM

BUDAPEST

KIADJA

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA

1940.

T A R T A L O M.

1. ÉRTEKEZÉSEK, ÖNÁLLÓ KÖZLEMÉNYEK.

	Lap
BÁN IMRE: A gyöngyösi református egyház könyvtára a XVII. század 70-es éveiben	242
BARTONIEK EMMA: Egy különös kéziratcsontkítás	345
CLAUSER MIHÁLY: Nagy-Ernyei Kelemen Márton leírása a Teleki-tékáról	9
DANCZI VILLEBALD: A Benes-féle biblia szláv szórvány-mondata	372
DEZSÉNYI BÉLA: Az első magyar képes hetilap. A kassai Ábrázolt Folyóirat története (6 képmelléklettel)	17
DEZSÉNYI BÉLA: Legrégibb hírlapjaink életrajzához	353
GÁBRIEL ASZTRIK: A Pozsonyi-kódex eredeti kézírata	333
GÁRDONYI ALBERT: A magyar könyvtárpolitika kezdetei	134
HARASZTHY GYULA: Az Egyetemi Könyvtár modernizálása	46
HUBAY ILONA: Az „Aviso 1609”	127
KÁPLÁNY GÉZA: A dokumentáció és a könyvtárak	147
KÓSA JÁNOS: Az utánnomás eltiltása Magyarországon	377
RADÓ ISTVÁN: Vidéki közkönyvtárak	55
RADÓ POLIKÁRP: Középkori liturgikus könyvek és bibliák maradványai a soproni ev. líceum könyvtárában	362
RADÓ POLIKÁRP: Sopron város kéziratok miscellaneumja: a Golso-kódex ..	226
SUPKA ERVIN: Könyvnyomatok a könyvtárban	157
SZEMZŐ PIROSKA: A Pester Zeitung engedély-okirata	251
SZIMONIDESZ LAJOS: A „debreceni biblia” sorsa	236
TELEKI DOMOKOS GR.: Gróf Teleki Sámuel emlékezete	1
VARJAS BÉLA: Balassa Bálint Istenes énekeinek első kiadása (23 képpel) ..	105
VARJAS BÉLA: Gróf Teleki Sámuel-emlékkiállítás a Magyar Nemzeti Múzeum dísztermében 1939. november 17-én	14
VARJAS BÉLA: Német könyvkiállítás (4 képpel)	217
WITZMANN GYULA: Elvi közös alapok a különböző szakrendszerekben ..	36

2. KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

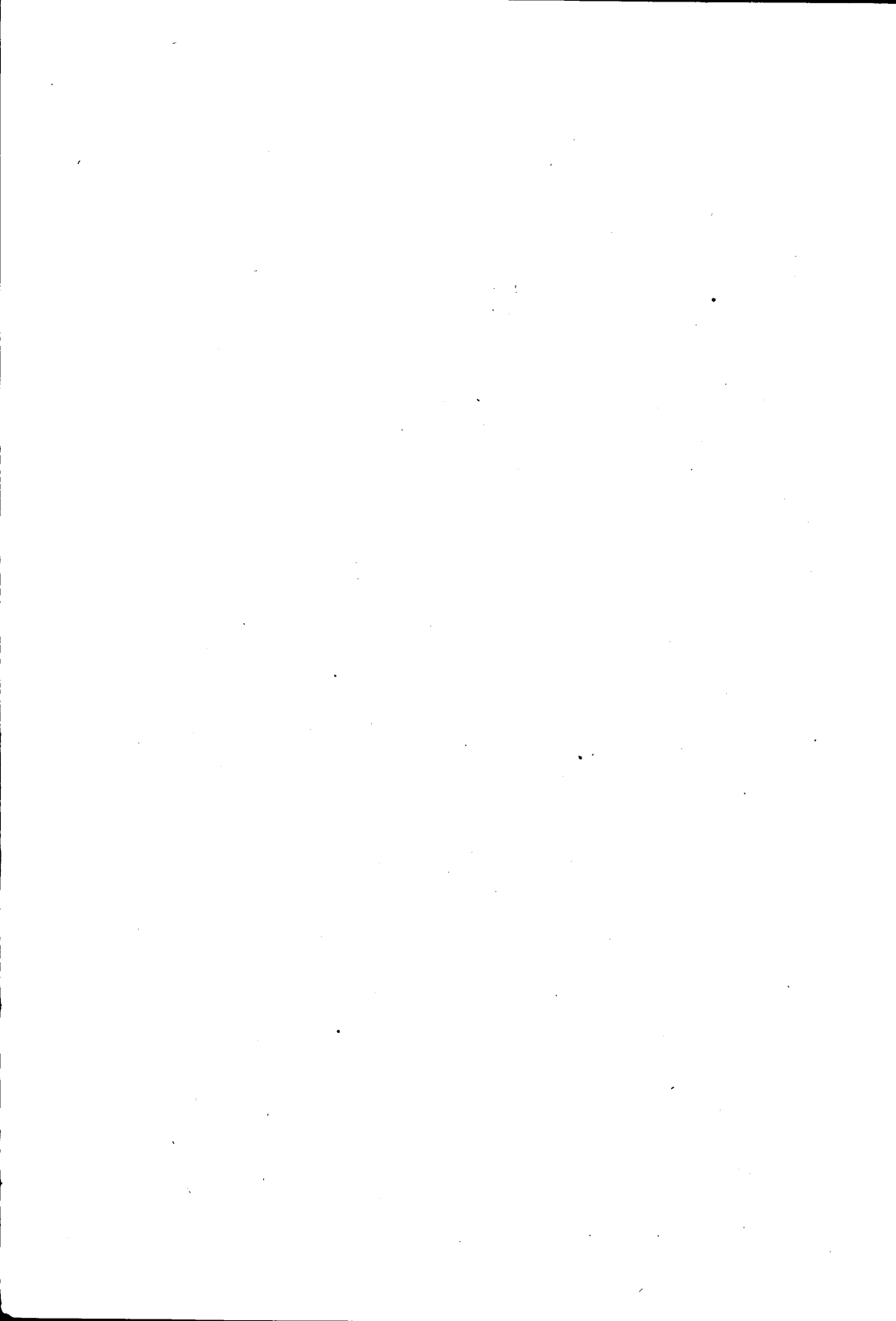
BEKE ÖDÖN: A nagyszombati szakácskönyv	74
C. M. Galánthai gróf Fekete János a bécsi Corvinákról	394
C. M.: Homloklevél	394
CLAUSER MIHÁLY: A röpirat	187
CS. GÁRDONYI KLÁRA: Szempontok irodalmi levelek meghatározásához ..	79
CSAPODI CSABA: Szempontok irodalmi levelek meghatározásához	397
CSÁSZÁR ZOLTÁN: Melanchthon kéziratok verse az Országos Széchényi Könyvtárban	170
DEZSÉNYI BÉLA: Az Erdélyi Magyar Hírvivő százötven esztendeje ..	274
DEZSÉNYI BÉLA: Írók, szerkesztők, kiadók és nyomdák viszonya 1845-ben ..	172
DEZSÉNYI BÉLA: Két régi újság póre egy utánnomás körül	278
GÁSPÁR MARGIT: Ernst Lajos gyűjteményének árverése	181
GÁSPÁR MARGIT: Felvidéki és kárpátaljai könyvgyűjtés	91
GÁSPÁR MARGIT: A kötelespéldány-törvény miatt indított kihágási eljárások	92
GORIUPP ALISZ: Néhány adat a magyar és német könyvtárak személyzeti állapotáról	394
GRONOVSKY IVÁN: Fotokópia és mikrofilm	83
GULYÁS JÓZSEF írja Sárospatakról	93
HARSÁNYI ANDRÁS: Új — régi magyarok	65
HORVÁTH ENDRE: Az athéni Akadémia „Görög Könyvészeté” és a magyarországi nyomdák újjörög könyvei	72
JÓNÁS ALFRÉD: Színészettörténeti adatok az Országos Széchényi Könyvtárban	293

	Lap
JOÓ TIBOR: Szempontok irodalmi levelek meghatározásához	286
K. DEDINSZKY IZABELLA: Wagner és Liszt dedikált művei az Országos Széchényi Könyvtárban	87
KÓSA JÁNOS: Egy politikai röpirat kálváriája a könyvrevíziós hivatalban	78
KÓSA JÁNOS: Vita egy selyemtenyésztési könyv szerzőségéről	178
LAVOTTA REZSŐ: Mosonyi Mihály kézíratai	291
MOKCSAY JÚLIA: Hírlapnyilvántartások	85
MUSNAI LÁSZLÓ: Háromszázéves ismeretlen unitárius káté	391
PANKA KÁROLY: A külföldi államok között fennálló könyv-csereviszony és annak történeti előzménye	175
SEMZŐ PIROSKA: A kolozsvári „főasszonyságok” könyvtára 100 esztendővel ezelőtt	171
SZIMONIDESZ LAJOS: Literátus Péter magyar kátéja, vagy ábécés könyve	390
TOLNAI GÁBOR: Legszebb magyar könyv 1939	89
TOLNAI GÁBOR: Mikes Kelemen könyvtára?	270
TR. Z.: Hogyan csaltak régen a könyvtárosok?	188
TR. Z.: Könyvkiadók csalárdságai a XVIII. században	403
TR. Z.: Versbe szedett XVIII. századi könyvtár	75
TRÓCSÁNYI ZOLTÁN: A sortöltő jel	188
TRÓCSÁNYI ZOLTÁN: XVI. századbeli magyar nyomtatványok meghatározása	70
VARGA SÁNDOR FRIGYES: A tarka színek szerepe a könyv külső köntösén	184
VARJAS BÉLA: Bornemisza Anna halálára kiadott kárta	267
VAYER LAJOS, IFJ.: A Magyar Történelmi Képcsarnok metszetgyűjteménye	283
ZOVÁNYI JENŐ: Kutatások a „Bujdosó magyarok füstölgő csepüje...” szerzője után	165
ZOVÁNYI JENŐ: Megírhatta-e Bornemisza Péter egymaga összes műveit?	271
ZOVÁNYI JENŐ: Pauli Simon postilláinak fordítója	272

3. ISMERTETÉSEK.

BAY FERENC: Könyvtárpolitikánk célkitűzései. Ism.: GRONOVSKY IVÁN	210
DIERMANSE, P. J. J.: Renout van Montalbaen. Ism.: VISNYA ALADÁR ..	415
DÓCZY JENŐ—WELLMANN IMRE—BAKÁCS ISTVÁN: A magyar gazdasági irodalom első századainak könyvészete. Ism.: TR. Z.	204
DUBOVITZ ISTVÁN: A magyar földrajzi irodalom 1937. Ism.: GR.	207
Az Erdélyi Múzeum-Egyesület háromnegyedszázados tudományos működése. Ism.: HARSÁNYI ANDRÁS	406
Das evangelisch-theologische Schrifttum in Ungarn. Ism.: HARSÁNYI ANDRÁS	309
A Fővárosi Könyvtár évkönyve. Ism.: OSZETZKY DÉNES	94
FRIELING, HEINRICH: Die Sprache der Farben. Ism.: VARGA SÁNDOR FRIGYES	307
GULYÁS PÁL: Magyar írók élete és munkái. Ism.: HANSKARL ERZSÉBET	208
HEIDE, WALTHER: Handbuch der deutschsprachigen Zeitungen im Ausland. Ism.: DEZSÉNYI BÉLA	311
HORVÁTH ENDRE: Magyar-görög bibliográfia. Ism.: TRÓCSÁNYI ZOLTÁN	201
KERTÉSZ JÁNOS: Ezer tanulmány az ezer tó országáról. Ism.: MOKCSAY JÚLIA	206
KLEMPA KÁROLY: A Festetics-könyvtár 1500-ig terjedő ősnymtatványai. Ism.: HUBAY ILONA	193
KNIEWALD, DRAGUTIN: Misal čazmanskog prepošta Jurja de Topusko i zagrebačkog biskupa Šimuna Erdődy. Ism.: DANCZI VILLEBALD	191
KOFFÁN KÁROLY: De profundis. Ism.: VARGA SÁNDOR FRIGYES	308
LAVOTTA REZSŐ: Kézírtatos hangjegyek. Ism.: KAMPISNÉ DEDINSZKY IZABELLA	420

LEHMANN, ERNST HERBERT: Gestaltung der Zeitschrift. Ism.: DEZSÉNYI BÉLA	313
M. TÓTFALUSI K. MIKLÓSNAK ... mentsége. Ism.: VARJAS BÉLA	411
Printing in the twentieth century. Ism.: GRONOVSKY IVÁN	211
RAICHLÉ WALTER: Das ungarische Zeitungswesen. Ism. DEZSÉNYI BÉLA	203
Die Relation des Jahres 1609. Ism.: HUBAY ILONA	410
SCHULEK TIBOR: Bornemisza Péter. Ism.: HARSÁNYI ANDRÁS	195
SZABÓ PÁL, VITÉZ: A m. kir. Erzsébet-tudományegyetem és irodalmi munkássága. Ism.: Y.	96
SZENTKÚTY PÁL: Régi hazai nyomdák mintakönyvei. Ism.: VARJAS BÉLA	412
SZOLLÁS ELLA—DROSZT OLGA—MOKCSAY JÚLIA: Magyar könyvészet 1936. Ism.: TRÓCSÁNYI GYÖRGY	298
TIKKANEN, J. J.: Studien über die Farbengebung in der mittelalterlichen Buchmalerei. Ism.: VARGA SÁNDOR FRIGYES .t.	301
WITZMANN GYULA: A városi könyvtárügy. Ism.: MOKCSAY JÚLIA	420
*	
LEVÉLSZEKRÉNY, TRÓCSÁNYI ZOLTÁN	98, 212, 327, 443
FOLYÓIRATSZEMLE 1939. SUPKA ERVIN	315, 423
RÉSUMÉ — INHALTSANGABE	101, 215, 329, 444
NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ	447

GRÓF TELEKI SÁMUEL-EMLÉKÜNNEP.

I.

Gróf Teleki Sámuel emlékezete.*

Kétszáz éve annak, hogy a Marosmente egy kis falucskájában, Gernyeszegen, megszületett gróf TELEKI SÁMUEL kancellár, a világhírű marosvásárhelyi Teleki-könyvtár alapítója.

A könyvtárban ránk maradt a kancellár családi bibliája, díszes, ezüstcsatos, erdélyi, magyar kötésben; ebben olvashatjuk a tulajdonos sajátkezű bejegyzését: „Én gróf Teleki Sámuel születtem e világra Gernyeszegen in anno 1739 die 17. novemb.“

Teleki Sámuel már korán, 9 éves korában elvesztette anyját, 15 éves korában atyját, és ezzel sok ügyes-bajos dolog szakadt a vállára. Bizonyára az osztozkodás miatt volt sok baja. Nevelése egy kis félreeső faluban, Celnán történt, az akkori időknek megfelelő, egyoldalú, klasszikus irányban, ami főleg a latin nyelv tanulására terjedt ki, és csakis a latin nyelv tökéletes tudása az egyetlen, aminek hasznát is veszi külföldön. Tudatában volt ennek az ifjú és naplója elején a következőket írja: „Minekutánna pedig a szent Isten, ki mindazon méltatlanságaimban és bajoskodásaimban én velem volt azok között annyira való csendességet engedett, hogy szándékomat és elmémet külső idegen országoknak látásokra s azokban a tisztességes tudományokra fordíthatnám, kívánván mindazt az által kipótolni, valamit fennemlített viszontagságaim miatt tanulásomban elmulattam.“

1759. november hó 7-én indult útnak Sáromberkéről KOVÁTS JÓZSEF, a későbbi nagyenyedi tanár urammal. Ezzel

* Felolvasatott a Rádióban 1939. november hó 17-én.

kezdődik naplója és 1763. november 17-ig, hazafelé utaztában Gödöllőre való érkezéséig tart. Induláskor Bécsben még latinul beszél a kamarással. A tanulásnak ez a főszköze annyira birtokában volt, hogy annak tanulásával nem kellett tovább foglalkoznia, de annál több baja volt az élő nyelvekkel. Már útja kezdetén is érzi, mennyire baj, hogy nem tud jól németül, és ezért Bázélbe érve legelső dolga volt, hogy német nyelvmestert fogadjon; pár hónap múlva a franciához kezd és ezt a két nyelvet levelezés útján is gyakorolja.

Midőn elindult útjára, a magyar nyelven kívül csak a latint bírta; Bázélben „Lateinischer Graf“-nak hívták. Midőn négy év múlva visszatér útjából, németül és franciául is tud.

A nyelveken kívül a többi külföldi tanulmányaiban nem volt rendszer, hiszen TELEKI SÁMUEL nem szaktudományt keresett, hanem általában tudományt és azt hallgatta, ami érdekelte. A Bázélben hallgatott előadások tárgyai: historia juris civilis, institutio Justiniani, electricum experimentumok, historia universalis, historia ecclesiastica és a világhírű két BERNOULLITól matematika, fizika, mechanika.

Úgy látszik, legjobban ez utóbbi tárgyak érdekelték; erre vall az a nagykiterjedésű levelezés, melyet hazatérése után is folytatott a két BERNOULLI testvérrel.

Négy év alatt Bázélben, Utrechtben, Leidenben, Párizsban, Bécsben tartózkodott hosszabb ideig.

TELEKIBEN már korán felébredt a könyv iránti szeretet, már Bázélben 1000 magyar forint ára könyvet szerez másfél év alatt, s midőn 4 évi külföldi tanulmányútja után hazafelé utazott, 1763. június 13-án feljegyzi naplójában, hogy 9 láda könyvet szállított Bázélből Ulmba, 26^{1/2} mázsa súlyban.

Első mátkájától, BÁNFFY ÁGNESTől erőszakkal elszakítottán, 1769. november 13-án jegyezte el magát iktári gróf BETHLEN ZSUZSÁNNÁVAL, akivel boldog családi életet élt annak 1797-ben bekövetkezett, korai haláláig. A kancellár neje mindenben megértő feleség volt, még a könyvek szeretetében is. A magyar könyveket gyűjtötte, míg a kancellár az akkori ízlésnek megfelelően főleg a latin könyveket kedvelte. A kancellárné magyar könyvgyűjteménye talán legértékesebb része a Teleki-könyvtárnak.

A kancellár ritka tehetségekkel megáldott fia, Domokos, korán elhunyt, csak egyetlen fia maradt, Ferenc. Leánya, Mária, Rhédey Ádámhoz ment férjhez.

Az, aki belenyúlt TELEKI első házasságának sorsába, Mária Terézia, korán felrendeli TELEKI SÁMUELT Bécsbe udvari szolgálatra, ahol 83 éves korában bekövetkezett haláláig negyven évnél is több időt tölt el, mint császárnéja, majd II. József, II. Lipót és Ferenc udvari embere. E négy monarcha alatt előbb kükküllői főispán, 1777-ben főkormánytanácsos, 1785-ben intimus cancellarius, majd bihari főispán, királyi commissarius, végül udvari kancellár és a Szent István-rend nagy keresztese. Ezenkívül tagja volt a göttingai és a varsói tudós társaságoknak.

BAJZA JÓZSEF megállapítása szerint a Teleki-ház egyik véd-bástyája volt az elnemzetlenülés nagy veszedelméből menekülő magyar nyelvnek. A kancellár is a bécsi udvar finom, franciás, németes, latinus hatása dacára magyar nemzete nyelvének, tudományának bőkezű patrónusa lesz.

Magyarságát nem fojthatta meg a bécsi idegen atmoszféra. Még 1800-ban rendelkezik könyvtára fennmaradását illetőleg, majd 1811-ben zárja le idevonatkozó intézkedéseit pótvégrendeletében. Mint fidei commissumot hagyja utódaira könyvtárát, amint írja: „A Tudományoknak Nemzetemben és Hazámban előmozdításokra.“

Nagy idők voltak ezek Erdély történetében; főuraink a magyar tudományosságnak olyan igazi nagyúri áldozatokat hoztak, mint gróf BATTHYÁNYI IGNÁC, aki 1781-ben Gyulafehérváron kincset érő könyvtárát és csillagvizsgálóintézetet alapít, vagy báró BRUCKENTHAL SÁMUEL, aki a nagyszebeni könyvtárát és múzeumot alapítja. Velük egyidőben a nagy Teleki Mihály unokája akar magyar Göttingát teremteni Marosvásárhelyen a Teleki-bibliotékával.

A 60.000 kötetből álló Teleki-könyvtár a Szent Miklós-utcában az alapítvány hatalmas, emeletes épületének jobb szárnyát foglalja el, melyet a kancellár építtetett MÜLLER JÓZSEF bécsi építész tervei szerint. KAZINCZY 1816-ban Marosvásárhelyt jártában „Erdélyi úti levelei“-ben úgy emlékezik a kancellár könyvtáráról, hogy „bibliothékájába lépésekor az álmélkodástól öszverázattaték“, és „boldognak mondja azt az órát, mely róla

azt a szennyet elmosá, hogy nagy hazafiának ekkora alkotását odáig nem láthatá“.

„1799. ápril 24-én tétetett le a théka épület fundamentum köve, felépült pedig számtartó Herberth Mihály uram nyughatatlanságai közt“, — így szól a tervrajzon látható feljegyzés. Az építkezés bevégzéséről viszont az 1803-ban megindult levelezésből lehet következtetni, mikor a legelső könyvesládáját indítja útnak a bécsi udvar kancellárja, aki 1822-ig folytonosan küldözte haza életének gyümölcsét, amíg aztán őt magát is hozták 1822-ben a koporsóban két teljes hétig a császárvárosból, hogy Sáromberkén, könyvtárától nem messze, hazai földben pihenjen és tovább álmodjon kultúralkotása felől, miután még drága könyvtárát végső, marosvásárhelyi elrendezésében nem láthatta meg soha.

Ez a könyvekért rajongó kultúrpolitikus főúr tehát azzal a reménnyel vált meg könyveitől Bécsben, hogy egyszer csak viszontláthatja őket. Így ígéri legelső marosvásárhelyi bibliothekáriusának, Szász uramnak, a bécsi, feudális rozsdát fel sem vevő ízes magyarsággal írt levelében: „Ha ezen a nyáron nem, de a jövőn, 1805-ben okvetlen lemegek megtapasztalni: interessál-e bibliothekám sorsa és kiket? Egyebekben portól, molytól, károsodástól, mocskos kezeztől óvja meg drága könyveimet, de különösen a Flaccianus Cultertől (olló), mert ezeknek az én könyveimnek becse én előttem, feleségem és gyermekeim életén túl a legdrágább“.

Bécsben a „Magyar Házban az első Stockba volt odáig elhelyezve a könyvtár, kilenc kontignációkra osztva“, így írja ottani könyvtárosa, MIHELYES SÁMUEL. Innen indulnak a marosvásárhelyi, templomforma, háromhajós beosztású, hatalmas, oszlopos, árkádos terembe könyvei, amely könyvesház a maga áttört emeleti rendszerével az akkor uralkodó klasszicizáló építőművészet egyik megbámulásra érdemes alkotása.

A KAZINCZY egyidejű leírása szerint a „bémenetel ide az alsó sor folyosójáról esik a bibliothéka hajójába, az ablakok erányában, pilászter és pilászter közt vasrostélykönyöklők hagyattak, így a hajó elég világot kap. A könyvek sárga rézdrótból font ajtók megett állanak a karokban, hogy a könyvek címeit látni lehessen s a szép tolvajságnak vétetik így eleje. Az építőmester értelemmel s nagy szerencsével tevé a rajzolatot“.

Lépünk be mi is ugyanazon a küszöbön, ahol KAZINCZY óta a BÓLYAIK, ARANKA GYÖRGV, PETŐFI SÁNDOR, gróf MIKÓ IMRE, GYULAI PÁL, JÓKAI MÓR lábai jártak ennek előtte, manapság meg ahol GÁRDONYI GÉZA, GULÁCSY IRÉN, BERDE MÁRIA, MÓRA FERENC, MÓRICZ ZSIGMOND, KUNCZ ALADÁR, KOSZTOLÁNYI DEZSŐ fordultak meg, és szembe találjuk magunkat a nagy alapító életnagyságú arcképével, aki a Szent István-rend ornátusában, derült ábrázattal, magyaros vendégszeretettel, kitárt karokkal fogadja látogatóit. „Ilyen vala a szálas, vékonytestű, barnahajú s szemű Teleki egészen s a festés egyesíté a szépséget a történelmi hűséggel“, kalauzol bennünket tovább KAZINCZY, mint aki a leghitelesebb bírálója ennek a TUSCH JÁNOS festette arcképnek.

Az egész hangulatból kicsendülnek a XVIII. század végének megkapó, nemes vonalai. Az allonge parókás képek a galériákon, a szobrok a szekrények tetején, az ajtók vasvereteinek stílusa, a legszorosabb közösség — alkotó és alkotása között.

TELEKI nemcsak könyvgyűjtő, hanem tudós is lévén, maga szerkeszti bibliotékája katalógusát, mely 4 kötetben 1796., 1800., 1811. és 1819. években három könyvkiadónál jelent meg. Századának nyelvén, a latinon olvassuk a katalógus bevezetésében, hogy „könyvek szükségében sínylődő Haza javára akar munkálni, mire nézve a közhivatalok komoly gondjai közt soha el nem mulasztott egyetlen alkalmat sem, amiképen sem élete gondjai, sem az országok távolsága nem bírta soha elcsüggeszteni“.

TELEKI SÁMUEL könyveinek könyvtárában történő elrendezésére vonatkozólag nagy részletességgel adott utasítást könyvtárnokainak, és ezek a könyvek ma is ugyanabban az elrendezésben vannak a könyvtárban, ahogy annak idején, majdnem másfél századdal ezelőtt elhelyeztettek.

Szakok szerinti csoportosításban sorakoznak az alapító arcképe körül a matematikának és rokonszakmáinak művei, mögötte a francia akadémia nagy szótára, a másik oldalon a kancellár korának diplomatikai művei.

Valóságos esztétikai gyönyörűség TELEKINEK, ennek az igazi vérbeli bibliofilnek unikumait, díszeskötésű inkunábuláit, Elzevirjeit végig is nézni. Könyvritkaságai elsőrangú tudományos érdekességek. Gondja volt arra, hogy a magyar kultúra minden ősrégi megnyilatkozása odakerüljön könyvtárába. 1486-ból ott

van a bolognai tudós BEROALDUS üdvözlő levele pannoniai FÜLÖP nevű magyar tanítványához, JANUS PANNONIUS üdvözlése ugyan ezen korból, a CALEPINUS II nyelvű, nagy szótára. Ebben az 1596-ban, Bázelen megjelent igazi könyvóriásban a nyelvek sorrendjében a magyar nyelv az angol elé van téve.

Atlasz-gyűjteménye éppen olyan megbámulnivaló, amilyen gazdag a II. JÓZSEF rendelkezéséből felosztott szerzetesrendek könyvtáraiból válogatott könyvanyag: egyházi írók dús és változatos könyvkincse, csupa velencei, római, parmai, díszbekötött foliánsok. Kéziratgyűjteménye is rendkívül gazdag.

A könyvtáralapító kedvenc klasszikusai következnek ezután az inkunabulákon kezdve legdíszesebb kiállítású római, parmai hatalmas foliánsokban. Ahány kiadás, annyi szövegolvasási különbség. Rengeteg arab-, héber-, latin-, görög-, német-, francia-, angol-, olasznyelvű, teológiai, jogi, filozófiai, történelmi, irodalmi mű, mind a legdíszesebb kiadásokban.

Mindegyik könyvritkaság előlapján ott a könyvkedvelő gróf sajátkezű beírása és méltatása; SAVONAROLA prédikációit éppen úgy méltatja kitüntető bejegyzésével, ahogy egy Horatiuszának értékét magyarázza pontosan könyvlexikonokra való utalással. Csak a SERVETUS „*Restitutio Christianismi*“-jét parentálja el máshelyen, mint amelyet a II. JÓZSEF császár „parancsoló kérésére“ mégis át kellett engednie uralkodója könyvtárának.

Megható gondoskodására és erős nemzeti érzésére vall a kancellárnak az a messzemenő elgondolása is, hogy a székely vármegyék gyűléseinek, tractáinak, jegyzőkönyveinek másolatait mind gondosan egybegyűjtötte, lemásoltatta és könyvtárába rendezte.

Nagytehetségű, korán elhunyt fiának, Domokosnak, kizárólag erdélyi ásványokból álló gyűjteményét az emelet sor oszlopai mellé helyeztette el. A művészet iránt érdeklődőket a nagybecsű Piranesi-metszetek teljes gyűjteménye gyönyörködteti.

A könyvtárterem emeleti folyosóján körös-körül tárlók vannak, melyekben a könyvtár legérdekesebb darabjai vannak kiállítva: ősnymtatványok, 1711 előtti magyar könyvek, kéziratok és az alapító személyére vonatkozó nyomtatványok. A legérdekesebb, a maga nemében páratlan, a könyvkötés-gyűjtemény, mely 4 tárlót tölt meg.

A kancellár vagyont költött könyveire, csak a legszebb, díszkiadású és ép példányokat kedvelte. Ezeket nagy szeretettel köttette be a legszebb bőrkötésekbe. A könyvtár állománya mintegy 60.000 kötet és ezek között alig van fűzött példány. Abban az időben még nem tudták a régi könyveket „vegyileg” úgy tisztítani és mosni, mint ma. A Teleki-könyvtár könyvei minden tisztítás nélkül is kitűnő karban vannak.

A kötések között számtalan magyar is van. A fólió bőrkötések, melyeknek egész felülete gazdagon van díszítve, vagyonba kerülhettek.

A kancellár nagyon féltette könyveit és ezért az alapítólevélben szigorúan intézkedik, hogy drága könyvei jól megőriztessenek. Elrendeli: „Az olvasásra kikért könyvek a Bibliotheca katalógusában kinyomtatott szabályok szerint elismervény mellett adassanak ki és az olvasószobában azon szabályok szerint használtassanak, ott jó securitás alatt tartassanak és ismét minden hiba, kár nélkül reponáltassanak a Bibliothecarius által; onnét pedig egy könyvet is kiadni, kivinni soha senkinek szabad ne legyen. Minden ember pedig személyválogatás nélkül a kiadott szabályokhoz tartsa magát és az olvasásra kített könyvekért jóállani, az elkárosodottakért hasonló könyvet ugyanazon Editióból tartozik venni, a Bibliothekának reintegratiójára.”

Annaira szerette könyveit, hogy — amint könyvtárnoka, MIHÉLYES SÁMUEL, naplójában írja — könyvtárát „csak egy közfal ragasztja el a magyarországi udvari cancellárius hálószobájától”. Könyvtárának egyik kulcsát a cancellárius a következő szavakkal adta át első könyvtárnokának: „Fogja Mihelyes uram, ez a kulcs, már a catalogusokat elvégezvén, a könyveimnek rendbeszedésit is bízom a kegyelmed sinceritására, és ahol megakad, szólítson meg bátran engem; ajánlom pedig a kegyelmed szorgalmatosságába azon kincsemet, melynél drágább az életem, feleségem és gyermekeimen kívül nincsen”.

Ezeket a legjobban szeretett kincseit, a könyveit hagyta gróf TELEKI SÁMUEL, mint alapítványt a nemzetre. Az iskoláknak, egyházaknak is nagy alapítványokat tett.

Amint KAZINCZY írja: „Iskolákra s bibliothekájára nyolcszázévezernél többet költe.” Ez abban az időben óriási összeg volt! Ekkora értéket gyűjtött gróf TELEKI SÁMUEL egész életén át hangyaszorgalommal és hagyott nemzetének. Megérdemli, hogy

a mai napon megemlékezzünk a nagy könyvtáralapítóról, aki egész életével tanubizonyosságot tett arról, miképen lehet uralkodójának és a hazának hűséggel szolgálni, és aki mindig megtartotta jelmondatát: „Incorrupta fide secundis temporibus dubiisque rectus.“

Emléke legyen áldott!

*

A marosvásárhelyi Teleki-könyvtárra és annak alapítójára vonatkozó irodalom:

SZINNYEI: *Repertorium* I. és II. „Teleki-család“ és „Teleki Sámuel gróf“ vezérszavak alatt.

SZINNYEI: *Magyar írók* XIII. 1425. l.

DR. TELEKI DOMOKOS GRÓF: *A marosvásárhelyi Teleki-könyvtár története*. Cluj-Kolozsvár, 1931. (Klly. az Erdélyi Múzeum 35. kötet 10—12. számából) című füzetben felsorolt források.

GRÓF TELEKI SÁMUEL-EMLEKIIÁLLÍTÁS ANYAGA. Katalógus. Budapest, 1939.

FARKAS ANDRÁS: *Pokolbéli utazása*. 1794. 5. l.

SOMBORI LÁSZLÓ: *Múzsák Háládatossága*. Kolozsvárott, 1803.

Annalen der Literatur und Kunst. Wien, 1804. Intelligenzblatt. 17. sz. 129. l.

ENGEL: *Geschichte des ungarischen Reichs*. Wien, 1834. I. Theil. 9. l.

Felszólítás. Nemzeti társalkodó. Kolozsvárott, 1841. I. félv. 160. l.

A marosvásárhelyi könyvtár meggyulladás. Kolozsvári Napló. Kolozsvári Közlöny. 1857. évf. 257. l.

A Teleki-Könyvtár jogviszonyainak meghatározása. A Hon. Reggeli kiadás 1873. 271. sz.

Gr. Teleki Sámuel levele Kovásznai Sándorhoz. Figyelő. Szerk. Abafi Lajos. XXVI. k. 1889. 316. l.

Gr. Teleki Sámuel — Kazinczynak. Kazinczy Ferenc levelezése. II. k. 1891. A M. T. A. kiadása. 34. l.

Kazinczy Virág Benedeknek. U. o. 499. l.

SZÉCHY KÁROLY: *A Pannoniai Ének*. Irodalomtörténeti közlemények. II. évf. 1893. A M. T. A. kiadása. 273. és 433. ll.

ZOLNAI GYULA: *Nyelvemlékeink a könyvnyomatás koráig*. 1894. 35. l. Teleki-kódex 1525—1531-ből.

Irodalomtörténeti Közlemények. VIII. évf. 1898. 249. 315. ll.

I. Apafi Mihály naplója. Erdélyi Múzeum. Kolozsvár. XVII. kötet. 1900. 83. l.

M—k. (= MIHALIK): *A Teleki-Könyvtár átvétele*. Múzeumi és könyvtári értesítő. XII. évf. 1918. 198. l.

A marosvásárhelyi Teleki-Téka. Könyvtári Szemle. I. évf. 1934. 5. l.

PAPP FERENC: *Gyulai Pál*. I. 1935. 237. l.

TELEKI DOMOKOS GRÓF.

II.

Nagy-Ernyei Kelemen Márton leírása a Teleki-tékáról.

A marosvásárhelyi Teleki-tékáról KAZINCZY FERENC tollából ismerjük a legszemléletesebb leírásokat. Az elsőt még 1817. február 8-án GRÓF TELEKI SÁMUELHEZ intézett leveléhez csatolta azért, hogy — amint írta — „barátim megtekintsék, 's valamit hibásan írtam, megigazíthassák 's meg ne történjen általam, a'mi társaimon szokott, hogy hamis híreket terjesztenek-el a' közönségben 's a' Maradék előtt“.¹

A második leírást a *Tudományos Gyűjtemény* 1817. évfolyamának VII. kötetében olvashatjuk (3—8. l.). Ez az elsőhöz viszonyítva nem sok változást mutat, mert gróf TELEKI — úgy látszik — nem találva semmi kivetni valót KAZINCZY soraiban, nem is válaszolt neki. Tudjuk azonban, hogy KAZINCZY „Erdélyi Utazását“ legalább tizenkétszer javította át 1816—31-ig, vagyis amíg az végre megjelent a *Felsőmagyarországi Minervában*.² Ez tehát harmadik leírása a Teleki-tékáról. A negyedik a Magyar Tudós Társaság „megbízásából“ BAJZA és SCHEDEL (TOLDY) gondozásában 1839-ben látott napvilágot a KAZINCZY FERENC *Eredeti Munkái* c. sorozat II. köteteként (202—7. l.). Az ötödik szövegváltozatot, amely KAZINCZYNAK 1824. évi átdolgozásán alapszik, de tekintettel van az 1880-ig megjelent közlésekre is, ABAFI LAJOS adta ki a *Nemzeti Könyvtárban* (Bp. 1880. 102—111. l.).

Hogy az a leírás, amit alább csatolunk Kazinczyéihoz a Téka egyik őrének NAGY-ERNYEI KELEMEN MÁRTONNAK tollából, mennyiben folyt bele az „átdolgozásokba“, nehezen állapítható meg. Valami közének mindenesetre kellett lennie amazokhoz, mert KAZINCZY gyűjteményéből került elő, illetőleg azzal is őrzi a Magyar Tudományos Akadémia kéziratára. (Jelzete: Törtl. 2r. 20. sz.) Hogyan jutott hozzájuk KAZINCZY? A feleletet megadja erre a DESSEWFFYekkel folytatott levelezése 1826-ból. Ebben az esztendőben GRÓF DESSEWFFY AURÉL és MARCELL elhatározták, hogy Erdély felé veszik útjokat „a' vacatíó' betöltésére“. Tudva pedig azt, hogy KAZINCZY „Erdélyt felette igen esméri“, tőle kértek tanácsot, „a' Dolgok' nevezetessége szerint intézett, marsrutot“ és „az Erdélyi levelek egy manuscriptum exemplárját is“.³ KAZINCZY a legnagyobb készséggel teljesíti a gróf kérelmét; a „marche-route“-ban azonban Marosvásárhelyről csak ennyit írt: „Maros-Vásárhelytt levelem a' Bibliothecariushoz. Itt meg kell tekin-

¹ Kaz. Lev. XXII. 330.

² F. M. o.-i Minerva 1831. 571—4. l.

³ Kaz. Lev. XX. 76—77.

teni a' Reform. Collegiumot is, az az, annak Bibliothecáját.“⁴ E pontot úgy értelmezhetjük, hogy első része a Teleki-téka könyvtárosa-ra vonatkozik, a második a református kollégium könyvtárára hívja föl a figyelmet. (Erre utal a nyomatékösítő is!)

A „bibliothecarius“-nak címzett levél minden bizonnyal a Téka könyvtárosa-hoz íródott, ezt igazolja KAZINCZYNak ismét GRÓF DESSEWFFY AURÉLhoz intézett későbbi levele, amelyben mintegy köszönetét fejezve ki a következőket írta: „Ma estve vevém a' Maros-Vásárhelyi Bibliothecáriusnak két árkusnyi írását is, póstán.“⁵ Úgy vélem, e rejtélyesnek látszó mondatot megoldja az a föltevés, hogy ez az írás nem lehet más, mint KELEMENÉ. Ezzel viszont választ kapunk arra a kérdésre is: hogyan jutottak KELEMEN sorai KAZINCZY gyűjteményébe? Fölhasználásnak nyomait valószínűleg az 1827-i „átdolgozás“ viseli, de az is meglehet, hogy KAZINCZY csupán fölmerülő aggályait és kételyeit oszlatta el KELEMEN leírásával.

KAZINCZY és KELEMEN „leírásának“ egybevetése azonban így is számos megfigyelésekre vezet. KAZINCZY az íróművész szemével láttatja a Tékát; NAGY-ERNYEI KELEMEN viszont csak pedáns leírást ad róla. Az íróművész KAZINCZY emellett még csodálatos készségű megfigyelő. Ma őt vizuális fenomenének nevezhetnők, hiszen leírásai szerint csak igen rövid ideig tartózkodhatott a Tékában, s mégis, ha összevetjük följegyzéseit KELEMENÉVEL, úgy látjuk, alig kerülte el valami is figyelmét. Ennek a készségnek következménye természetesen az is, hogy főleg a képek gyönyörködtették el, ami egyszersmind újabb bizonyága fejlett szépérzékének és a képzőművészetek iránt mindenkor tanúsított fokozott érdeklődésének.

Végül néhány szót NAGY-ERNYEI KELEMEN MÁRTONRÓL. Számotevő lexikonainkban és más tekintetbe jöhető forrásunkban, sajnos, nem szerepel. Így csupán arra a közlésre támaszkodhatunk, amit GRÓF TELEKI DOMOKOS szívességének köszönhetünk. Ő hívta fel u. i. e sorok írójának figyelmét egy nem régen Marosvásárhelyt kiadott kis füzetre, amelyben GRÓF TELEKI SÁMUELnek KELEMENhez intézett tizen-négylevele található.⁶ Érdemes futó pillantást vetnünk e levelekre,

⁴ U. o. 77, 87, 89, 93—100. idézet a 97. l.-ről.

⁵ U. o. 150.

⁶ [FODOR ISTVÁN]: Teleki-téka. Tárgu-Mureş, 1938. Marosmenti Élet kiad. — A Kelemen-család származására ld. KEMPELEN: M. nemesi családok. V. köt. Bp. 1913. Címeres levelet I. Apaffy Mihálytól 1672. október 16-án kaptak. Szedés közben vettem KELEMEN LAJOS ny. levéltárnok úr (Kolozsvár) szívességéből a következő Kelemen Mártonra vonatkozó életrajzi adatokat: Kelemen M. 1796-ban született K. György és Gegesi Simonffy Zsuzsánna házasságából. Előbb a marosvásárhelyi ref. kollégiumban, majd gróf Teleki

mert elszakított területi kiadásuk miatt nehezen hozzáférhető, pedig tartalmuk mind az alapítót, mind hű könyvtárosát tekintve közérdekű.

Ismeretes, hogy GRÓF TELEKI SÁMUELnek nem volt „könyveinél semmi drágább felesége és gyermekein túl“.⁷ Ebből és végrendeletének szövegéből következtethetünk azokra a követelményekre, amiket a könyvtárossal szemben támasztott. E követelményeknek megfelelő ember kellett, hogy legyen KELEMEN MÁRTON, aki a tudós SZABÓ ANDRÁS után lett a Téka könyvtárosa.⁸ TELEKI első hozzáintézett, ismert levele Bécsben, 1817. szeptember 3-án kelt, s már válasz KELEMEN egy korábbi levelére.⁹ Az utolsót ugyanonnan 1822. július 18-án írta, tehát halála előtt 19 nappal. TELEKI SÁMUEL utolsó hat esztendejében írt, s könyvtárát illető levelei élénken megvilágítják szándékait és elgondolásait. Látszólag könyvszeretetének és műveltségterjesztő vágyának ütközőpontjában áll. Igen nagy gondja van gyűjteménye megtartására és gyarapítására, ugyanakkor azonban örömeinek ad kifejezést, „hogyan sok olvasók használják“ könyveit.¹⁰ Ügyszólván minden levelében emlegeti, hogy a könyvtáros „Bthecam Törvényeit szorosan observálja, és az Olvasókkal is observáltassa, hogy el-ne rongálják azokat a drága könyveket“. (I. v. ö. II., IV., VII., VIII. és

Sámuel költségén külföldön tanult. Több nyelvet beszélt, s assessora volt Marosszéknek. Felesége Májai Albert Júlia volt. Meghalt 1851. március 2-án. A marosvásárhelyi ref. temetőben pihen, ahol sírkő jelzi nyugóhelyét. (Kelemen Lajos úr levelét a családra vonatkozó becses adalékai miatt az Orsz. Széchényi-Könyvtár kéziratárába helyeztem el.) — BÍRÓ JÓZSEF nagyváradi könyvtárnok úrtól — aki 1938-ban hosszabb ideig dolgozott a Tékában is — vett szóbeli közlésből még a következő kiegészítéseket nyertem: Kelemen Márton készítette a Téka helyrajzi katalógusát, amely alapjául szolgál még a mai fölállításnak is! És rendkívül nagy bibliográfiai körütekintésről tanúskodó lelkiismeretes munka.

⁷ V. ö. GRÓF TELEKI DOMOKOS DR.: A marosvásárhelyi Teleki-könyvtár története. Cluj-Kolozsvár, 1931. Erdélyi Tudományos füz. 29. sz. 6. l.

⁸ Kazinczy ottjártakor, 1816-ban, még Szabó a könyvtáros.

⁹ Valószínűleg a közlés valamelyik adata pontatlan, mert a gróf szept. 3-án kelt levele a közlés szerint Kelemen szept. 14-i levelére lenne válasz. V. ö. FODOR: i. m. 5.

¹⁰ I. m. 13. l. — Ld. még erre Kelemenhez 1821. máj. 25-én intézett e sorait: „...semmi sincsen inkább szívemen mint Gyermekeimnek, 's Bibliothecamnak állapottyok; azokban kívánok holtom után élni, és Hazámnak szolgálni“. FODOR: i. m. 12. — A leveleket római számmal megjelöltük, s ezentúl így hivatkozunk rájuk, de már itt megjegyezzük, hogy FODOR sorrendje rossz, mert időrendben az általa VI.-ként közölt levél (1818. aug. 12-én kelt; és aug. 27-én vett) megelőzi az V.-t (1818. ? I(?) -én kelt; és okt. 12. vett levél).

XIII. lev.) Figyelmezteti, hogy „Tavasszal a' könyveketis a' portol, mojoktol meg-tisztittatni, szellőztetni száraz időben; nedvességtől, penésztől oltalmazni“ el ne mulassza! (IV. v. ö. II., VII. és XII. lev.) gondja van arra is, hogy „a' tüzre, pipára, gyertyára való ügyeléstis, és a' kémények tisztán tartásokat“ a könyvtáros lelkére kösse. (VIII. lev. v. ö. I., IV.) Igen érdekes tervet hoz föl „a' nyirkosságnak eltávoztatására“; úgy gondolja, „hogó jó volna a' Bthecat kívülről, körös-körül ásatni két schuh mélységre, és a' (egérrágás) fekete föld helyit, jó-féle sárga agyaggal bé-tölteni, és keményen bé-döngöltetni, mert a jó agyak eltávoztattya a' kőfáltól a' Nedvességet“. (VI.) Ilyen és ehhez hasonló gyakorlati tanácsokkal támogatta a könyvtártól oly távol élő TELEKI könyvtárosát. KELEMEN a drága kincs hú sáfárának bizonyul a levelek tükrében. Az alapító ilyen értelmű nyilatkozatai közül ideiktatjuk 1821. január 9-én kelt soraiból ezeket: „Örömmre 's meg-nyugtatásomra vagyon, hogó Bibliotecámban semmi kár nin-csen, és telyes bizodalmom vagyon a' Kglmed tapasztalt gondosságában és szorgalmatosságában, hogó továbbrais épségben, bátorságban conserváltatik, és Rendeléseim szerint használtatik.“ (X.)

Idvezültt Erdély Országi Cancellarius R. Sz. Birodalombéli Méltóságos született Gróf Széki Teleki Sámuel Úr 8 Exja köz haszonra Fel állított Bibliothékájának rövid külső leírása.

A' Bibliothéka vagyon Erdély Országban Ns Marus Székben, Marus Vásárhely Szabad K. Várossa úgy Nevezett Szent Mikós Uttzájának Nap-Keleti részén, egy két emeletű Épületnek Nap-Keleti Szárnyában, és áll két részekből t. i. Felsőből és Alsoból —

I. A' Bibliothéka Also részébe a'mint bé akarsz menni kívülről az Ajtó Felett egy Négy Szegletű Sibói Márványon ezen Irást olvashatod: *Musis patriis Gratisque posteris d. d. Samuel S. R. I. Comes Teleki.*¹ — Bémenvén az Ajtón elsőben is a Bibliothéka pitvarában jut, holot is a' következő Képeket Szemlélheted —

1) Az Ajtó Felett kezdve, az első helyen az Attila képét, fejer Zászlót tartva kezében —

2) A' Második helyen, Magyar Országi Palatinus Grof Weselényi Ferentz Képét —

3) A' harmadik helyen, Grof Teleki László Képét

4) A' Negyedik helyen, Erdély Országi Fejedelem első Apafi Mihály Képét

5) Az Ötödik helyen, Statuum Praesidens Grof Lázár János Képét.

6) A' hatodik helyen Hadadi B. Weselényi Ferentz Képét.

7) A' hetedik helyen, Grof Rhédei Susánna B. Weselényi Ferentzné Képét

¹ Az eredetiben is aláhúzva.

8) A' Nyolctzadik helyen B. Weseléyi Kata, Grof Rhédei Sigmondné Képet.

A Bibliothéka pitvarából, Minekelötte a' Bibliothékába belépnél, az Ajto Felett hasonlolog egy Négy Szegeletü N.Várodi Márványon ezen irást olvashatod: *Fortunae utriusque praesidia*. — Belépvén a' Bibliothékába, és ottan megálva legelső tekintettel is Cancellarius R. Sz. Birodalombeli Gr. Széki Teleki Sámuel Szent István Vitézi Rendjének öltözetébe talpig igen pompáson leirva, ötlük Szemed elébe, holot is egy Néhány lépést elébb Men-
vén töstént meg fogod látni Csak ugyan a' Cancellarius Urnak, és kedves Grofnéjának Grof Iktári Bethlen Susánnának két egymással Szembe helyhez-
tetett Képeket, melyek rézből vannak kiöntve, 's két N.Várodi Marványbol igen Szépen készültt Oszlopra helyezettve. Innen a' Bibliothéka Végében lévő Ablakra tekintvén, az Ablak Mellett két Felől láthatod Luther Márton-
nak, és Mélánchton Philepnek Képeiket, Szembe egyik a' Másikkal. Innen vissza térvén, 's a' Cancellarius Ur Nagy Képe alatt megálva, és így az Ajtoval Szembe, a' Bibliothéka Hajójába a' Vas Könyöklök Mellett lévő Oszlopok Mellé állitva, Szemlélni fogod, mind olyan embereknek a' képeiket, kik vagy Erdély Országban, vagy pedig Magyar Országban a' köz haszonra valamit fundáltak. p. o.: 1) *Jobb kézre* az első helyen vagyon a' Néhai Cancellarius Urnak egy 26. Esztendőskori Képe, mely Képet a' Cancellarius külső Országokon valo jártában Párisban iratatt le.

2) A' Második helyen vagyon Grof Festetits György Képe.

3) A' harmadik helyen Grof Szétséni Ferentz Képe

4) A' Negyedik helyen B. Bruckenthal Sámuel Erdélyi volt Gubernator Képe

5) *Balkézre* pd. az első helyen vagyon idvezült Cancellariusnének Gr: Iktári Bethlen Susánnának egy ifjúkori Képe.

6) A' Második helyen Erdély Orzági Fejedelem Bethlen Gábor Képe.

7) A' harmadik helyen, Magyar Orzági Király Hunyadi Mátyás Képe, melyet a' Cancellarius Ur Strassburgbol kapott.

8) A' Negyedik helyen Hertzeg Sávoja Eugenius Képe.

9) Az Ajto felett pedig füg az Iső Teleki Mihály Képe, Szembe a' Cancellarius Ur Nagy Képevel. — Az Oszlopok körül lévő Thékák tetején Romai Császárok Képeik vagynak egész kereken.

Ami a' Könyveket illeti, a' Könyvek Facultasok Szerént vagynak elhelyezettve 's

1° Az első helyen (kezdvé az Ajto Mellett) vagyon a' Theologica Facultas —

2° A' Második helyen, a' Juridico Politica

3° A' Harmadik helyen, Ant: Philologica

4° A' Negyedik helyen, a' Philosophica

5° Az ötödik helyen, a' Litteraria Historica

6° A hatodik helyen pedig a Historica Facultas. — A Bibliothéka Alsó Felét egész kereken¹ 13 Ablak világositva —

¹ Vagyis köröskörül.

II) A' Bibliothéka Felső részébe kívülről a'mint be akarsz menni az Ajtó felett egy Négy Szegeletű Sibói Márványon ezen írást olvashatod: *Sollicitae jucunda oblivio vitae* — Bémenvén a' Bibliothékába Mingyárt az Ajtó felet szemléleheted

1° Hajdonában Magyar Korona Örző R.Sz.Birodalombéli Grof Széki Teleki Joseff Képét.

2° A' Fegyveres Ház Ajtaja Felet Erdély Országi R. Catholicus Püspök Grof Battyáni Ignázt Képét.

3° Jobb Kézre keresztül egy hoszszu Thékába a' Görög Classicus Irokat, Déák, Frantzia, Olosz, és Német Fordításokkal

4° Az Udvar felöl valo részen egész Végig, a' Romai Classicus Irokat, Nemkülömben (!) Frantzia, Olosz, 's Német Fordításokkal égyütt (!), és az Ecclesiasticus Patereket.

5) A' Kert felöl valo részen pedig Magyar és Erdély Ország-Historiájára tartazo (!) Irokat, azon Magyar Könyvekkel égyütt, melyeket a' Néhai Cancellariusné Grof Iktári Bethlen Susánna Szerzett.

6) A' Vas könyöklök Mellest lévő Oszlopok körül találtató (!) Thékákba pedig egész kereken Nagyabb részint az Erdélyi és Magyar Országi Ásványokból egy igen Szép gyűjteményt

7) A Thékák tetején pedig egész kereken Görög és Romai Classicus emberek Fejeiket Gipsből Feketén bronzirozva.

A' Bibliothéka Felső Felét egész kereken 15. Ablak világozítja.

Szollani kellenék még a' Nevezetesebb Munkákról, de a'Melyeknek elszámolására Minthogy több idő kívántatik: tehát Más időre Marad.

MVásárhely die 15° Octobr: 1826.

N. Ernyei Kelemen Márton mp
Bthecarius.

CLAUSER MIHÁLY.

III.

Gróf Teleki Sámuel Emlékkiállítás a Magyar Nemzeti Múzeum dísztermében 1939 nov. 17-én.

A szellemi javak egyik legnagyobb gyűjtőjének, TELEKI SÁMUEL grófnak 200 éves születési évfordulóját a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára alig ünnepelhetne volna meg méltóbban, mint egy emlékkiállítás keretében, amely a tudósok, írók és művészek XVIII. századi nagy magyar barátját, támogatóját és lelki társát abban a légkörben állítja elénk, amely — nemcsak az ő számára, de sok tekintetben általa — szellemi ébredésünk korszaka lett. A szigorú tollú BAJZA JÓZSEF egész tanulmányt szentelt a TELEKIEK tudományos hatásának méltatására, mert hiszen többen voltak a család-

ból testvérek és kortársak, akiket a XVIII. században megragadott a szellemi szomjúság és a könyvéhség, amelyet a humanista fárosz, JANUS PANNONIUS és GARÁZDA PÉTER rokona, GARÁZDA ANNA oltott a TELEKIEK vérébe.

Ezt a szellemi kapcsolatot idézi az első kiállított emlék, a GARÁZDA-nemzetség címeres levele, egyik legrégebbi ránkmaradt, festett armálisunk 1409-ből. A kiállítás kéziratos anyaga már magában egy egész kis élettörténet, kezdve a gyermek TELEKI SÁMUEL gróf első ákombákomp leveleitől, az útinaplóját író ifjúig s a külföldi tudósokkal levelező férfiúig. Azután egy csomó könyv, köztük a marosvásárhelyi TELEKI-könyvtár négy vaskos kötet terjedelmű katalógusa, amelyet Sámuel gróf maga készített nagy szeretettel összehordott könyveiről. És ott vannak JANUS PANNONIUS versei. Humanista költő-rokonának mindmáig egyik legjobb kiadását TELEKI SÁMUEL rendezte sajtó alá s nyomatta ki Utrechtben. Azután a kortársak neki ajánlott, vagy róla szóló műveinek, verseinek és cikkeinek hosszú sora következik, mindazok, akiknek valami közük volt Sámuel grófhhoz. CORNIDES DÁNIEL, BOD PÉTER, KAZINCZY, MÉHES SÁMUEL és mások nevével találkozunk a címlapokon.

De a TELEKIEK nemcsak a tudományt kedvelték, hanem a művészeteket is pártfogolták. BIKFALVI FALKA SÁMUEL, az egyetemi nyomda későbbi rézmetszője TELEKI SÁMUEL költségen tanult Bécsben. A TELEKIEKRE és kortársaikra vonatkozó néhány metszete teszi változatossá a kiállítás anyagát. Különben is alig akad szereplő, akinek ügyesen összeválogatott egykorú, vagy közel egykorú arcképét itt meg ne találunk.

Különös figyelmet érdemel a marosvásárhelyi TELEKI-tékára vonatkozó rajzok és metszetelek színes sokasága. TELEKI SÁMUELnek mégis ez az alkotása volt legjobban a szívéhez nőve. 1797 óta foglalkozott a marosvásárhelyi könyvtár felállításának tervével s valóban e gyűjtemény szimbolizálja legmaradandóbban nemcsak TELEKI SÁMUEL, de egész korának ránkmaradt szellemi örökségét.

A nagy könyvtáralapító személye köré csoportosítva, a közvetlen elődök, kortársak és utódok életéből is megragad egy-egy jellemző színt. A nagyanya bibliája, vagy a nagyapa, TELEKI MIHÁLY kancellár néhány művészi kivitelű használati tárgya, ÁRVA BETHLEN KATÁNAK, a nagynéninek önéletrajza és imádságos könyve, a VOLTAIRE-rel és ROUSSEAUVAL levelező TELEKI JÓZSEF, a Corneille-fordító TELEKI ÁDÁM, a magyar nyelv ügyéért harcoló TELEKI LÁSZLÓ és SÁMUEL gróf két fiának, DOMOKOSNAK és FERENCNEK művei. Egy család történetének másfél százada szorul itt össze. Vajjon csak egy családé-e? Sokkal több: a nemzet történetének, életének egy darabja. Természe-

tes, hogy nem merülhetett feledésbe s a Telekiekkel és alkotásaikkal azóta is tudósok és írók hosszú sora foglalkozott.

Egy kiállítás bensőségét, hatását nem a méretek nagysága teszi, hanem az a szeretet, amellyel összeállították és elrendezték. A TELEKI SÁMUEL-emlékkiállítás változatos anyagával ebből a szempontból a legmegkapóbbak közé tartozik.

A TELEKI SÁMUEL-emlékkiállítás 1939. november 17-én nyílt meg a Magyar Nemzeti Múzeum dísztermében. A megnyitáson jelen volt GRÓF TELEKI PÁL miniszterelnök, HÓMAN BÁLINT vallás- és közoktatásügyi miniszter, PATAKY TIBOR, ZSINDELY FERENC, vitéz FÁY ISTVÁN államtitkárok, s a magyar tudományos, irodalmi és politikai élet számos kimagasló személyisége.

VARJAS BÉLA.

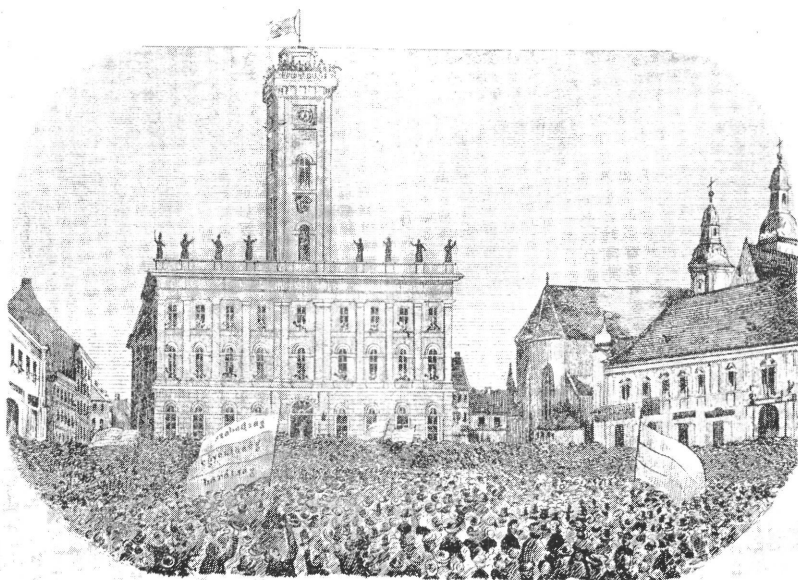
Mirza Mohamed Ali Chan, persa kuyet a franczia ndvarnat.

*A Képes Ujság 1847. évfolyamából.
Fáy átrajzolás a francia eredetiből.*

Portrait of Mirza Ali Khan, Persian Envoy to France, in uniform, by M. Lecomte, Paris, engraved by M. Lecomte.

A L'illustration 1847. évfolyamából.

Pest lakossága 12 pontból álló kérelmet nyújt be a városi két tanácsnak.

A Képes Ujság 1847. évfolyamából.

métalle de ses boulevards, vous en aurez retrouvé l'image et le récit sur un fronton voisin du nôtre. Un mot, s'il vous plaît, à propos de choses moins nouvelles.

Si les émotions de la quinzaine ont mis en deuil le Jardin d'Éveur, bientôt néanmoins ce quartier général de la charité parisienne sera recouvert à ses pompes et à ses honneurs. Le bal amoné de Petit-Bourg n'est que parti renié, et les détails qu'il a subis prodigèrent aux convulsions. N'est-il pas nécessaire que les plaisirs prennent de plus en plus la livrée de la charité? Le carnaval sera peu cette année, et c'est à peine si l'on retrouve son nom dans quelques bandes. Cette dernière révolution doit mettre le comble à ses disgrâces; l'homme qui l'annonce et l'entraîne ou l'écoue ont bien d'autres dérivés. Encore quelques années, et sans doute le bal masque, cette dernière institution subsistant de l'ancien régime, aura complètement disparu. Il y a longtemps d'ailleurs que l'ingratitude ne s'y montre plus, et qu'aucun d'eux n'a bal masqué sans intrigue? Nous sommes présentement un peuple trop positif et trop sérieux pour goûter ces distractions d'un autre âge.

D'ailleurs comment ferait-on marcher désormais les sons et les sons de la chose publique avec les travestissements du fait nez et les accoutrements bizarres et risqués? Cette année, du moins, l'Opéra fait pénitence. Le dictateur du carnaval qui enroulait des médaillons infernaux, se livrait au charité, et dressait des autels à Maudslayi, vive à peine une jambe timide.

Certes nous ne sommes pas et ne serons pas, et chaque jour éclairé la démolition de quelque vieux scandale. Hier encore

Lansfeld, qui se serait douté qu'on l'avait fait venir de Paris pour être Suisse.

visait de changer la dénomination de plusieurs rues, et c'était rappeler le souvenir de grandes choses valant mieux que les petites ténues surnommées insignifiantes. On parle d'étendre et de généraliser la mesure, en ce sens que le premier entrepreneur tenu ne sera plus libre d'appliquer son nom de famille à telle rue réputée ouverte par lui pour le bien de l'humanité. On a cité plusieurs exemples des conséquences de cet abus; le suivant mérite d'être consigné dans les circonstances présentes: il n'y a pas longtemps qu'on annonçait la vente, par autorité de justice, de la maison de M. X... située dans une rue qu'il avait décorée de son nom, et l'un des collectionneurs du débiteur en fuite avait demandé à l'autorité que le nom de ce collectionneur fût enlevé à la rue et remplacé par celui du propriétaire de la façade. Il faut rappeler aussi aux glorieux de nos jours cette vieille coutume de nos pères, qui n'accordait qu'aux grands citoyens même l'honneur insigne de décorer de leur nom les murailles de la cité.

Le calme de la ville a fait renvoyer les spectacles, et la plupart de ces salles ne sont remplies comme par enchantement; on pense bien que l'enthousiasme n'a fait que changer de théâtre. Les auteurs, pris au dépourvu par la rapidité de l'événement, n'ont pas achevé les pièces nouvelles destinées à la célébrer, et jusqu'à présent, la *Marseillaise* est la seule pièce de circonstance. Chaque soir, les comédiens l'ont jouée sur la scène, dans leur costume de garde nationale; les nouveautés annoncées comme prochaines seront des répétées de personnes le plaçant et l'inter-

Justine sommaire du peuple à l'égard des voleurs. 25 février 1848.

Mais ne cherchons pas plus longtemps car il nous les accablent qui servent ordinairement de prétexte à notre petite

curiosité. On a signalé dans le moniteur l'auteur et Robert Macaire, resté à savoir si le roman parisien n'est pas digne d'un boulangère républicain?

Le procès de Toulouse poursuit son cours, mais l'attention publique l'a déserté; ni plus ni moins que le roman-faustien. En attendant qu'on y revienne, voici dix lignes de citations empruntées aux lettres de Guy-Patin, lesquelles nous semblent ramener l'affaire et sa moralité avec une éloquent surprise: « Le courrier qui arriva hier de Toulouse raconte un fait bien étrange, franchement arrivé en cette ville, de deux cordeliers qui ont attrapé une fille noble et l'ont enroulée dans leur couvent, et par ses pressantes et tuée et enterrée en cachette. Elle a été découverte et fait grand scandale. Mandate invasion du couvent des

M. de Lamartine haranguant le peuple à l'hôtel de Ville. 26 février 1848.

tant des vaches et veiller sur les murs des paysans du Grail, tels seront désormais les loisirs de la courtoise de

nique. La gravité de la majesté des événements inférieurs nous paraissent que quelques petits faits ne s'y trouvent mêlés. On

présent, qui se cause tant de maux et de désordres au monde, sans compter ceux que tu feras encore! »

torlat fellegvár a népnek; melynek szüntegy mint annamk falat, orrát s légszécs vanak, megakva örökkel a kürralógva védőkkel, kik azt saját kezükkel a hi-hetetlen ügyességgel s hitélenséggel "sütöttek". Ezen rigtanzott megerősítés hűbőjät, melynek szemel elzárják a fővárost, csodálta a sokaság sz. Márton, Mustourre s a régi sz. Honoré kapuinál. Ezen utolsó melletti torlatnál történt a következő jelenés. Egy fiatal ember megjelent a torlat omán s egészen kitéle magát az ostromlók tüzeinek; itt ő egész higgadsággal megtöltötte, megigazította s elshallította fegyverét. A katónok tüzeltek rá, de egy golyó sen érte. Ezen mozgalom többször ismételtett, melynek a katónok tisztje azzal vetett véget, hogy katonáit felszólította, ne lőjenek rá többé, s a fiatal ember észrevéven a városi testőrség nagyfelkíséget, azonnal elhagyott s többé meg nem jelent.

Most fordítunk szemünket a második ábrára; itt a nép a fejedelmi szeket dínaldingsben viszi a bastille piacára, hogy ott auto de fe-t tartson fölötte.

Harmadik rajzunk egy tobjajának nép állati megbűntetését ábrázolja. Ezen szerezésen a Jeanisson utca szögletében foglaltat el, midőn ezüst asztali készletet lopott, s a vele együtt

A népnek szigóni tüzele tobjajakra nére, Február 25-én 1848.

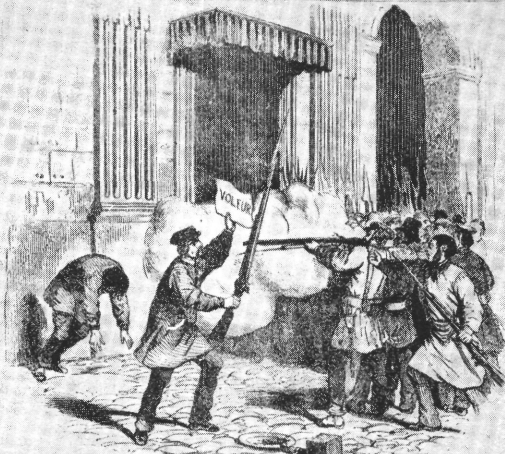
huzzóló társai mondák neki: „Te nem tartasz velünk, mi téged nem ismerünk társunknak, azonnal tárdelj le!” s négy golyó halva terítöte a földre.

Végre utolsó ábránk következik, mely a városbírást mutatja, hol százezer hiáltós hangzott vissza. Itt a zászlók szine foitott folyt a vita.

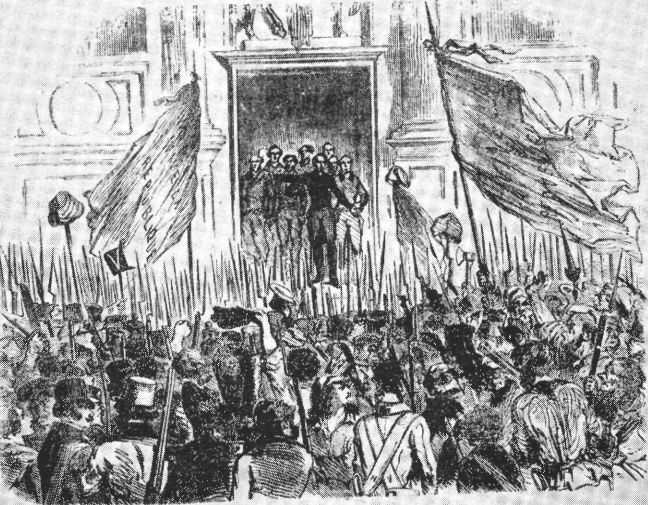
Árvaházak növendékel díszmenetben, ekkön Lamartine és Bonnavau aszonsyágok, közeledek, követö a védőbölgyök s a gyámsokigazra bizott zymorkek sorozatöl, midőn együtt jövenek kezét fogva a katolikus s protestáns lelkesek.

„Polgártársak, főkálht de Lamartine ur, önök veres zászló kívának; reszentül én soha el nem fogadom; s önöknek két zászló megmondom, miért szegezők ellen houbáségem egész erejéből ezen kívánságnak; ne feledjék el, hogy a háromszim zászló volt az, mely a világot körüljárta a kizártsággal s a szabadsággal, szabadsággal s a dicsőséggel, boldog a veres zászló csak Mars muszején hordoztatott körül s pedig vérpatkokon végig huzozta.” Szükség e megemlíteni azoknak, kik nem tudják, hogy annakelőtte kizártság veres volt a királyság színe? Veres szín volt az, melyet az angol király V. Henrik választott, midőn Párisban 1420 évben frankhon királyának kiáltott ki, s az most is kedveszín az angoloknak.

Azöndön egy sokkal hékisb esemény történt meg ugyanez helyen. Ezen fegyveres nép közepette, melynek sora tiszteltet nyitlak meg; s a kiéd-gyámsítetkek a

A népnek szigóni tüzele tobjajakra nére, Február 25-én 1848.

Lamartine ur beszélet tart a városbírást előtt összesereglett népnek. Február 26-án 1848.

Nouveaux drapeaux de la République.

qui vient de disparaître dans la tempête de Février, avait été assez aveugle ou assez ému de lui-même pour ne pas comprendre quelle force il avait sous la main, et quel parti il pouvait tirer de l'emploi de cette force qui ne demandait qu'à ne pas être mécompte, et nous songions alors aux remarquables paroles prononcées par Pie IX aux peuples d'Italie : « Les événements qui depuis deux mois s'accomplissent avec une si grande rapidité, ne sont pas une œuvre humaine. Malheur à qui, dans cette tempête par laquelle sont agités, arrachés et mis en pièces les cœurs et les royaumes, n'entend pas la voix du Seigneur ! Malheur à l'orgueil humain s'il rapporte à la faute ou au mérite de quelques hommes ces changements merveilleux, au lieu d'adorer les secrets desseins de la Providence, qu'ils se manifestent dans les voies de justice ou dans les voies de miséricorde, de cette Providence dans les mains de laquelle sont toutes les extrémités de la terre. »

Un journal qui prêche depuis longtemps une croisade

pour le désarmement de l'armée, à critiqué la journée du 20 avril, parce que, disait-il, l'armée qui a présidé à cette fête appartient à tous les régimes. Nous ne sommes pas de l'avis de ce journal : l'idée de la fraternité est nouvelle comme l'ordre de choses qui a posé la fraternité en principe. — Ces

tous les points de la capitale et des environs, qui pendant quatre heures d'enthousiasme, ont salué le gouvernement provisoire de leurs cris frénétiques. A dater du 20 avril, les vieilles dénominations, les appellations hostiles disparaissent : il n'y a plus ni monarchistes, ni girondins, ni républicains de la veille, ni républicains du lendemain ; la République ne reconnaît plus que des enfants qui sont tous frères et qui ont tous un droit égal à son amour et à sa protection.

Qui pourrait nier que les destinées de la France d'eussent suivi un autre cours, si deux mois après son installation, la première République eût pu disposer de cet immense concours de forces, d'intérêts et d'intelligences que dévoilait l'échafaud en face de cette unanimité d'opinions si librement exprimées, en face de cette communion de tout un peuple à une vie nouvelle? Les proscriptions et la terreur, ces deux mots à jamais rayés de notre dictionnaire politique, n'existaient alors que par la résistance. Si une manifestation semblable à celle que nous venons de voir eût été possible en 1792, 93 ne serait pas une date dans notre histoire.

Cette journée du 20 avril prouve que la France, tourmentée par cinquante années de révolutions, est enfin prête pour la liberté; nous ne passons pas sans transition, comme nos pères les géants de 89, du régime du bon plaisir à l'émancipation absolue; la France, pour être grande et forte, n'a pas besoin d'entreprendre ce dur labeur de la première constitution, qui avait à briser les barrières féodales de chaque province, alla de constituer cette magnifique unité française qui fait le grandeur guerrière et administrative de la nation. Aujourd'hui l'enfant s'est fait homme, le serf s'est fait peuple; les épreuves de la première République, la gloire du régime impérial, la température tiède de la monarchie constitutionnelle, nous ont successivement préparés à l'application de ces robustes institutions républicaines qui, pour ne pas causer de graves perturbations sociales, ne doivent venir qu'à l'heure où tout un peuple est assez fort pour les supporter.

Quant à nous, nous l'avons vu, l'aspect de ces quatre cent mille hommes unis dans une même pensée, dans un même sentiment, nous a profondément émus. Les cris de : *Vive l'armée!* mêlés aux cris de : *Vive le peuple!* avec la garde nationale; vivent les travailleurs! nous ont prouvé que nous touchons enfin à cette heure suprême de la fraternité qui doit être le point de départ des sociétés nouvelles; nous nous demandons, en voyant ce brave peuple emporté dans un sublime élan d'enthousiasme, comment le pouvoir

Le retour sur les boulevards.

dix lignes de balonnettes faisaient bien dans une journée militaire, et la fête avait son côté militaire, puisque le gouvernement distribuait des drapeaux à l'armée et aux gardes nationales mobile et sédentaire; d'ailleurs, dans une nation chevaleresque et guerrière comme la France, l'appareil

Asztán meg más koldus ha ajtónk elé jár, nem meri ám meghátrálni, mennyit adjunk neki; ti meg egyszerre kirokkoltok vele: Adjatok nekünk évenként tíz milliót! Nem úgy verik a cigányt.

Tehát szomszédok csak mondjátok le még hátráldokolt: mert ez egyszer adjátok benneteket, hogy úresre koppant az alatok.

Sa. b. r. y.

Testvérség ünnepe Párisban.

Tavasz 20-ikén volt franciákra néve azon dicső nap, midőn a testvérség ünnepeinek elnevezett napon nyilván megmutatta Frankon egész Európának, hogy egy meggyűlölt hatalom birtokában van. Négyezer ezerből álló nemzet és sorkatonaság a győztes nagyszert pompamennetét díszíté az újon alakult köztársaság e nagy napját a biztositá egyszermind az ideiglenes kormányt, mely ezen testvérelt nagy erő személtében fogja tudni kellő

előtt bármint kaján ellenséges bizgatások hátterbe szorítva előmenni lesznek képtelenek. Hazafel! Ime Frankon példát adott ne-

Új zászlója a köztársaságnak.

védelmét felállítani. — Nem elhobok, nem politikai izgatók; kik a visszavonás, gyanúsígtatás mozgalmát bízhatok el az újon alakult francia köztársaság élmes kezé. — hanem a testvérelt józan polgárok sávében fogja felállítani legnagyobb biztositást; — 400,000 fegyveres polgár. — Ebben kiállításúdvételek az ideigl. kormány tagjait. Ez hatalmas egy bizalmi szavazat. mely

künk, kövessük azt s ne engedjük, hogy nehány felülkerelkedett proletár-ágyúnc sárral dobálja a nemzetünk választottainál alakult kormánytagjainkat; ne engedjük, hogy nemzetünk szent nevében ámitó megtéredése egy városnak az egész hont elszédesse, s egyén himnuszunk (Günjéneve, nemzetünk) anarchia érvényébe taszítsa.

Ezen 20-ik aprillisi dicső nap világosan mutatja, hogy a politikai szelvések által 50 éven át ide oda bányatott Frankon tökéletesen megért a politikai szabadságra. — Nagyszert látvány volt a „journal-universel” szerint ezen testvéri összejövés, midőn az ideigl. kormány épület előtti díszmenet alkalmával 400,000-nyi (nagy) felkészült érzelmei következő kiállításokban: Eljen a sorkatonaság! vegyítse ezen felkiáltással: „Eljen a nép!” s a „Nemzetiség!” kiórt s harsány kifakadásokban nyilvánkozott.

Ne - L. f. - gy.

Legközelebb feladatunk.

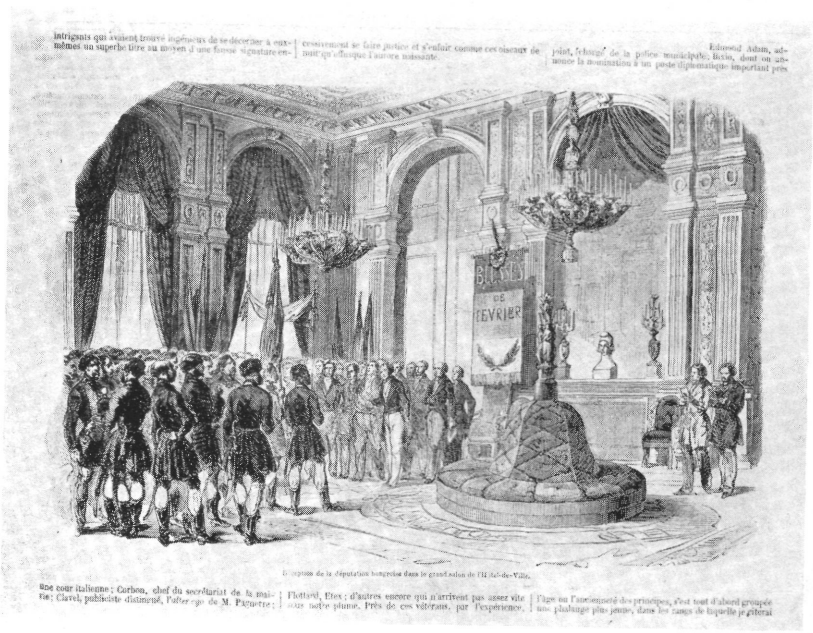
Mitlán álljunk, hogy csak ezennel virág a történelem rendeltetésünk beteljesítését, feladatunk megoldását. Addig a történelmi nemzettek korszakjában hervadozó virág voltunk, melyre a szemelő alig tekintett; mivel sen szinre, sem illatra nem vala bájlo. Most új tavasz nyílt ránk, s a virág, mely voltunk, újra kezd szőlélni és festeni s a szemelő szemét is magára vonja már. *) De sávében feregül, mely aligha engedéni, hogy teljesen felviradjon s teljes fényében valaha ragyogjon; nemzetünkön meg folyást nehezkedik a meghasonlás átka! A szabadság, egyenlőség, testvérség nagy szavok a mi ajkainkról is rezengenek; de a szabadság, mely elvont s hazánkfini legnagyobb részétől, igen tavol eső ezasz.

*) A világ új világ, a tel uraknak nyár már. Kezünkkel is érejk az arany lád már.

2004.

Visszajövetel a halyvárcra (honvércs).

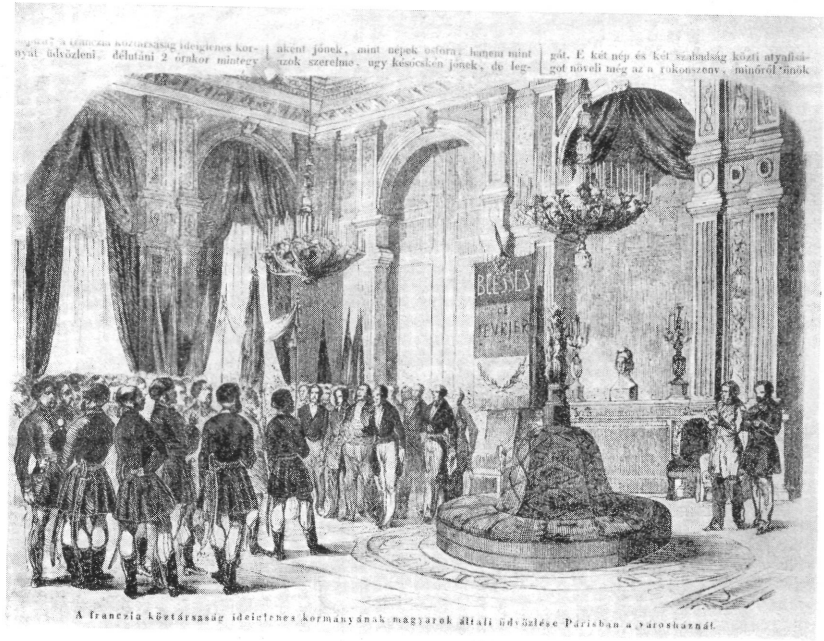

intrigans qui avaient essayé d'inspirer à ses collègues la superbe lèvre au moyen d'une fautive signature en- | essivement se faire justice et s'écarter comme ces marais de | jadis, félonie de la police municipale. Besséy, dont on ad- | Edmond Adam, ad- | mine la direction à un poste diplomatique important près

Le régime de la députation honteuse dans le grand salon de l'Hôtel-de-Ville.

Une cour italienne: Carbon, chef du secretariat de la mai- | Flostard, Besséy, d'autres encore qui n'arrivent pas assez vite | Pages ou l'antiquité des principes, s'est tout d'abord groupée | Clavel, publiciste distingué, l'abbé qui de M. Faurer; | sous notre plume. Prés de ces vétérans, par l'expérience, | une gloriole plus jeune, dans les rangs de laquelle je gèrerais

A L'Illustration 1847. évfolyamából.

...ment jönek, mint népek uszóra; hanem mint | gát. E két nép és két szabadság közti atyalisá- | gót növeli meg az a rokonszenv, minővel önk

A francia köztársaság ideicenes kormányának magyarok általi üdvözlése Párisban a városbanát.

A Képes Ujság 1847. évfolyamából.

AZ ELSŐ MAGYAR KÉPES HETILAP.

— *A kassai Abrázolt Folyóirat története.* —

Az első illusztrált hetilapok alapítása a XIX. század második negyedére esik. Nálunk Magyarországon a *Vasárnapi Ujság* számít ezen a téren úttörőnek.¹ PÁKH ALBERT, a *Vasárnapi Ujság* alapítója nyilván nem tudott semmit az *Abrázolt Folyóiratról*, mely már 1848-ban megjelölte azt az új utat, amelyre ő csak 1854-ben lépett. Sőt e szerény előfutár a később dicső pályát befutni készülő s máig is felülmúlhatatlan példaképpen idézhető nagy „családi“ folyóiratunk első számainál, legalább is külső kivitelben, tökéletesebbnek látszik. Már pedig az illusztrált folyóirat sikerének, elterjedésének, népszerűségének titka éppen a külső, műszaki újítás: a szövegekőzti illusztrációk alkalmazása, az aktuális hírek mellett az állandóan és rendszeresen adott aktuális képek.

A XIX. század „polgári“ életformájának nem legjelentékenyebb, de egyik legjellemzőbb tartozéka a képes folyóirat. Ennek első megjelenési formája hazánkban mind a sajtótechnika fejlődése, mind az időszaki sajtó ismerete szempontjából érdekes adat. De a mi *Abrázolt Folyóiratunk* még más tekintetben is számot tarthat a rokonszenves érdeklődésre. Ez ugyanis, műszaki kiállításának újdonságát tekintve, az utolsó nagyjelentőségű kezdemény a magyar sajtó életében, amely nem a központból, a szellemi nagyhatalommá fejlődött Pestről indult ki, hanem vidéki városból. Ez a város Kassa. És hetilapunk az ő vidéki voltának teljes tudatában van, helyzetének előnyeit és hátrányait először állítja tudatosan szembe a fővárosi lapokéval.

*

¹ V. Ö. PINTÉR JENŐ: Magyar irodalomtörténet. Tudományos rendszerezés. VI. köt. 1930—1934. 47. és 65. l. FERENCZY JÓZSEF: A magyar hírlapirodalom története 1780-tól 1867-ig. Budapest, 1887. 500—501. l.

Az illusztrált folyóiratok kialakulásában két tényezőnek jutott döntő szerep. Ezek: a közönség egyre fokozódó érdeklődése minél gazdagabb tartalmú időszakai nyomtatványok iránt, másrésztől magának az illusztráció műszaki lehetőségeinek fejlődése. Tulajdonképpen már a legrégibb ujságok is egyszerűen illusztrált folyóiratok voltak.² Már az egylapos nyomtatványok is szemléletes képekkel támasztották alá publicisztikai munkásságukat. A XVII. század úgynevezett gyűjteményes történeti munkái — köztük az ismert *Theatrum Europaeum* — gazdag képanyagot közöltek: csataképeket, térképeket és arcképeket. Újabb jelentős lépést csak a XIX. század tökéletesült műszaki eszközei tettek lehetővé, ezek között pedig elsősorban a visszatérés a tökéletesített fametszethez. 1775 körül történt, hogy az angol BEWICK TAMÁS új eljárást vezetett be a fametszet technikájába. A rajzot nem a fa erezetének mentén, hanem haránt irányban, az erezetre függőlegesen véste a fába.³ Ezzel lehetővé vált, hogy a fém-metszet finomabb vonalvezetését a fadúcon is alkalmazhassa s csaknem ugyanolyan finomságú és éppoly képszerű rajzot állíthasson elő. A fametszet régen ismert előnyös tulajdonsága pedig — tökéletesen alkalmazkodik a szedett szöveg soraihoz s így nyomására nem szükséges külön sajtó — szinte elrendelészerűen vezette vissza az illusztrációt ehhez a hosszú ideig elhanyagolt eljárás-hoz. Amellett főleg a szemléletességhez járult hozzá, hogy az illusztrációt nem kellett külön mellékleten, táblán adni, hanem a szöveg közt lehetett elhelyezni.

A XIX. század első évtizedeiben egyre jobban terjedő fametszet előnyeit már egykorú, viszonyainkhoz képest meglepően korai, magyar forrásunk is megállapítja: „Tagadhatatlan ugyan utóbbállása e művészetnek a rézmetszethöz; mindazáltal vannak ennek is amazt felülmúló oldalai. Leginkább a nyomathatási mennyiség ajálja a fametszvényeket, mivel ügyes használás mellett szinte annyi ezer példányt ad a fametszés, ahány százat a rézmetszés. Közönségesen 8—10.000 tiszta nyomatot adnak; de

² LEHMANN, ERNST HERBERT: Einführung in die Zeitschriftenkunde. Leipzig, 1936. 31. l.

³ WILKE, KARL: Die Leipziger Illustrirte Zeitung und ihre Geschichte. Zeitschrift für Bücherfreunde. 1901/1902. 5. évf. 1. köt. 188—196.; 228—236. DAHL, SVEND: Geschichte des Buches. Leipzig, 1928. 196—200. l. CALOT, FRANTZ — MICHON, LOUIS-MARIE: L'art du livre en France. 161. l.

vannak olly táblák is, mellyek 200.000 nyomatot is elérnek (p. o. közönséges kártyalapok). Ezen jó tulajdonság teszi olcsókká a fametszvényeket; holott a művész kezéből a hasonló terjedésű rézmetszvényeknél drágábban váltatnak ki. Így a fametszvények igen alkalmazhatók közönséges képekre, természettörténeti, fővészeti, mathematicai, s más hasonló munkákhoz, főképp pedig olyanokhoz, melyek ifiúság számára irattak... Szembetűnőleg kisebbül a költség fametszvényeknél azon okból is: hogy a könyvnyomtató műhelyben ezek kinyomtathatnak; holott a rézmetszvények különös nyomtatást s tulajdon sajtót kívánnak.⁴

Nálunk azonban ebben az időben — a harmincas években — még a rézmetszet és a szintén új találmánynak számító litográfia uralkodik. Az új eljárás a fametszésben máshol is csak lassan nyer polgárjogot: így Németországban A. MENZEL szintén csak 1830. körül kezdi művelni a művészi illusztrációnak ezt az újra felfedezett ágát.⁵ De ebben az időben vonul be diadalmasan a fametszet a népszerű folyóiratba, hogy ott egészen a század végéig megtartsa vezető helyét. „Közhasznú” ismeretek terjesztésére alapította a londoni könyvkereskedő és közíró CHARLES KNIGHT 1830-ban a *Penny-Magazine*-t.⁶ E folyóirat életető eleme, legfőbb tartalma, kezdettől fogva a fametszetű kép volt. Minden számában több és egyre változatosabb képet adott s a szövegrész úgyszólván csak a képek magyarázatára szorított. A *Penny-Magazine* sikere bírta rá a tehetséges svájci származású könyvkereskedőt, WEBER JÁNOS JAKABOT (szül. 1803. Baselben), hogy behatóan foglalkozzék a fametszettel, mint a nyomdászat segédeszközével.⁷ 1830-ban megalapította Lipcsében a *Pfennig-Magazin*-t. A német fametszőművészet fejletlensége angol mintájának hűbéresévé tette a lipcsei folyóiratot: a fadúcokat Angliában vásárolta kiadója s csak a szöveget fordította le. Mégis hamarosan 60.000-es példányszámot ért el.

Angol mintára s főleg angol metszettek felhasználásával indította meg WEBER második nagy folyóiratát, az *Illustrirte*

⁴ M[AJER] I[STVÁN]: Fametszés. Honművész, 1835. 86. sz.

⁵ DAHL, i. h.

⁶ L. SALOMON, LUDWIG: Geschichte des deutschen Zeitungswesens von den ersten Anfängen bis zur Wiederaufrichtung des Deutschen Reiches. Oldenburg—Leipzig. 1906. 3. köt. 529. l.

⁷ L. WILKE, i. h. SALOMON, i. m. 530. l.

Zeitungot is. 1842-ben jelent meg először Londonban az *Illustrated London News* s félévvel azután Párizsban az *Illustration*. Ezúttal a példa hamarosan követésre talált Lipcsében: WEBER kiadásában 1843. július 1-én megjelent az *Illustrierte Zeitung* első száma. E három folyóirat a 40-es években, sőt azon túl is hosszú ideig — változott formában egészen a mai napig — vezetőhelyet vívott ki magának. A fametszetek egyre tökéletesebbé váló alkalmazásán kívül annak a szoros kapcsolatnak köszönhetőek ezt a nagy fellendülést, amely e három vállalatot egymáshoz fűzte. Dolgozataikat, valamint illusztrációikat egymásnak kölcsönösen átengedték; így azután mindegyik lapjának csak $\frac{1}{3}$ részét volt kénytelen önállóan előállítani.⁸ A képekkel kapott idegennyelvű szöveget csak le kellett fordítani, illetve átdolgozni. A három kiemelkedő folyóirat-egyénség köré pedig az utánczó, illetve csatlósok egész serege csoportosult: az Amsterdamban, Kopenhágában, Szentpéterváron, Firenzében, Madridban megjelenő illusztrált hetilapok úgyszólván kizárólag Londonból, Párizsból és Lipcséből kapták lapjuk anyagát.

Az *Illustrierte Zeitung* haladása a *Pfennig-Magazin*-nal szemben azonban főleg nem a külső kiállítás tökéletesedésében állott, sem a szerkesztés ügyes megszervezésében, hanem abban, hogy többé nemcsak „ismeretterjesztő“, „közhasznu“ képeket közölt, hanem *aktuális* képeket is. WEBER, az *Illustrierte Zeitung* alapítója, jól látta az ebben rejlő újítást és önérzetesen rá is mutat folyóiratának előszavában, pontosan megjelölve a fametszetű, szövegközi illusztráció diadalútját s annak három állomását a közönség kiszolgálása terén. Előbb csak egyes munkákat illusztráltak, előkelő műbarátok ízlésének kielégítésére; majd a *Pfennig-Magazin* már széles körben, a legegyszerűbb polgári házig elvitte a „közhasznu“ ismeretanyagot s képekkel szemléltette; végre a most induló új folyóirat napjaink történetét, tehát az eseményeket, az újdonságot fogja képek segítségével megismertetni s egyszersmind az utókornak megőrizni.

Az illusztrált hetilap különösen Németországban talált kedvező fogadtatásra. Már a *Pfennig-Magazin*-nak is számos utánczója akadt, de természetesen még nagyobb volt a sikere az

⁸ L. WUTKE, HEINRICH: Die deutschen Zeitschriften und die Entstehung der öffentlichen Meinung. Leipzig, 1875. 71—72.; 190—191. l.

*Illustrirte Zeitung*nak. Mindjárt az első évfolyamot az év letelével második kiadásban külön kötetben jelentették meg újra. Az illusztrált lap nagy elterjedése, valamint a fametszet sikere volt a kiindulópontja a képes élclapnak is, melynek ma is élő példája, a *Fliegende Blätter*, szintén a mult század negyvenes éveiben indult. A fametszet meg is tartotta vezetőszerepét egészen a század végéig és csak a fotografián alapuló újonnan feltalált sokszorosító eljárások szorították ki a népszerű folyóiratokból. A hírszolgálat terén is kénytelen volt átengedni a helyét a fametszet a fényképnek. Mint művészi illusztráció azonban a legújabb időkben ismét tért hódított.⁹

Az illusztrált folyóiratok története még nincs megírva. Eppen ezért részletesen kellett foglalkoznunk a rávonatkozó adatokkal. A képes hetilap meghatározását sem találjuk sehol. Képes hetilap elnevezésén mindíg az *Illustrirte Zeitung*nak megfelelő típust értjük. Az illusztrált folyóirat elnevezését pedig általában azon népszerű folyóiratokra alkalmazzuk, amelyekben a képek a szöveggel egyenlő, vagy annál nagyobb jelentőségűek. Így tehát a képes hetilap is illusztrált folyóirat, mégpedig annak az újsághoz legközelebb eső válfaja. Képes hetilap helyett a *képes ujság* megjelölést is használhatnánk (*Ábrázolt Folyóiratunk* később maga is *Képesujságra* változtatta címét); ez a német *Illustrierte Zeitung*nak jobban megfelelne, de könnyen félreértésre adhatna okot, hiszen, mint mondtuk, már a legrégebbi újságok is közöltek alkalomadtán képeket, tehát tágabb értelemben „képes újságok“ voltak. A képes hetilap meghatározásának két leglényegesebb jegye: *a)* szövege és illusztrációi széleskörű tanulni és szórakozni vágyó olvasóközönségnek szólnak; *b)* hétről-hétre tudomást vesz a legérdekesebb napi eseményekről s képeinek nagyrésze ezeket szemlélteti.

*

„Ezen folyóirat közlendi mindazt, mi földünkön, mint fontos, meglepő, nevezetes, szomorító vagy vidámító fordul elé s mi az emberiséget különösen érdekelheti — tudósítást adand minden új találmányok, felfedözések, kereskedés, műipar s mind

⁹ NAGY ZOLTÁN: A modern magyar könyvillusztráció. MKSzemle. 1937. 135—152. l.

azon vonzalmass tárgyak felől, mellyek az ember tudalmait gyarapítani, anyagi jólétét előmozdítani, szívét nemesíteni s őt szellemileg művelni képesek; megismerkedtet a hajdan- s jelenkor népeivel, építményeivel s történetével, az emberiség körül szerzett érdemekkel tündöklő férfiakkal, *honunkra s külföldre vonatkozó minden érdekessel* . . . s mindezen közleményeit számos, szöveg közé nyomott csinos ábrákkal megfoghatóbbakká s érthetőbbekké teendi. Végre el nem mulasztja olvasóit szívet és lelket emelő szép elbeszélésekkel is mulattatni. Kizárva belőle tökéletesen minden politikai és vallási tárgyak.“ — Így mutatja be WERFER KÁROLY kassai „cs. kir. szabadalmazott akadémiai könyvnyomdár“ a Helytartótanácsához intézett kérvényéhez mellékelt „Alaprajz“-ban készülő folyóiratát.¹⁰ Fenti meghatározásunknak — melyet a képes hetilapok történetéből szűrtünk le — teljesen megfelelően a rendszeres képes ábrázolást és az aktuálitást jelöli meg két helyen is, mint folyóiratának lényeges elemeit. Tudatában van tehát annak, ami lapjában új az előző folyóiratokkal szemben. Ezt érdekes módon bizonyítja a királyi könyvbíró főhivatal véleményező felterjesztése,¹¹ mely azt kívánja, hogy az „Alaprajz“-ból a folyamodó hagyja ki „az abban vörössel alávont és általánosságuk miatt könnyen félremagyarázható kitételeket“. Az Alaprajznak az Orsz. Levéltárban őrzött másolatán éppen a fennebbi idézetünkben *dült betűkkel* szedett sorok vannak vörössel aláhúzva, vagyis azok, melyekre mint a képes hetilapra jellemző tervre rámutattunk. Ezek azután a mutatvány-számban megjelent előfizetési felhívásból ki is maradtak. A cenzúra, híven feladatához, tiltakozott a „fontos, meglepő, nevezetes“ ellen, amely „az emberiséget különösen érdekelt“, és ami a kiadó fogadkozásai ellenére, legalább is a nehezebben ellenőrizhető képekben, politikai ujságok közlésére is felhatalmazhat...

Ezek szerint az *Ábrázolt Folyóirat* története közel egy évvel az első szám megjelenése előtt kezdődik. Csakugyan, a cenzúra kifogásain kívül még több akadályt kellett útjából elhárítani. Mindenekelőtt Kassa városi tanácsának kimutatást kellett

¹⁰ 1847. január 8. Országos Levéltár. Helytt. lvt. Dep. Rev. Libr. 1847. 11—109.

¹¹ 1847. márc. 12. Orsz. Levéltár. Helytt. lvt. Dep. Rev. Libr. 1847. 11—42.

adnia WERFER anyagi helyzetéről az előfizetők biztosítása végett.¹² Ezenkívül az is nehézséget okozott, hogy WERFER STAUT JÓZSEF nyugalmazott főhadnagyot jelölte meg, mint felelős szerkesztőt; ehhez pedig STAUTnak, mint katonai hatóság alá tartozó személynek, engedélyre lett volna szüksége.¹³ Az engedélyt nyilván nem lehetett kieszközölni, mert október 22-én újabb felterjesztésében a városi tanács magát WERFERT ajánlja szerkesztőül;¹⁴ ezt a Helytartótanács el is fogadja.¹⁵ STAUT JÓZSEF már a *Felsőmagyarországi Minervába* is írt cikkeket;¹⁶ az *Ábrázolt Folyóiratban* St—t J. fő—gy betűk alatt jelent meg néhány cikke. Főleg a francia *Illustration*-ból átvett képekhez készült magyarázó szövegek fordításai ezek s így semmi értékkel sem bírnak, legfeljebb szerzőjük műveltségét és nyelvtudását bizonyítják. STAUT JÓZSEF kapcsolja azonban az *Ábrázolt Folyóiratot* a kassai hírlapirodalom előzményeihez. De hogy az *Ábrázolt Folyóirat* minden újdonsága mellett sem volt valami gyökértelen vállalkozás, bizonyítja az is, hogy WERFER a Kovácsóczy-féle *Szemlélő* folytatásának szánja¹⁷ és ezen az alapon is kapja meg rá az engedélyt. A *Szemlélő* 1837-ben megszűnt s így az *Ábrázolt Folyóirattól* több mint 10 évi szünet választja el. Mégis, a WERFER-nyomdában készült az is, mint sok más érdekes kassai nyomtatvány.¹⁸ Nyomdája, eredetileg kiszemelt szerkesztője s későbbi munkatársa, valamint két régebbi kassai folyóirattal való összefüggése szorosan beállítja folyóiratunkat abba a nem meg-

¹² Orsz. Levéltár, Helytt. Lvt. Dep. Rev. Libr. 1847. 11—42. és 69.

¹³ L. a Helytt. 1847. márc. 25-én kelt latin nyelvű átiratát. Dep. Rev. Libr. 1847. 11—69.

¹⁴ L. KEMÉNY LAJOS: A kassai könyvnyomtatás történetéhez az 1848—49. szabadságharc korából. M.K.Szemle 1914. 263—267. l. Továbbá Orsz. Levéltár. Dep. Rev. Libr. 1847. 11—158.

¹⁵ U. o. 1848. 11—3. (jan. 4.) V. ö. még: KEMÉNY LAJOS: Sajtó és cenzúra Kassán a XIX. század első felében. M.K.Szemle 1899. 356—359. l.

¹⁶ L. SZINNYEI: Magyar Írók. Az *Ábrázolt Folyóiratban* kifejtett munkásságáról, azzal való kapcsolatáról Szinnyei nem tud.

¹⁷ Orsz. Levéltár. Dep. Rev. Libr. 1847. 11—19.

¹⁸ V. ö. FIRTINGER KÁROLY: Ötven esztendő a magyarországi könyvnyomtatás közelmúltjából. Budapest, 1900. 19.; 76—78. l. BALLAGI ALADÁR: A magyar nyomdászat történelmi fejlődése. 1472—1877. Budapest, 1878. 190. l.

vetendő sorba, amellyel KAZINCZY *Orpheus*-tól kezdve a kassai időszaki sajtó meg nem írt története dicsekedhetnék.

Az *Abrázolt Folyóirat* 1848. jan. 1-én indult; szerkesztője, a mondottaknak megfelelően, maga WERFER KÁROLY volt.¹⁹ Minden szombaton jelent meg 2 egész íven vagy 24 ív nagyságú hasábon. Előfizetési ára félévre 6 frt., postai szállítással 7 frt. 12 kr. volt. A március 25-én megjelent 14. számmal *Képesújságra*, majd aug. 5-én, a 28. számmal, *Mulattató Képesújságra* változtatta címét. Ez utóbbi számban TÍCHI JÁNOS, majd aug. 12-től kezdve TÍCHI FERENC szerepel, mint szerkesztő. Utolsó megtalálható száma a december 9-i. Az *Abrázolt Folyóirat*nak „Értesítő” című hirdetési melléklete is volt; ebből azonban csak egyetlen szám található, a febr. 26-i.²⁰

Az *Abrázolt Folyóirat*²¹ pályafutása, a két címváltozásnak megfelelően, három szakaszra oszlik. Ez a felosztás nem pusztán külsőség, hanem az illusztrált hetilap lényegéből folyó körülmények hozták magukkal. Hiába kívánta a cenzúra, hogy az eddigi folyóiratok enciklopédikus vagy tisztán irodalmi formájához ragaszkodják, a lap lényegéből folyt, hogy ezt a keretet át kellett törnie. Hiszen másképp nem versenyezhetett volna a külföldi illusztrált újságokkal, már pedig a hazafias szerkesztőkiadó éppen ezekkel akart megbírkózni. „Alulírt, mint hazánk előmenetelének és díszének hő kebelével örvendő polgár, tekintetbe vevén, hogy Angol-, Német- és Frankhonban többféle képes újságok jelennek meg, mellyek mind különös tetszéssel fogadtattak s rendkívüli terjedelmet nyertek, úgy annyira, hogy hozzánk is nagy számmal behozattatván, nem csekély pénzüszveget szívárogatnak ki honunkból; más oldalról meggondolván, hogy

¹⁹ Bibliográfiai leírását I. SZINNYEI JÓZSEF: *Hírlapirodalmunk 1848/49-ben*. Budapest, 1877. Klly. a M.K.Szemléből. SZINNYEI adatait kiegészíti s helyesbíti GORIUPP ALISZ: *Adalékok az 1848/49-i hírlapok bibliográfiájához*. M.K.Szemle 1925. 141—145. l. — V. ö. még SZINNYEI JÓZSEF: *Hírlapirodalmunk a 19. században*. 1848. és 1849. Vasárnapi Újság 1865. 43—53. sz.

²⁰ Mind az Orsz. Széchényi Könyvtár, mind az Egyetemi Könyvtár példánya ugyanazt az egy számot tartalmazza. Az *Értesítőt* sem Szinnyei, sem Goriupp Alisz (i. h.) nem ismeri.

²¹ Az alábbiakban, ha nem egy meghatározott részét idézzük folyóiratunknak, mindig első címén fogjuk említeni.

nekünk magyaroknak sem szabad hátra maradnunk, miután nemzeti nyelvünk s irodalmunk jelenleg olly szépen gyarapulnak, s így ideje már, hogy magunkat a külföld gyámsága alól e tekintetben is felszabadítsuk; eltökélém magamat „*Ábrázolt Folyóirat*“ cím alatt a külföldiakhöz hasonló magyar képes ujság kiadására...“²² Az aktualitás, ennek megfelelően, már hetilapunk első számából sem hiányzik; mindjárt kezdetben közöl országgyűlési tudósításokat s főleg az első szám két képében, a pozsonyi országgyűlés épületéről, valamint Mátyás királlyá választásáról készült két fametszetben lehetetlen nem látnunk, hogy a nemzet szempontjából aktuális gondolat burkolt kifejezéséről van szó. Így iparkodik hetilapunk bekapcsolódni az időszerű magyar mozgalmakba, melyek — ezt mindenki érzi — kifejletük felé sietnek. E kifejlet hatása nem marad el folyóiratunk életében sem s lehetővé teszi, hogy igazi jellegének megfelelően most már nyiltan is az időszerűre, sőt kifejezetten a politikai aktualításra fordíthassa figyelmét. „Szilárd föltételünk lévén lapunkat mostani tehetségünkhöz képest is lehető tökélyre emelni, azt mától fogva „*Képesujság*“ czíme alatt adandjuk ki s abba politikára vonatkozó tudósításokat s cikkeket is közlendünk t. olvasóinkkal.“²³ Hetilapunk pályája ezután azonban törést mutat. Ennek oka, hogy az 1848 : XVIII. t.-c. végrehajtási utasítása a politikai tárgyakkal foglalkozó újságoktól 10.000 forint biztosítékot követelt. WERFER a biztosítékot nem tudta letenni, illetve az ingatlant, melyet e célra lekötöni szándékozott, a minisztérium nem fogadta el.²⁴ Ezért kénytelen-kelletlen lemondott a politikai tárgyú cikkek közléséről; ezt lapjában is bejelentette és a szerkesztést ettől kezdve TICHY FERENC-re bízva, a lap címét *Mulattató Képesujságra* változtatta, hogy ezzel is kifejezésre juttassa, mennyire szigorúan kíván alkalmazkodni a rendelkezésekhez. Annál nagyobb erővel folytatta azonban a kiadó a közönség megnyerésére irányuló hírverést. A *Mulattató Képesujság*-ban megjelent gyakori előfizetési felhívásokon kívül — melyekben nemcsak előfizetőket, de munkatársakat s főleg rajzolókat is

²² *Ábrázolt Folyóirat*. Mintalap. 1848. jan. 1.

²³ *Képesujság* márc. 25. 14. sz.

²⁴ L. KEMÉNY LAJOS: A kassai könyvnyomtatás történetéhez az 1848—49. szabadságharc korából. I. h. Firtinger, i. m. 143. l.

toboroz — több más ujságban és folyóiratban is tett közzé hirdetéseket.²⁵ Mindazonáltal kevés adatot találunk hetilapunk elterjedésére; ennek egyébként állítólag egy antiszemita torzkép is ártott.²⁶ Mégis következtethetünk arra, hogy képes hetilapunknak komoly sikere volt, mert már 1848. ápr. 7-től német nyelven is adott ki WERFER illusztrált ujságot. Ez az *Oberungarische Illustrirte Zeitung*²⁷ SCHMELZ W. és később STOLZ DOMONKOS szerkesztésében jelent meg Kassán. Kétségtelen, hogy ugyanazon képanyag felhasználásával szerkesztették, mint a *Képesujságot*.

Mint említettük, hetilapunk utolsó fellelhető száma 1848. dec. 9-én jelent meg. Bizonyosra vehetjük, hogy e számmal meg is szűnt, mert itt írja, hogy az ellenség átlépte a határt és hozzátette, hogy számosan már menekülnek is a városból, „félvén a csorda dülásától“. Az ellenség nem volt más, mint a SCHLICK vezetése alatt álló galíciai osztrák haderő, amely a szabadságharc leverésére bevonult a Felvidékre és 1848. december 11-én — tehát két nappal az említett tudósítás után — el is érte Kassát. WERFER KÁROLYNAK, hetilapunk kiadójának, valamint nyomdájának pályája ezután igen változatosra fordult. WERFER először SCHLICK felszólítására rendezett be tábori nyomdát. Majd az osztrákok visszaverése után maga ment Debrecenbe, hogy hasonló célból a magyar minisztériumnak ajánlja fel szolgálatait. A tábori nyomda kalandos vonulását Debrecentől Komáromig, majd onnan vissza Világosig WERFER szedőjének, GIEGL ISTVÁNNAK leírásából ismerjük. Bármily érdekes is az, amit ebből nyomtatónk pályájáról megtudunk, nem időzhetünk mellette sokáig. De azt megállapíthatjuk belőle, hogy ily körülmények között képes hetilapunk folytatásáról többé nem lehetett szó. Bár GIEGL szerint WERFER tábori képesujságot is szándékozott kiadni, ennek a tervnek megvalósítására a roszszul felszerelt tábori nyomda, amely különben is csak rövid ideig maradt egy-egy állomásán, nem volt alkalmas.

²⁵ L. SZINNYEI JÓZSEF: Hírlapirodalmunk a 19-ik században. 1848. és 1849. I. h. Az ott említettekén kívül még Alföldi Hírlap 1848. júl. 12. Kossuth Hírlapja szept. 24., 29., 30. okt. 1. stb.

²⁶ Pesti Divatlap 1848. I. 732. l. L. SZINNYEI, i. h.

²⁷ Budapesti könyvtárakban nem található. L. SZINNYEI, i. h. Giegl, Stefan: Die Feldbuchdruckereien im Jahre 1848. Typographia 1884. XVI. 1—6. sz.

WERFERnek ily makacs ragaszkodása lapjához, legfeljebb azt mutatja, hogy mennyire tisztában volt annak jelentőségével és újszerűségében rejlő értékével. Olyan laptípust honosított meg nálunk, amelyet addig Magyarországon nem találunk; utána Pákh Albert, a Vasárnapi Ujság alapítója fedezi fel újra. Lapunk illusztrációival, ezek műszaki kiállításával tehát részletesen is kell foglalkoznunk.

*

Hetilapunk első száma első oldalán a „császári és királyi főlségek“, V. Ferdinánd és Mária Anna királyné arcképét közli. A két kettős ovális keretbe foglalt arckép között középen a magyar címer. A következő oldalon a már említett mutatványszámon is látható két kép foglal helyet: „Az országrendei házának alakja Posonban“ és „Hollósi Mátyás királlyá kikiáltása Szilágyi által a befagyott Dunán“. Ezenkívül a következő metszetek vannak még e számban: „Az önmagát ajánló vőlegény“ (torzkép) és „A hadnagyi kinevező levél“. Végül az utolsó oldalon egy népdal kottáját és a lap alján két politikai ízü torzképet ad a folyóirat, melyek közül az első kátyúba ragadt batáron „fontolva haladó“ pipázó magyart, a másik nemest ábrázol, aki paraszttal viteti át magát a vizen. Mint látjuk, már az első szám illusztrációs anyaga is elég változatos; az aktuális képeket egyelőre magyar történelmi vonatkozásúak pótolják, megjelenik mindjárt a torzkép is, valamint az irodalmi szöveget illusztráló kép és a kotta. Ehhez járulnak a következő számtól kezdve még a képrejtvények. A metszetek túlnyomó része itt még magyar. Megállapíthatóan idegen eredetű képek a 7. számban (1848. febr. 12.) fordulnak elő nagyobb számmal az „Emlékezet Tahitira“ című cikk illusztrálására. A cikk címében fel is van tüntetve az eredeti rajzok készítője: GIRAUD KÁROLY. A képeket a francia *Illustration*-ból vették át éppúgy, mint a 8. számban (febr. 19.) a „Bosporus“ c. cikket és képeit; ezeknek aláírása: H. VALENTIN.

Az első aktuális képeket a márc. 11-i számban találjuk a következő címekkel: „II. Ferdinánd nápolyi király üdvözlése az alkotmány megadása után“ és „A királyi seregek viadala Palermóban“. Tömegesen találunk aktuális képeket a március 25-i 13. számban (ez egyszersmind a *Képesújság* első száma), amely már a sajtószabadság kivívása után jelent meg. E képek — „Egy hal-

maztordasz védelme Párisban“, „A nép körülhordozza Lajos Fülöp királyszékét“, „A népnak rögtöni ítélete tolvajokra nézve“, „Lamartine úr beszédet tart a városház előtt összesereglett népnél“, „Tuileriák ostroma Párisban“, „Palais Royal ostromlása“ — kivétel nélkül az *Illustration*ból valók. De ugyanebben a számban már hazai képek is jelennek meg a magyar eseményekről: „Kassa népgyűlése kitűzi városházon a nemzeti lobogót“ és „Pest lakossága 12 pontból álló kérelmet nyújt be a városi két tanácsnak“. Innen kezdve egyre sűrűbbé válnak az aktuális képek. Folyóiratunk második címváltozása után azonban, tehát a Mulattató Képesújság fennállása idején, az időszerű események képei egyre ritkábbakká válnak és legfeljebb hazánktól és Ausztriától távol lefolyt dolgokról számolnak be, de az év vége felé újra megjelennek az egykorú események képei; így szeptember 9-én az osztrákok bevonulása Milanóba és okt. 7-én Lamberg meggyilkolása.

Az aktuális képekkel párhuzamosan városok, várak képei is jelennek meg, valamint arcképek; ezek legtöbbje magyar: 15 magyar arckép mellett csak 12 idegent találunk. A magyar származású metszetekkel alább még bővebben foglalkozunk. Már most meg kell állapítanunk azonban, hogy éppen a folyóiratunk lényeges újítását jelentő *időszerű* képek túlnyomó része külföldi eredetű. E tekintetben teljesen idegen mintáitól függ. Ez nem is lehetett másképp, hiszen a külföldi események képeit csak külföldről lehetett beszerezni. Joggal érheti azonban szemrehányás folyóiratunkat szórakoztató, illetve enciklopédikus cikkeinek és a hozzá tartozó illusztrációknak kiválogatásáért; ebben t. i. semmiféle szempont sem nyilvánul, csak a képek külső tetszetősége. Ezért igazat kell adnunk a *Pesti Divatlap*nak,²⁸ hogy folyóiratunk elmarad tökéletességben a hasonlójellegű külföldi minták mögött. De a *Radical*lap „*Polydorus*“ álnevű bírálóját²⁹ csak a rosszindulat vezeti, amikor azt írja, hogy a *Képesújság* fametszetei torzképei az *Illustrierte Zeitung*nak. Ezzel szemben a képek nyomása tiszta, csak ritkán elmosódott. Az oldalak tördelése tetszetős. A kiállítás csinoságához nagyban hozzájárul a három hasábra osztott kis ívrét alak, amelyet később a *Vasárnapi Uj-*

²⁸ I. h.

²⁹ *Radical*lap 1848. jún. 3.

ság is használt. Felesleges díszek nélkül, a tartalomnak megfelelő tárgyilagossággal hozza ki szövegét és képeit.

Mindez igazolja a szerkesztő hozzáértését, aki eredményesen utánozta külföldi mintáit. Hogy ezek anyagát bőségesen felhasználta, azt bizonyítja a külföldről átvett illusztrációk száma: 196 a 37 magyar eredetűvel szemben; igaz, hogy e számban nem foglaltatnak benne az arcképek, melyeknek többsége magyar, sem a torzképek, melyeknek eredetét legtöbbször nehéz megállapítani. Számszerint 77 kép megállapíthatóan a párizsi *Illustration*-ban látott először napvilágot. Maga WERFER azzal okolja meg az átvételeket, hogy az eredeti metszetek készítése igen költséges. A fennebb említett bírálatra a következőképpen válaszol:³⁰ „Ha bíráló uramnak legkisebb fogalma volna az ábrák kiállításáról, másképp ítélné a dologról... Honunkban pár száz előfizető mellett eredeti acél- vagy réznyomatokat adni nem lehet. Csak kissé nagy ábrának fa mintája is 8—10 tallérba, kőmetszet 6—10 p. for. kerül...“

A képes hírszolgálat tekintetében tehát *Ábrázolt Folyóiratunk* teljesen külföldi mintáinak csatlósa volt.³¹ Eredetisége csak azok felhasználásában nyilvánul s abban, hogy maga a lap alapelve Magyarországon új volt.

De ne feledkezzünk meg arról, hogy legalább 37 illusztráció és 15 arckép kétségtelenül eredeti és magyar, aminthogy magyar a 36 képrejtvény is. Ha ez a szám csekélynek látszik is az átvételek mellett, mégis nehezen akad egykorú folyóirataink között olyan, amely akár a képek mennyiségének tekintetében is nyomába léphetne. E téren nagy előnye volt versenytársai felett a fametszés alkalmazása s a képeknek a szöveg közt való elhelyezése.

De itt vissza kell térnünk az előzményekhez, hogy folyóiratunkat beleállíthassuk a magyar időszaki sajtó és a magyar illusztráció — főképp a sokszorosító eljárások — történeti összefüggésébe. Akárcsak a külföldieknél láttuk, a magyar ujságok mellett is úgyszólván kezdettől fogva megjelenik az illusztráció.³²

³⁰ Képesujság 1848. jún. 10.

³¹ Az aktuális képek közt mindössze 4 bebizonyíthatóan magyar.

³² E rövid történeti áttekintés adatait már idézett forrásokon kívül főleg TRÓCSÁNYI ZOLTÁN szíves szóbeli közléseiből merítjük.

Közölt ilyet már a *Magyar Hírmondó* is. Változatos képanyagot találunk a *Hadi és Más Nevezetes Történetekben*: csataképek, továbbá a török háborúkra vonatkozó ábrázolások, s magyar jelenetek, arcképek díszítik a Bécsben megjelenő magyar újságot. Ez a törekvés a szemléletesség felé nem lankad a XIX. század elején sem. DÖBRENTAI GÁBOR írja az *Erdélyi Múzeum* tervezetében, hogy a folyóirat „amikor lehetne, vagy egy erdélyi vagy egy Magyar Országi Hazafinak mejjképével“ fog megjeleni.³³ A *Tudományos Gyűjtemény* is közölt időnként egy-egy arcképet, hasonlóképen a *Felsőmagyarországi Minerva*. Mégis ugyanannak a jelenségnek vagyunk tanúi a hazai sajtónál is, mint amelyet a külföldi folyóiratok történetében megfigyeltünk. A költséges, külön lapot vagy táblát kívánó réz- vagy acélmetszetek legfeljebb kellemes díszéül szolgálhattak a lapoknak, hozzájárultak a cikkek szemléletességéhez, de nem voltak rendszeres, szerves kiegészítő részei a folyóiratoknak. A szerkesztésben csak csekély, inkább alkalmoszerű szerepük volt. Nagy irodalmi folyóirataink örökét később átvették a divatlapok, így juthattak azok a negyvenes években egyeduralomra.

Ezt megelőzőleg azonban még egy másik kezdeményt is feljegyez a magyar hírlapirodalom története, oly kezdeményt, amely vizsgálódásunk szempontjaival közvetlenebb kapcsolatban áll. 1834-ben indult meg a *Fillértár* Pozsonyban és a *Garasos Tár* Lipcsében.³⁴ Már címük is mutatja, hogy a *Pfennig-Magazinok* magyar utánezatairól van szó. Valóban, a *Garasos Tár*ban felfedezzük a *Pfennig-Magazin* képeit, melyek változtatás nélkül kerültek át a magyar újságba.³⁵ VAJDA PÉTER, a szerkesztő, már a „minden magyarhoz“ intézett előszóban hivatkozik mintáira s őszintén megmondja, hogy nem ad eredetit, hanem átvett képeket s szöveget: „A' mit London és Páris szépet, hasznosat közölt ezen úton, annak javát mi közölni fogjuk.“ „Önnön honunk iránt pedig különös tekintettel leszünk s annak nevezetességit... meg fogjuk társainkkal esmértetni s képeiket fametszésben adandjuk.“ A valóság az, hogy háromhónapos fennállása

³³ FERENCZY, i. m. 131. l.

³⁴ L. FERENCZY, i. m. 185—186. l.

³⁵ Így 1834. márc. 8. „A cukorkészítés“; l. *Pfennig-Magazin* 1834. márc. 1. (4 drb. metszet.)

alatt a *Garasos Tár* egyetlen magyar tárgyú képet se közölt; idegen mintáinak messze mögötte marad még képeinek külső megjelenése és azok kiválogatása tekintetében is. Semmiképen sem állja ki az összehasonlítást a szép papiroson nyomott, művészi ízléssel kiállított, sokkal gazdagabb és változatosabb tartalmú *Fillértárral*.

Mindkettő csak abban áll egymással kölcsönös vonatkozásban, ami bennük az eddigi magyar folyóiratokkal szemben új: nevezetesen, hogy főrészüik az illusztráció, amely a szöveg mellett rendszeresen elfoglalja a maga előkelő helyét. A *Fillértár* is ugyanazokra a külföldi példákra hivatkozik, mint a *Garasos Tár*, tehát a *Pfennig-Magazinokra*. És előfizetési ára is olcsó: 5 frt. évente, akár a sokkal gyengébb kiállítású *Garasos Táré*. Fel is ment a *Fillértár* egész jövedelme erre a költséges kiállításra s első kiadója, SCHMIDT ANTAL, örömmel engedte át OROSZ JÓZSEFNEK. Végülis azonban kénytelenek beszüntetni a szép reményekkel indított folyóiratot.

A *Fillértár* a magyar tárgyú, történelmi és földrajzi vonatkozású metszetek tömegét közölte; az egykorú történelem fontos alakjainak arcképei nagyértékű ikonografikus forrássá teszik. Mind e gazdagsága mellett arra a megállapításra kell jutnunk, hogy a mintaszerűen szerkesztett *Fillértárral* szemben a szegényes *Garasos Tár* jelöli ki a jövő haladás útját. A *Fillértár* ugyanis, éppen a művészi igények tökéletesebb kielégítése céljából, megmaradt az előző folyóiratok hagyományánál, t. i. a külön mellékleten közölt, réz- vagy acélmetszetű, illetve litografált képeknél. A kép és szöveg egybeforrására tehát — amely a *Pfennig-Magazinok* igazi újítását jelentette — csupán a *Garasos Tár* mutatott példát kezdetlegesen reprodukált fametszeteivel. Ez pedig a magyar fejlődésből teljesen kiszakadt, éppen kezdetlegessége miatt, meg azért, mert külföldről hozták be.

Pedig a fametszetnek elhanyagolását már 1835-ben helytelenítette MAJER ISTVÁN, ki a *Honművészsze* az általunk már idézett cikket írta.⁸⁶ „Hazánkban e művészet nem igen terjed, Fillértárunk is inkább használja (igaz, hogy csinosabb) kőmetszvényeit, mintsem hogy olcsóbban több kézben forgattatná magát fametszvényekkel; pedig illy lapok akkor célirányosak, ha igen

⁸⁶ 1835. okt. 25. 86. sz.

soktól olvastatnak. Itt a fametszvény szintoly hatású lenne, mint a kőmetszvény... mivel ez itt csak ébresztő, figyelmeztető lap, körülírásával együtt; a mélyebb s terjedtebb ismeretet a nélkül is máshol kénytelenítették kikutatni a tudványó.“ De MAJER ISTVÁN, aki később az *Ábrázolt Folyóirat* kísérletében oly lelkesen vesz részt, itt még csak elméletben mond véleményt a fametszetről és a fametszetű folyóiratról. Valódi haladás ezen a téren még egy évtizedig nem történik. A fametszés divata nálunk csak a szabadságharc után terjed el, a negyvenes években még gyerekcipőben jár az „új“ sokszorosító eljárás.³⁷ Könyvdíszítésre, vignetták készítésére használták a XIX. század elején is: LANDENER kitűnő xilografusokkal készítettett ilyen rajzokat.³⁸ A negyvenes évek fametszője a Nürnbergből beszármazott RIEDEL KÁROLY ÁGOST, aki a Trattner-Károlyi-féle kiadványokat látta el „nem nagyigényű“ fametszetekkel.³⁹ RIEDEL tanítványa HUSZKA LAJOS; őt szerződtette HECKENAST később a *Vasárnapi Ujság*hoz, mint fametszőt.

Mert a fametszet igazi fellendülése csak a *Vasárnapi Ujság* alapításával kezdődött.⁴⁰ A negyvenes években a dicstelenül végződött *Garasos Tár* és *Fillértár* után még egyelőre a divatlapok — *Pesti Divatlap*, *Honderű*, *Életképek* — veszik át a vezetőszerepet. Ezek mintegy átmenetet jelentenek az irodalmi folyóirat és az illusztrált lap között. Az utóbbihoz éppen az teszi őket hasonlónvá, hogy képeket ők is közölnek. De ezek divatképek. Tagadhatatlan, hogy már csak a hozzájuk fűzött igények miatt is szebb kiállításúak, mint a fametszetek. De nem „ismereteket“ közölnek, aktualitás közlésére még kevésbé alkalmasak. Meg kell jegyeznünk, hogy a divatlapok, főleg a *Honderű*, kísérleteztek már fametszetekkel. Ez utóbbi rendszeresen alkalmaz fametszetű díszítéseket. Ezeken kívül éppen a *Honderű*ben néhány igen sikerült karikatúra is jelent meg, sőt olyan fametszet is, amely aktuálisnak nevezhető jelenetet ábrázol.⁴¹ Az illusztráció azonban nem képezte a szöveg elmaradhatatlan kiegészítő részét; hóna-

³⁷ ÉBER LÁSZLÓ—CZAKÓ ELEMÉR: A sokszorosító művészet. Az iparművészet könyve. Szerk. RÁTH GYÖRGY. Budapest 1902. I. köt. 510—511. l.

³⁸ L. FIRTINGER, i. m. 32—33. l.

³⁹ Az Iparművészet könyve, i. h. FIRTINGER, i. m. 102. l.

⁴⁰ V. ö. FERENCZY, i. m. 500—501. l.

⁴¹ TRÓCSÁNYI ZOLTÁN közlése.

pok, sőt évek is elteltek anélkül, hogy szövegközi illusztráció jelent volna meg a divatlapokban. Az illusztráció és főleg a magyar folyóiratillusztráció történetében nagy a jelentőségük, de az illusztrált folyóirat fejlődésében nem jelentenek fontos lépést. Ennek pedig a fametszet már említett lassú meghonosodása az oka, valamint az első magyar fametszetek kezdetlegessége. A pozsonyi *Ungar*-ban 1848-ban megjelent BATHYÁNY és KOSSUTH arcképe; egy egykorú magyar folyóirat szerint azonban a „rajzoló s metsző torzképet adtak arckép helyett”.⁴² Tegyük még hozzá, hogy a *Vasárnapi Ujság* is teljesen külföldi metszetekre volt utalva pályája elején s csak 1854. márc. 26-án jelent meg benne az első magyar tárgyú kép; a *Vasárnapi Ujság* első Pesten készült fametszete pedig „lázás szenzációt okoz írói és művészi körökben... Mutogatták boldognak boldogtalannak a Vasárnapi Ujságot:

— Ez nagy dolog, terringette ez nagy dolog, ott leszünk maholnap, ahol London van”.⁴³

Mindezek előrebocsátására szükségünk volt ahhoz, hogy az *Abrázolt Folyóirat* néhány magyar fametszetét — amelyek a *Vasárnapi Ujságot* csaknem hat évvel megelőzték — úgy tudjuk értékelni, ahogy megérdemlik. Műszaki kivitel és művészi ízlés dolgában persze elmaradnak az idegen képek mögött, de a mi szempontunkból elsősorban az a fontos, hogy magyar tárgyakat örökítenek meg: várakat, városokat, azután magyar államférfiak, történeti nagyságok képeit. Mégpedig eddig nem tapasztalt rendszerességgel és nagy számban.

Az *Abrázolt Folyóirat* rajzolói között kivételes hely illeti meg MAJER ISTVÁNT.⁴⁴ Összesen tíz fametszetről mutatható ki kétségtelenül, hogy MAJER a szerzőjük. Ő volt a leghűbb és legkitartóbb munkatársa folyóiratunknak: első képe 1848. jan. 22-én jelent meg benne, az utolsó pedig október 21-én. Közöttük egy aktuális kép is akad. A képekhez magyarázatul adott rövid cikkek ugyancsak az ő tollából valók. — MAJER ISTVÁN

⁴² Pesti Divatlap 1848. 481. l. Idézi KÓSA JÁNOS: Pest és Buda elmagyarosodása 1848-ig. Budapest 1937. 191. l.

⁴³ M[IKSZÁ]TH K[ÁLMÁ]N: Ötven év. Vasárnapi Ujság, 1904. jan. 3.

⁴⁴ Szül. 1813. Mocsokon (Nyitra vm.), meghalt 1893-ban Esztergomban, mint stagni vál. püspök és nagyprépost. L. SZINNYEI: Magyar Írók.

mint másodéves hittanuló 1832-ben azon négy kispap egyike volt, kik a papnevelőben a magyar nyelvgyakorló egyesületet alapították. Életrajzírói azt is feljegyzik, hogy már növendékkorában rajzra tanította társait. Fiatal kora miatt nem szentelheték azonnal pappá s így Pesten nevelősködött; pesti tartózkodását felhasználta arra, hogy megtanulja a rézmetszést. Ugyanekkor ismerkedett meg kétségtelenül a fametszés mesterségével is, amelyről a *Honművész* 1835-i évfolyamába cikket írt. Tájrjazit alkalmilag közölte már a *Regélő*, *Rajzolatok*, *Honművész* és az *Életképek* is. De leginkább szentképei váltak ismeretessé.⁴⁵ Ezek részben könyvatos úton készültek, de főleg rézmetszetek voltak. 1842-ben MAJER a KOPÁCSY hercegprimás s káptalanja által alapított mesterképző-intézet tanára; itt működött folyóiratunkban kifejtett munkásságának idején is és (mint az két cikéből kiderül⁴⁶) lelkesen kivette részét a primási városban a március 15. utáni hazafias mozgalmakban. 1849-ben, a szabadságharc után, a pedagógia egyetemi tanára lett Pesten. Az ötvenes években nagy sikere volt *István Bácsi Naptára* c. népszerű kiadványával, amelynek szintén a fametszet adta éltető elemét. Még a *Vasárnapi Ujságban* is jelent meg fametszete.⁴⁷

MAJER ISTVÁN rajzai komoly műgondról tesznek tanúságot, de főleg a lelkes szerző megfigyelőképeességét dicsérik. Ő az első, aki hazánk tájait bejárva gondol arra, hogy azokat képekben is megörökítse s átadja a hazafias közönségnek. Régi várak, a magyar múlt emlékei, a jelen lelkesítő benyomásai egyaránt munkára serkentik. E képek változatossága, ha nem lett volna folyóiratunk élete oly rövid, bizonyára szerencsésen hatott volna az éppen alakulóban levő magyar polgárságra.⁴⁸ De jellemző

⁴⁵ MAJER ISTVÁN magyar Szent Képei. 1839—1845. H. n. 8°.

⁴⁶ Képesujság ápr. 22. és máj. 13.

⁴⁷ Vasárnapi Ujság 1856. 6. l. L. KEMÉNY LAJOS: A Vasárnapi Ujság illusztrálói. 1854—1858. Vasárnapi Ujság 1909. 8. sz.

⁴⁸ Címszerinti felsorolásuk: Lékavár (Ábrázolt Folyóirat 4. sz.); Nagyerdei fürdő Debrecenben (12. sz.); Április 19-re, mint V. Ferdinánd apostoli királyunk születésnapjára (16. sz.); A szabadság oszlopa Casagrande-től (17. sz.); Esztergomi nagypiac 1848-ki ápril. 30-kán (20. sz.); A fölkelt nemes magyarok emléke Mária-Nostrán (23. sz.); Sátoralja-Ujhely (26. sz.); Ónodi vár (27. sz.); Kinizsy és Báthory diadalemléke (38. sz.); Trencsén vára (39. sz.) — Majer műve a folyóirat képrejtvényeinek túlnyomó része is.

folyóiratunk életrevalóságára, hogy ezt az érdekes és a gyakorlati hazaszeretetben ma is például állítható egyéniséget sikerült megnyernie munkatársul.

A metszetek és rajzok készítői közül még a következők szerepelnek aláírásukkal képeik alatt: ZABRATZKY J., FÁY MÓRIC, WERFER KÁROLY, KÜHN, ORBÁNYI IVÁN, PAUER F. Közöttük egyik se hagyott oly maradandó emléket maga után, hogy életük-ről valamelyes adatot szerezhettünk volna. Pedig különösen FÁY MÓRIC volt termékeny és főleg a folyóirat fennállásának első szakaszában egy-egy számban több metszete is jelent meg. A torzképek nagyrésze is minden bizonnyal tőle származik. A két magyartárgyú aktuális kép, a pesti március 15-i felvonulás s a kassai márciusi tüntetés képe, aláírás nélkül jelent meg.

A szerény rajzolók mind a magyar időszaki sajtónak, mind a művészi illusztrációnak jó szolgálatot tettek. Általuk olyan eszköz került folyóiratunk kezébe, mely hosszantartó hatást biztosíthatott volna számára. Mind a külföldről átvett képek, mind a magyar multat idéző, vagy a jelent figyelő képanyag bizonyosan számíthatott volna azon széles néprétegek érdeklődésére, amelyeket az 1848-i törvények a magyar nemzetnek elismert részeivé tettek. De az események nem engedték, hogy ez a hatás Kassáról induljon ki. A szabadságharc után pedig a „vidéki” város ilyen szerepe már elképzelhetetlen lett volna.

Az *Abrázolt Folyóirat* mellé egyetlen megelőző magyar kezdeményt sem állíthatunk. Kezdetből fogva megvolt az igyekezet időszaki sajtónkban, hogy a cikkeket képek melléklésével szemléletesebbé, megfoghatóbbá tegye. De a fémmetszet, majd a litográfia költséges volta miatt az illusztrációk csak alkalomszerűek voltak. És miután kép és szöveg külön-külön lapon jelentek meg, a kettő szerves összeforrásáról szó se lehetett. Erre is tettek ugyan kísérletet, külföldi példák nyomán, a *Garasos Tár* és a *Fillértár*. De az előbbi kezdetleges kiállítása miatt, az utóbbi az illusztráció helytelen műszaki megoldása miatt nem vergődhetett tartós sikerre. Helyüket átvették az irodalmi és a népszerű folyóirat között hidat verő divatlapok. Az *Abrázolt Folyóirat* egyedülálló kezdeménye új fejlődés kiindulópontja lehetett volna; ennek bizonyítéka az évekkel utána indult *Vasárnapi Ujság* pályája.

DEZSÉNYI BÉLA.

ELVI KÖZÖS ALAPOK A KÜLÖNBÖZŐ SZAKRENDSZEREKBEN.*

Amikor 1937-ben a párizsi dokumentációs világkongresszuson a mai témánkkal kapcsolatos határozati javaslatot szövegeztük meg, a megoldásra váró feladatok számos formában jelentkeztek. Először is fontosnak találtuk, hogy a különböző szakrendszerekből időálló, vagy legalább is viszonylagosan lerögzített mintaséma alakuljon ki. Ezzel kapcsolatosan kívántuk, hogy a könyvtárosok és dokumentalisták nemzeti szövetségei az osztályozási rendszereket gyűjtsék össze, tegyék hozzáférhetővé és csoportosan tanulmányozzák, egyben azt is, hogy a szaktudományok nemzetközi szervei munkálják meg szakjuk mintaosztályozásának rendjét. Igényeltük a Könyvtárosegyesületek Nemzetközi Szövetsége osztályozási egyeztető kutatásainak folytatását és a Nemzetközi Dokumentációs Intézet osztályozási bizottságának a különböző szakrendszerek és az osztályozás elmélete és általános elvei tekintetében megkezdett munkálatainak folytatását és kimélyítését. A kongresszus javaslatainkat teljességükben elfogadta.

Íme, a tudományos világ hadseregeit mozgósítottuk, hogy a különböző szakrendszerek elvi közös alapjaihoz előnyomulhassunk. Ne méltóztassanak tehát tőlem, a magános harcostól azt várni, hogy hadseregeket tegyek feleslegessé és munkájukat elvégezve a kérdést maradéktalanul megoldjam. Legyek én csak felderítő járőr, aki a terepet tisztázza és rávilágít arra, hol és hogyan lehet ezt a bonyolult kérdést megragadni. S legyen szabad ezen kiküldetésben necsak szemlélődő, tapasztalati, hanem célszerűen tevékeny, szabályozó módszereket igénybe vennem!

* Felolvastatott a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének második kongresszusán, 1939. június 9-én.

Miért is kutatjuk a különböző szakrendszerek elvi közös alapjait? Mikor egyesületünk vezetősége ennek a témának ki-tűzését a könyvtárak együttműködése szempontjából lényeges-nek találta, bizonyára szeme előtt lebegett a sokak előtt ma talán még távolinak látszó cél: a könyvtári szakrendszerek egy-ségesítése.

Ismerjük a nehézségeket, akadályokat, amelyek itt élénk tornyosulnak és ismerjük azt a régi, begyökerezett könyvtárosi közvéleményt, amely ennek a célnak elérését utópiának tekinti. Tudjuk, hogy minden könyvtárnak más hivatása van, más a technikai adottsága. Nagy eltérések vannak a könyvvállomány szám- és tartalombeli különbözősége folytán. De azt is tudjuk, hogy a rendszerek nemcsak az egyes könyvtárak természete, állománya stb. szerint igazodnak, hanem és mentől mélyebben hatolunk a rendszerbe, annál inkább az egyes szaktudományok által kialakított fogalmi rendszer pilléreire épülnek fel. Emellett azok a beláthatatlan előnyök, amelyekkel az akárcsak viszony-lagosan lerögzített, időálló mintaséma kecsegtet, megérdemlik, hogy a szakrendszerek elvi közös alapjaiból kiindulva megkísé-reljük az egységesítés útját egyengetni: mégpedig országoként változó szervezéssel a rendszernek abban a részében, ahol az el-térő fejlődés és adottságok a nemzeti igények kielégítését kíván-ják, egészen általánosan az összes, ilyen gátlásokkal nem terhelt (természettudományi, technikai stb.) szakokban. Ilyen értelemben el is tudunk képzelni a tudomány mindenkori állásához automa-tikusan igazodó és a könyvtári technika fejlődésével lépést tartó világrendszert. Ennek egyes részeit, szakjait, alszakjait aztán az egyes könyvtár, vagy könyvtártípus olyan terjedelemben, annyira tagoltan veszi át és alkalmazza, ahogyan és amennyire azt céljai és szakokszerinti állománya indokolja.

De ne nézzük a jövőt, maradjunk a jelennél és a multnál! Eddig általában csak a tudományrendszerező, az enciklopedikus, a bölcséleti szakrendszerek igyekeznek minden fogalmat fölé- és alárendeltségi viszonyba helyezni. Így bölcséleti, teszem SPEN-CER¹ világos elgondolásából kiindulva, a szakrendszerek közös alapjait könnyen megtaláljuk.

¹ HERBERT SPENCER: The classification of the sciences. 3. ed. London. 1872. p. 3—4., 24.

Egy-egy osztály, szak, alszak, csoport, cím, vagy nevezzük bármiképen a szakrendszer felosztásbeli alkotóelemeit, csak olyan fogalmakat vagy tárgyakat tartalmazhat, illetőleg foglalhat össze, amelyek egymás között több közös ismérvet, több közös jelleget mutatnak fel, mint az ebből az osztályból, szakból, címből kizárt bármely más fogalom vagy tárgy. Az osztálybeli fogalmak, tárgyak közös jellege, közös ismérvei egyben fontosabbak is, mint azok az esetleges közös ismérvek, melyek az osztályon kívül álló fogalmakhoz, vagy tárgyakhoz kapcsolódnak. Tehát a szélesen tagolt szakrendszernek, amely minden fogalomnak és tárgynak, még az egyednek is ki akarja jelölni a helyét, az előbb említett közös jellegek és ismérvek számát és súlyát kell alaposan mérlegelnie, hogy az egyednek ennek a követelménynek megfelelő fölérendelt címbe, szakba, vagy csoportba ossza.

A szakrendszerek közötti különbözőség most már onnan származik, hogy különböző időben és különböző tudósok és rendszerezők más és más ismérvet és jelleget fedeztek fel, illetőleg találtak súlyosabbnak.

Már az egyedi fogalomnak, tárgynak is lehetnek tehát különböző nézőpontjai, amelyek helyét a rendszerben meghatározzák. Mennyivel inkább áll fenn ez a lehetőség összetett fogalmak, összefoglaló ismeretcomplexumok, tudományágak elhelyezésénél, ahol több szempont, más és más igény szól amellett, hogy a kérdéses tárgy helyét itt vagy ott rögzítse le. Hiszen egy-egy tárgy több fölérendelt fogalomnak, több tudománynak lehet lényeges alkotóeleme.

A rendszer helyes kialakulását persze számos feltételhez köti az irodalom. Példaképen — fényszórónkat csupán egy pillanatra odairányozva — említjük meg azon kellékeket, amelyeket egyik kortársunk az ideális rendszer velejáróinak tart. HUGO DINGLER² szerint legyen logikai ellenmondástól mentes, zárt egység, amely az emberi gondolat rendszerképes elemeit befogadni képes. Legyen érvényessége annyira abszolút és tökéletes, mint a filozófia apriori ítéletei . . . alapzata oly szilárd, hogy az ellenvetésnek még a gondolatát is kizárja stb.

Ezeket a bölcséleti gondolatokat ma itt nem követhetjük. Térjünk tehát rá a könyvtári és könyvészeti rendszerek vizsgá-

² HUGO DINGLER: Das System. München, 1930. p. 31.

latára. Míg a tudományos rendszerek a fogalmakat, ezek az irodalmat foglalják keretbe. Ez a lényeges különbség közöttük. A könyvtári és könyvészeti szakrendszer túnyomóan adott anyagból indult és indul ki. A könyvtári vagy könyvészeti anyagot, nyomtatványokat, bibliográfiai egységeket tartalmuk alapján a tudományok felosztása szerint csoportosítja ugyan, de a praktikus szempontot domborítja ki. Vagyis a könyvtári szakrendszer nem akar mindig szigorúan logikus lenni, hanem a könyvtári használhatóságot előtérbe helyezi. Épp ezért van minden könyvtári szakrendszerben — a logikus és tudományos tagolástól eltérő — betűrendes alosztályozás is. Sőt azt is mondhatjuk, hogy ennek rendezési igénye nyomatékossá válik, ha a szisztematikus elrendezés problematikus vagy ingadozó.

Nem akarunk itt kitérni azokra az esetekre, amikor a szisztematikus és a betűrendes tárgyi, vagy a szótárkatalógus alkotóelemei tudatosan elegyítve jelentkeznek a könyvtári rendszerben. Vagyis nem terjesztjük ki kutatásunkat a tárgyi katalógus vegyes formáira. Mi csak arról az esetről beszélünk, amikor a tárgyi katalógus kifejezetten szakrendszeren alapul és azon belül a betűrend csupán kiegészítőként szerepel. A szisztematikus alapelv itt tehát fennáll mindaddig, amíg a tudományos kutatás és irodalmi feldolgozás tárgyát képező ismeretek logikus felosztási láncolata az adott tudományág, vagy ismeretkomplexum alá rendelt fogalmakat áttekinthetően tudja tagolni. Ha ez a körülmény nem forog fenn, mert az egymásmellé rendelt fogalmi láncszemek nagy számban vagy bonyolult összefüggésben jelentkeznek a rendszer valamely adott fokának további tagolásánál, — még a nagyobbigényű könyvtári szakrendszer is szívesen beéri a betűrendes szükségmegoldással.

Méltóztassanak most már, hogy konkrétabb területre jusunk, lelki szemeik elé állítani az újabb könyvtári szakrendszereket, mondjuk DEWEY óta, akinek föllépése mindenesetre fordulópontot jelent osztályozás és könyvtári szakrendszer terén, s íme szellemes változatait kapjuk az elgondolásoknak. Említsük meg DEWEY tizedes rendszere mellett csak a jelesebbeket! Itt van CUTTER expansive classification-je, a hallei HARTWIG-rendszer, a BONAZZI-féle, a washingtoni Library of congress-é, BROWN subject classification-je és a legújabb, a BLISS-féle rendszertani elgondolás. Ezekon tűnődve most már elhatározhatnók, hogy

tüzetesen megvizsgáljuk őket, továbbá felvonultatjuk az összes szakrendszereket, sőt az egyes tudományágak rendszerező törekvéseit és módszereit. Azután lehetne mindezeket összehasonlító kritikával egymás mellé állítani, értékítéletet mondanunk és így egyengetnünk az elvi közös alapokhoz vezető utat. Előadásunk szűkre szabott kerete folytán ezt az eljárást mellőznünk kellett. Ez az eljárás különben is csak akkor vezetne eredményre, ha már ismernők az elérendő, az eszmei rendszert, amely érvényességének, megdönthetetlenségének végső és alapokat önmagában hordja.

De térjünk vissza az előbb említett rendszerekhez és szögezzük le, hogy mindegyikben óriási agymunka fekszik. Igyekeztek a rendszerezés általános és a könyvtári különös követelmények figyelése mellett a tudományok összefüggése, belső kapcsolata alapján célt érni. Az eredmények mások és mások és nem kielégítőek. S miért nem? Talán azért, mert a rendszerek egy síkban fejlődtek. A tudományok közötti összefüggés és kapcsolat ellenben többrétű, egymást keresztező. Ezt a viszonyt csak két-, vagy háromkiterjedésű sémával lehetne érzékeltetni. Erről a sémáról, illetőleg teljes kialakulásáról az elképzelések még hiányoznak, de legyen szabad ennek előszelét éreznem a bruxellesi decimális közös alosztásaiban, RUDOLF FOCKE³ azon megkülönböztetésében, amelyet szerinte a szakrendszer és az osztályozás anyagi vagy tudományos és formai vagy irodalmi elvei között kell alkalmazni; továbbá akkor, amidőn H. EPPELSHEIMER⁴ kulcsrendszere és minden tudományágon belül ismétlődő alosztályozása, H. TREBST⁵ analitikus módszere a cím tárgyi elemeivel és H. E. BLISS⁶ alternatíváinak rendszere — a két utóbbi által a közös alosztásoknál alkalmazott gyakorlatias egyszerűsítés — mind arra utalnak, hogy az egydimenziós megoldást éppen legújabbban nem találják kielégítőnek. Amikor a minden tudományban ismétlődő csoportok a főfelosztásból kiválnak, mellékrendszerben felfejlődnek, de a főrendszerrel szabályozott, állandó

³ Festschrift zur Begrüssung der sechsten Versammlung Deutscher Bibliothekare in Posen am 14. u. 15. VI. 1905. p. 5—15.

⁴ Zentralblatt f. Bibliothekswesen 1929. p. 406—424.

⁵ U. ott. 1931. p. 36—61, 119—138.

⁶ The organization of knowledge and the system of the sciences. New York, 1929 and The organization of knowledge in libraries. New York, 1933.

kapcsolatot tartanak fenn, meg is indult a kialakulás a kétsíkú rendszer felé.

Nem állítjuk, hogy régebben a szakrendszerek alkotói nem érezték meg, vagy talán rá is jöttek, hogy fogalmak, elméletek, elnevezések a mögöttük levő régi, új és legújabb tartalom szerint változnak, összeszűkülnek, majd kiterjednek és összefonódnak. De a kemény diót nem törik fel. Eleve számolnak a rendszer elkerülhetetlenül bekövetkező átalakításával.

Tudományok és ezek fejezetei nemcsak adott időpontban keresztezik egymást, hatolnak egymásba, dolgoznak azonos területen más és más kutatási pontból kiindulva, hanem ez a kúsztárságnak látszó állapot az időben is mutatkozik. Vagyis minden szakrendszer elavul. Ha a jelenkor számára készül, már a régi anyag beosztásánál is mutatkoznak nehézségek. A modern, az újonnan keletkező problémák számára meg éppenséggel nincsen kijelölt hely.

Az ügyes könyvtári szakrendszer elmúlt korok problémáinak az újonnan felállított szakrendszerben még biztosíthat helyet. Ezt a célt úgy éri el, ha a lezárt korok olyan témáinak, amelyek a tudományág modern tárgyalásánál már nem fordulnak elő, külön alszakot jelöl ki. Két legyet ütött így egy csapásra. Biztosította az olyan könyvek gyors szakozását, amelyek elmúlt korokban gyakran tárgyalt, kedvelt témákat dolgoznak fel. Egyben tehermentesítette a modern alszakokat, amelyek így csak az élő, érvényesülést kereső anyagot tartalmazzák.

Bonyolultabb a kérdés, ha közös elvi alapot keresünk a fejlődő, még ki nem alakult problémák szakrendszeri elhelyezésére.

Elméletileg nehéz határvonalat húzni annak megállapítására, hogy itt vagy ott és tényleg bekövetkezett-e valamely tudományban, vagy annak egyik részében olyan korszakalkotó változás, hogy a meglévő szakrendszer felosztása nem használható az új anyag elhelyezésére. Súlyosbítja a helyzetet, hogy minden új irány valamiképpen kapcsolódik a régihez, a lezártához; azután túlnő rajta.

Gyakorlatilag az osztályozásnál látjuk ezt a helyzetet kialakulni. Az új kérdésre vonatkozó irodalom megduzzad. Az anyagot ide is, oda is beosztják. A szakrendszer ezen, vagy amazon helye egyaránt alkalmas, vagy jobban mondva egyaránt

alkalmatlan az új témát tárgyaló nyomtatvány elhelyezésére. A régi keretben a kérdés nem oldható meg. Az illető tudományágban az egyik korszak lezárult. Az új téma új korszakot is jelent.

A különböző szakrendszerek ezt a kérdést elvi alapon megoldani meg sem kísérelték. A sokszor elkerülhetetlen módosítás az egyes könyvtár belső ügye lett. ADOLF MEYER, aki tanulmányjaiban⁷ ezt a kérdést legbővebben tárgyalja, azt javasolja, hogy csak egyes korokra érvényes szakrendszerek készüljenek, amelyek tudományáganként az illető szakmában beálló lényeges változások szerint különbözők volnának; azaz a lezárt és az adott tudományág modern felosztásánál már számba nem vehető anyagot, mint történelmi részt az előző kor belső törvényszerűségének megfelelően önállóan kellene felosztani.

A könyvtárnak így több szakkatalógusa volna. Egyenként kitűnőek volnának ezek, de a többes katalógus összes hátrányait szenvednék. Teremthetnénk közöttük utalások segítségével bizonyos kapcsolatot, egységet. Mégis összetett rendszerrel lehetne csak biztosítani az azonos síkon mozgó fogalmakra vonatkozó anyag feltárását.

A szakrendszerezés eddigi irányai szerint lehetetlen általános, a tudományok összességét felölelő s örökérvényű könyvtári szakrendszert egységes logikai alapelv szerint megalkotni.

Állapítsuk meg mindjárt, miután most az általános könyvtári rendszerek tárgyalásáról a szakkönyvtári rendszerek vizsgálatára térünk rá, hogy az eddigi elvek alapján lehetetlen az is, hogy az egyes szaktudományokra bizonyos időben feltétlen érvényességű rendszer az illető szaktudományt minden korban kielégítse.

Mert különbséget kell tennünk az általános és a szakkönyvtárak rendszerei, jobban mondva az általános szakrendszerek és egy-egy tudományág számára készült sémák alapelvei tekintetében.

Minden általános szakrendszer rávilágít a tárgyak és fogalmak összefüggésére: világképet ad, áttekintést az ismeretek, a

⁷ Zentralblatt für Bibliothekswesen 1921—1923. évfolyamaiban több cikk.

tudományok hierarchiájáról. A specializált szakrendszernek más elve és célja van.

Helyesen foglalta össze ezt a kérdést ERIC DE CROLIER⁸ a dokumentációs világkongresszuson és helyesen bízta rá a kongresszus a szaktudományok mintasémáinak megalkotását az egyes szaktudományok nemzetközi szerveire.

Az általános és a szakrendszerek eltérő szemlélete és beállítási módja mellett el sem képzelhető, hogy akár a speciális rendszerek összessége adjon elfogadható általános rendszert, akár fordítva, az általánosból ollózhathánk ki jó speciálisat. A szaktudomány rendszerezői nem tudják, de nem is akarják szakjuk felosztását általános rendszer keretébe beépíteni. Sőt náluk minden tekintetben uralkodik a specialista szempont. Az elvi alap itt az és ennek is kell lennie, hogy a legkisebb részletre kiterjedően a szaktudomány követelményei egészen a fejlődési irány figyeléséig döntenek felosztás tekintetében. Az egyes szakoknál a fogalmakat, tárgyakat úgy csoportosítják, hogy a szakembernek biztosítsák a legnagyobb hasznot és használhatóságot. Bemutatják elképzeléseiket saját disciplinájuk kapcsolatairól, valamint azt, hogy mit tekintenek rokon és segédtudománynak.

Egy szaktudományon belül alkotott, vagy a szakkönyvtár számára készült rendszer a gyakorlati követelményeket fokozottan figyeli. Hiszen a szakember használja és legjobban úgy használhatja, ha ez símul ahhoz a logikus felosztási rendhez, amelyhez a specialista hozzászokott és amellyel állandóan dolgozik.

A szakkönyvtár rendszere tehát elvileg nem az ösztudomány fölosztásából indul ki, hanem a szakjában létező legjobb kész rendszert választja. Habár ez logikus, a tudományok logikai összefüggésére csak akkor tekint, amikor ez az összefüggés rávilágít saját szakjára vagy ennek elhatárolására.

Ismét más alapelveken nyugszik a népkönyvtár (városi fiókkönyvtár, közművelődési könyvtár) szakrendszere. Míg a tudományos és szakkönyvtár hozzáértő, tudományosan képzett közönséggel számol, rendszerét ehhez alkalmazza, addig a népkönyvtáros főfeladata a közönség széles rétegeinek kiművelése,

⁸ État présent du problème de la classification bibliographique, bibliothéconomique et documentaire. Congrès Mondial de la Documentation Universelle, Communications. Paris, 1937. p. 147—156.

s így az irodalomban rejlő kulturális összefüggéseket még a szakrendszeren keresztül is kihangsúlyozza.

Különböző szakrendszerek elvi közös alapjainak megisméréséhez az egyeztetési, vagy összehasonlító táblázatok (concordances) felállítása visz legközelebb.

Az eljárás abban áll, hogy az adott könyvtár régi, részben avult szakrendszere felállítási rendjében feljegyezzük az egyeztetési, vagy összehasonlítási alapul választott egy vagy több modern, elismert szakrendszer jelzéseit. Ezt a műveletet azután megfordítjuk és a másik, majd harmadik stb. rendszer tagolási rendjét követjük és mindíg a mellette felállított rovatokba vezetjük be az összehasonlított szakrendszerek jelzéseit. Ezzel a módszerrel avuló szakkatalógusunkat új és jobb rendszerre való áttérés hosszas munkáját elkerülve felfrissítettük.

Egyeztetni nem kell szükségképen ilyen gyakorlati cél érdekében, hanem történhetik ez az elméleti kutatás szolgálatában is: az összehasonlított szakrendszerek elképzelései találkozásának, eltérésének és ennek alapján bizonyos elvi közös alapoknak kimutatására. Ne riasszon vissza bennünket, ha különösen a szakrendszerek felsőbb rétegeiben akadály mutatkozik. Itt összefoglaló címek gyakran nem általánosan elismert tudományágra, vagy résztudományra utalnak. Minden szakrendszerben akad ilyen mesterkélt összefoglalás, amely önkényesen a tárgynak csak egy vonását veszi figyelembe. Az ilyen szak csak egy bizonyos rendszer különálló sajátossága, egyszer előforduló jelenség, tehát megfelelője más rendszerben nincs. Mint negatívum is tanulságos. Ha egyeztetési eljárásunkat a könyvtári szakrendszereken túl a bölceletiekre is kiterjesztjük, bizonyára elmélyítjük és alaposabbá tesszük idevonatkozó ismereteinket. Ezek pedig jelzőlámpák a nagy cél, az egységes klasszifikáció felé vezető úton.

Foglaljuk össze a mondottakat! Kiindultunk abból, hogy a szakrendszerek közös elvi alapjainak keresése egyúttal az egység felé vezető utat világítja be. Rámutattunk az általános szakrendszerek bölceleti felépítésére és a könyvtáriak gyakorlati célkitűzésére, valamint arra, hogy az eltérő megoldásoknak mi az alapvető hibájuk. Láttuk, hogy mennyire más elveken nyugszik az általános és a specializált szakrendszer. Igyekeztünk az

egyeztetés és összehasonlítás jelentőségét kitűzött feladatunk szempontjából kidomborítani.

Bevezető ígéretünknek tehát eleget tettünk. Kiderült, hogy ezt a bonyolult kérdést hol és hogyan kell megragadni.

Befejezésül álljon itt vizsgálódásunk leglényegesebb eredménye. Szerintünk az eddigi rendszerek közös kiindulópontja, alapelve és éppen ezért talán eredendő fogyatkozása az, hogy az emberi ismereteket adott és többé-kevésbé lerögzített időpontban vették felosztásuk alapjául, a tudományt és annak egyes részeit, alszakjait és elágazásait sztatikus mivoltukban ragadták meg, nem voltak eléggé tekintettel az ismeretágak összefonódására, kúszáltságára és éppen ezért csak egy bizonyos korra érvényes és benne lehetséges, szerkezetét tekintve egydimenziális szakrendszert voltak képesek megalkotni. Állandó módosítással, javítással, tökéletesítéssel és azon igyekezettel, hogy a változtatásoknál a fejlődő kor és tudomány újabb követelményeit figyelembe veszik, egy-egy régi rendszer életképességének határát ki lehet tolni, az összeomlást ideig-óráig el lehet kerülni, de a ki-elégítő és időálló szakrendszer csak akkor valósul meg, ha abból indul ki, hogy az emberi ismeretek, a tudomány és ennek alkotóelemei állandóan fejlődnek, módosulnak, egymást átkarolják, egymásba áthatolnak, állandó mozgásban vannak. Tehát csak olyan rendszerezéssel lehet célt érni, amely úgy a térbeli adottságot, mint a dinamikus erőket figyelembe veszi; vagyis olyan felosztással, amely a többirányú rétegződés okozta akadályokat nem kerüli el, egyben eleve számol a módosulásokkal, határeltolódásokkal és szakrendszerét úgy építi fel, hogy ez öntevékenyen alkalmazkodjék az emberi ismeretek fejlődéséhez.

WITZMANN GYULA.

AZ EGYETEMI KÖNYVTÁR MODERNIZÁLÁSA.

Ha a Pázmány Péter Tudományegyetem könyvtárának utolsó másfél évtizedéről beszélünk, rögtön megmondjuk olvasóinknak: ezen a területen is a szerves fejlődést becsüljük leg-
többre, hagyománynak és újításnak azt a szerencsés ötvözetét,
mely egyedül méltó hazánk legrégebb tudományos közkönyv-
tárához. A több mint 300 éves mult, mely középkori biblioté-
kák anyagát mentette meg a mindenkori magyar műve-
lődés számára, nemcsak öntudat, hanem kötelezettség is: messze
kikerülve a parvenü-sors gyökértelen magatartását, méltónak
mutatkozni a súlyos örökség korszerű fejlesztésére és áhítatos
továbbadására. A könyvtár vezetői mindenkor tisztában voltak
ezzel a magyar tudományos életben nem jelentéktelen szerepet
vállaló feladatukkal s midőn a korszerű újításokat éppen a több-
százéves hagyomány életereje immár halaszthatatlanná tette, a
könyvtár jelenlegi igazgatója ezeket az újításokat a hagyomány
és modernizálás elveinek összeegyeztetésével végezte el. Ezek a
feladatok anyagi és szellemi viszonylatban egyaránt jelentkeztek.
Ha a 700.000 kötetre gyarapodott könyvanyag elhelyezéséről
kellett gondoskodni, az épület átalakítását úgy kellett elvégezni,
hogy a renaissance-stílusban épített, műemléknek nyilvánított
épület külső képe ne változzék meg. Ha pedig a könyvtár ügy-
menetének, katalógusainak, egész szellemi létének újjárendezésé-
ről volt szó, nem lehetett átvenni kritikátlanul a modern könyv-
tári gyakorlat sokszor nagyon is csábító megoldási módjait, ha-
nem az egyedül lehetséges történeti alapra kellett helyezkedni és
vállalkozni a hagyomány és modernség összeegyeztetésére.

A háború és a háború utáni évek zűrzavara természetesen
megviselte az Egyetemi Könyvtárat is. Ezen általános, a könyv-
tárak életében jólismert bajokat felesleges itt részleteznünk, hi-

szen a felrajzolandó kép negatívja úgyis rávilágít majd erre a fejlődési zavarra. De a huszas évek első felében a vezetés sem lehetett a szükséghez mérten energikus és rugalmas, hiszen a könyvtár fejlesztésében oly gazdag érdemekkel bíró FERENCZY ZOLTÁN, hátamögött a háborús és a forradalmi évekkel, közel a hetvenedik esztendőhöz, elfáradt a sokszor csakugyan meddő küzdelemben s a hagyományörző feladat maradéktalan teljesítése után az újításokat utódjára hagyta, aminthogy ez az élet természetes rendje is.

Ezután a korszerű könyvtári gyakorlat elveinek megfelelően a könyvtár és a közönség egymáshoz közelebb hozása lett a munka vezető gondolata. Bármilyen történetik azóta majdnem másfél évtizede az Egyetemi Könyvtárban, közvetlenül vagy közvetetten ezzel a céllal függ össze. Hogy a közönség érdekei kielégítenek, legégetőbb szükség a könyvbeszerzések hiányainak pótlására volt. A háborús s az azt követő évek anyagi, közlekedési és szellemi zavarai különösen a folytatásos (sorozatok, gyűjtemények, folyóiratok) munkák beszerzését nehezítették meg, helyesebben ezeknek elmaradása a könyvtárnak éppen legértékesebb s tudományos szempontból is legfontosabb (folyóiratok!) részét tette hiányossá vagy csonkává. Mivel ezek beszerzése az évek múlásával egyre körülményesebbnek látszott, a könyvtár első feladatának tekintette ezeknek a háborús hiányoknak a pótlását. A statisztika minden szónál jobban rávilágít erre a munkára: míg 1925-ben 4652 kötetrel gyarapodott a könyvtár, az 1926/27. tanévben (júliustól a másik júliusig) 7790 kötetre, 1927/28-ban 9100-ra, 1928/29-ben pedig 11.430-ra emelkedett s azóta is átlagban 10.000 kötet körül mozog évenként. A folyóiratbeszerzés terén hasonló jelenséget észlelünk: 1925-ben 282 kurrens folyóirat járt az Egyetemi Könyvtárba, 1927/28-ban már 947 s ez a szám csekély ingadozással azóta is ezen a színvonalon maradt. Felesleges bizonyítgatnunk, hogy a tudományos életben és a tudós kutatásban oly nagy szerepet játszó folyóiratok számának eme megnövekedése milyen nagy mértékben szolgálta az olvasóközönség érdekét. Ezt a közönség is átérezte s fokozódó látogatókedvével hagyta helyben és erősítette meg a könyvtárvezetés szándékait: míg 1925-ben 3669 látogatója volt a folyóiratosztály olvasótermének, 1927-ben 11.990 olvasó kereste fel s 25.199 művet használt a két év előtti 5776-tal szemben!

Hogy az Egyetemi Könyvtár a gyűjtési körébe tartozó tudományos könyvtermelés átfogó beszerzéséhez láthatott, ahhoz természetesen nem volt elég a jószándék, hanem anyagi eszközök is kellettek. Az Egyetemi Tanács megértése lehetővé tette, hogy az 1926/27. tanévtől kezdve az egyetemi hallgatóktól fejenként és félévenként fizetett könyvtári díj 1 P-ről 5 P-re emeltessék fel; a konjunktúra éveiben ez az összeg körülbelül 60.000 P volt, bár 1931 óta állandóan csökkenik az egyetemi hallgatók számának fogyásával, de azért még ma is eléri az évi 45.000 Pt. Ilyen módon a könyvtár egyéb eredetű bevételeivel együtt körülbelül 100.000 P áll rendelkezésre évenként a dologi kiadások fedezésére. A Bibliográfiai Központ megszervezése, majd tudományos kiadvány-cserekapcsolatainak széleskörű kiépítése szintén jelentékeny mértékben járult hozzá a folyóiratok számának növeléséhez.

Az Egyetemi Könyvtár új beszerzései és a legfontosabb kurrens folyóiratok előfizetése által jelentékeny mértékben igyekezett tudományos és művelődési feladatát teljesíteni — erről látogatói inkább tudnak, mint azokról a fontos és értékes könyvadományokról, melyek az elmúlt tíz esztendőben legtöbbször külföldről származtak s melyek a magyar és külföldi irodalmi és tudományos kapcsolatok elsőrangú tényezőjévé emelték a Pázmány Tudományegyetem Könyvtárát. Ezekről az érdekes, nem egy esetben külön gyűjteménnyé fejlődött könyvadományokról is említést kell tennünk.

Könyvtárnak könyvet ajándékozni háromféle indokolásból szoktak. Az első kegyeleti, örökhagyótól származó, tartasuk tiszteletben mi is: egy élet könyvekben kikristályosodó monumentuma nyer remélt örök megőrzést a személytelen közkönyvtár polcain. Értékmozzanatot ne vigyünk bele, az örökhagyót sem ilyenek vezették. A másik típus már veszedelmes a könyvtár számára, annál is inkább, mert a jószívű mecénás kegyes hangján szól: barbár legyen, aki meg meri szégyeníteni! Pedig leggyakoribb indítók a az otthoni nagytakarítás vagy költözködés s az ilyen kellemetlen gondokkal küzdő embernek eszébe jut egy nagy nyilvános könyvtár címe és kultúrmecénássá magasztosul: az otthon feleslegessé vált harmincéves tiszticímtárakat és a multszázadi egyetemi tankönyveket kegyes lélekkel beküldi a könyvtárnak...

A harmadik típus az értékes adományozó; ez a mi esetünk: midőn az adakozó határozott művelődési és tudományos célok megvalósítása érdekében nem egyszer egy ország vagy faj szellemi kincsének javát teszi a könyvtár polcaira, hogy közvetlen és élő kapcsolatot teremtsen két ország kultúrája között. Ezeknél az adományoknál nem kell minden esetben a sors véletlen kedvezését keresni, inkább ez a körülmény is szervesen beleilleszkedik az utolsó másfél évtized fejlődésébe. Ezúttal csak a legfontosabbakra terjeszkedünk ki, megjegyezve, hogy ezek mindegyike értékben is díszére válik az Egyetemi Könyvtárnak: a Carnegie Endowment for International Peace 1200 kötetből álló reprezentatív amerikai gyűjteménye, az Ente Nazionale „L'Italica“ firenzei egyesület 1045 kötetes olasz történelmi könyvekből, forráskiadványokból álló adománya, a francia kormány körülbelül 1500 kötetes ajándéka, az Isak Collijn által kezdeményezett reprezentatív svéd könyvtár majd 500 kötetben, továbbá a Nemzetek Szövetségének több ezer kötetre rúgó kiadványai s végül DAVID HUNTER MILLER amerikai diplomatának My diary at the conference of Paris című 22 kötetes munkája, mely a párizskörnyéki békék előkészítő tárgyalásainak páratlanul érdekes és magyar szempontból is nagyfontosságú gyorsírói feljegyzéseit tartalmazza. HUNTER MILLER munkája mindössze 40 példányban jelent meg s csupán négy sorozat került át belőle Európába.

A könyvanyag megnövekedése mellett ugyancsak a közönséggel való kapcsolat szorosabbá fűzése érdekében történt a könyvtár nyitvatartási idejének meghosszabbítása. Ennek következtében a nagyolvasóterem és a folyóiratosztály reggel 1/29-től este 8 óráig a közönség rendelkezésére áll. Az előcsarnokban felállított tárló-szekrények pedig az új beszerzések iránti érdeklődést kívánják kielégíteni és állandó kiállítással várják az olvasókat.

Hasonlóképpen a könyvtár igénybevételének fokozása volt az irányadó szempont a nagy olvasóterem könyvanyagának felfrissítése alkalmával is. Bár hasonló intézkedések természetesen régebben sem voltak ismeretlenek a könyvtári gyakorlatban, ez az intézkedés mégis újítást jelentett. Mert míg azelőtt csak nagyobb időközönként került sor az olvasótermi anyag modernizálására, az elmúlt években s jelenleg is a közönséget leginkább érdeklő és legáltalánosabban szükséges új beszerzéseknek az olvasó-

termi anyagba való beosztása a beszerzésekkel párhuzamosakká, tehát állandóan folyamatossá tétetett.

A könyvek hozzáférhetőségének növelése érdekében a katalógusok is revízió alá kerültek. Néhány új címjegyzékfajta került felállításra: az olvasóterem használatára háromszoros karton címjegyzék készült; hasonló címjegyzék állíttatott össze és tétetett a közönség részére hozzáférhetővé az anyagában felújított segédkönyvtárra vonatkozólag is. Nagymértékben elősegíti a közönség tájékozódását a földrajzi címjegyzék, melyet a betűrendes címjegyzékből fokozatosan kiemelve, a kölcsönosztályban bocsát a könyvtár olvasóinak rendelkezésére. Ezenkívül egy portrékatalógus fokozatos felállításáról is gondoskodás történt, amelyben minden, a könyvtár állományában levő könyvben található arckép külön kartonlapon van nyilvántartva. A helyrajzi katalógus — melyről később más vonatkozásban bővebben fogunk szólni — a beérkezés sorrendjében tájékoztat a könyvanyagról s a raktárrevízió szempontjából nélkülözhetetlenné vált.

Szintén a könyvek hozzáférhetőségén kívánt javítani a könyvtár, midőn 1931-től kezdődőleg az 1876-ban létesített szak-katalógusnak részletesebb felbontásához fogott, könnyebben használható alszakokra bontva a felduzzadt anyagot. Ez a munka karöltve jár az egész könyvanyagnak és a régi felvételeknek revíziójával is. A régi szakoknak alszakokra bontása természetesen símul a könyvtár egész anyagához s a XIX. század előtti gazdag könyvanyag szakozására megfelelőbb, mint az ahistorikus szemléletű decimális rendszer. S a közönség érdekeit azzal a nagyfontosságú előnnyel is szolgálta, hogy, nem idézve fel a raktári rendszer megváltozását, semmi zavart sem okozott a kiszolgálásban és a könyveket még rövid időre sem vonta el olvasóitól.

A fokozott kívánalmaknak természetesen csak úgy tudott eleget tenni az Egyetemi Könyvtár, hogy felszökkenő gyarapodását megfelelő keretek között helyezhette el. A helyszűke, minden régibb könyvtárépület réme, itt is hamarosan fellépett. Jellemző, hogy ennek a kérdésnek megoldására még egy 1914-es, háború előtti miniszteriális értekezlet új könyvtár építést tartotta szükségesnek! Ez természetesen az ábrándok világába tartozott, a fojtogató valóság azonban olcsóbb és igénytelenebb megoldást sürgetett. A könyvtár működéséről szóló évi jelentések állandóan a férőhely-kérdéssel foglalkoznak, mint legégetőbb,

megoldást kívánó problémával. Így az 1926/27. évről szóló jelentés arról számol be, hogy a könyvtár a helyszűke miatt új szerzeményeit kénytelen az ablakpárkányokon és a padlón elhelyezni. Több mint egy évtizeden át nagy munka folyik új férőhelyek előteremtésére. Az alagsorban és a második emeleten sor kerül minden nélkülözhető hely raktári célra való lefoglalására és beállványoztatására: ilyen módon mintegy 140.000 kötet talál ha nem is végleges, de mindenesetre megnyugtató elhelyezést. Midőn ezek a munkálatok befejeződtek, 1935-ben megkezdődött a régi, helypazarló vas- és faállványok korszerű átépítése, amivel nemcsak minőségi előnyökhöz jutott a könyvtár, hanem a tér okos kihasználásával készült modern vasállványok hosszú időre megoldják a férőhely problémáját is.

Miután adva voltak az átalakítási munkálatok technikai előfeltételei,¹ a könyvtár igazgatójának elgondolásai szerint megindultak az átállványozási munkálatok s ha ezeket a szerencsés véletlen hamaros befejezésre segítené, a jelenlegi 750.000 kötet férőhely 1942-re 1,500.000 kötetre emelkednék s mintegy 60—70 évre meghosszabbítaná az épület jelenlegi keretek közti használhatóságát. A szakkörök előtt jólismert VAJDA—SCHLICK-rendszerű vasállványokat a Ganz r.-t szállította és szerelte fel. A padlózatot gumi vagy linoleum fedi, ahol pedig a magasra méretezett régi helyiségeket három könyvtári etagera kellett osztani, a fényt áteresztő üvegbetonból áll. A falak olajmázolása nemcsak tisztaság, hanem tárgyilagosság szempontjából is illik a vas-üvegbeton-linoleum anyagában rejlő összhanghoz.

Az olvasót jobban érdekli, ha nem teremszámokban, hanem folyóméterben adom meg az 1935-től máig felszerelt állványzatot: kerekszámban 6730 folyóméter az újonnan beépített Vajda—Schlick-rendszerű állványok hossza, amiken megközelítően 235.000 kötet nyerhetett elhelyezést.² Ennek a 6730 folyóméternek költsége — szintén megközelítő pontossággal — 94.000 P volt s így egy folyóméter mintegy 14 P-be került, egy kötetre tehát 40 fillér költség jutott. Ez csupán a vasállványok anyag- és felszere-

¹ A megoldást kívánó előmunkálatokra jellemző, hogy a villanyvilágítás bevezetése a raktárakba szintén ezekre az időkre maradt, amint erről az 1928/29. évi könyvtári jelentés beszámol.

² Folyóméterenként 35 kötetet számítottam, mint átlagot. Tapasztalunk szerint az Egyetemi Könyvtár könyvanyagának ez felel meg legjobban.

lési ára, nincs benne a kőművesmunka, villanyszerelési költségek, gumipadló, üvegbeton, stb. Ezek a munkák ugyanis helyenként változhatnak, egyrésztük házilag elvégezhető s így nem tekinthetők jellemzőknek. De a folyóméter átlagárral is vigyáznunk kell, mert ez nem kismértékben annak függvénye, hogy milyen sűrűn vagy ritkán helyezzük el az egyes polcokat aszerint, hogy kisebb vagy nagyobb alakú könyvek raktározására van szükségünk.

A raktárak átalakításával kapcsolatban egyéb problémák is megoldást nyertek. A könyvkölcsönző osztálynak az emeletről a földszintre helyezésével s korszerű kézirat- és ősnymtatvány raktárterem megépítésével két hivatali helyiség felszabadult s így lehetővé vált az egyetemi tanárok részére külön dolgozóhelyiség berendezése, mely nyolc asztallal, telefonnal, a raktárba szolgáló elektromos fényjelzőkészülékkel nyugalmat és kényelmet biztosított a dolgozó professzorok számára. Az elmúlt másfél év háborús feszültsége szükségessé tette egy korszerű óvóhely felszerelését is, ami idejében megtörtént. Jelenleg az épület tűzbiztonságának megoldása szerepel műsoron s megkezdődtek az egész padlásteret beborító vasbetonfödém műszaki munkálatai.

Mint már említettem, a könyvkölcsönző osztály az első emeletről a földszintre helyeztetett le. Itt 30 ülőhellyel bíró, a régi-nél nagyobb, világosabb helyiséget nyert a könyvtár, mely a folyóiratosztály egy sötét raktárrészből és a hozzácsatlakozó, eddig felhasználatlan folyosóból alakult. Ennek a megoldásnak a közönség szempontjából az is előnye, hogy az előcsarnokból közvetlen bejáratral bír; a hivatali munka szempontjából pedig az a jelentősége, hogy a könyvkölcsönző közönség a tisztviselők munkahelyétől teljesen elkülönül. Igaz ugyan, hogy a lehelyezés által megszűnt a könyvkölcsönzési osztály közvetlen kapcsolata a raktárakkal, de technikai berendezéssel közvetlen kapcsolat létesült a könyvkölcsönzési osztály és a raktárak, valamint a hivatali helyiségek között. Minden raktári emeleten és a hivatali helyiségben is állomással bíró csőposta, minden könyvtári etage-on megálló, két egymással párhuzamosan működő könyvlift, az egész raktáron végighúzódo telefonösszeköttetés biztosítja a feladott térbeli kapcsolatot. A könyvkölcsönzőosztályban „végállomással“ bíró csőposta futárja pillanatok alatt a megfelelő raktárrészbe szállítja a kérőlapot s az elektromos lift hasonló gyorsasággal viszi le a kölcsönzőhelyiségbe a könyveket.

Esetleges, nem várt zavar esetén telefon útján bármelyik raktárban szolgálatot teljesítő altiszttel érintkezésbe lehet lépni.

Mindezekkel az újításokkal sikerült elérni, hogy a közönség kiszolgálása a könyvkölcsönzést vezető tisztviselő legteljesebb ellenőrzése alá került: a közönség az eddigi gyakorlattól eltérőleg nem az altisztekkel, hanem a könyvkölcsönzést vezető tisztviselővel jutott közvetlen kapcsolatba. Neki adja át a kívánatlapokat, melyekre a tisztviselő mind az átadás, mind a raktárból való visszaérkezés időpontját órabélyegzővel rávezeti. Ilyen módon egyrészt sikerült elérni azt, hogy nem hevernek elintézetlenül a kívánatlapok, másrészt a tisztviselői ellenőrzés lehetősége a könyvek kikeresését meggyorsította. Egy-egy könyv kikeresésének *átlagos* ideje 3—5 perc között ingadozik, csupán egy-két kivételes esetben éri el a tíz percet, vagy negyedórát. De nemcsak a vezető tisztviselő ellenőrzése, hanem a technikai berendezés előnyös lelki hatása is közreműködött a munkatempó meggyorsulásában; a gépezet pontos és gyors működése iramát rákényszerítette az azt kiszolgálókra, ember és gép egymást segítve dolgozik a közönség érdekében.

Mindezen újításokkal és intézkedésekkel sikerült az eddig elsikkadt egyéni felelősséget a könyvkölcsönzésben is érvényre juttatni. Az egyéni felelősségre pedig a könyvtári munkánál azért van nagy szükség, mert a sok egymásba kapcsolódó részmunka ezt a felelősségérzést lecsökkenti, a munkát kollektívvá teszi.

Az egyéni felelősség gondolata a könyvtári munka más területén is kifejezésre jutott s az elvi kapcsolat révén most térünk rá erre. A könyv útja a könyvtáron belül régebben „névtelen” volt, nem volt felelős senki, vagy ha úgy tetszik, mindenki: de a valóság az volt, hogy a könyv életadatai mögött nem állt az egyén hitelesítő jóváhagyása. 1930 óta azonban egy ilyen beosztású cédula kísér minden egyes könyvet:

Szerző :	Naplózás :
Cím :	Szakozás :
	Számozás :
Kéri :	Címfelvétel :
Rendelés előtt :	Revízió :
Megrendelhető :	Kötés :
Beérkezés után :	Raktár :
Bélyegzés :	

Ez a kísérő cédula, az ú. n. pedigré végigkíséri a könyvet könyvtárba érkezésétől az elraktározásig. Rögzíti azok nevét, akik dolgoztak vele, s azt az időpontot, midőn kézbevették és továbbadták. E kísérő cédulák bevezetése nyújtott egyébként lehetőséget a már említett helyrajzi katalógus felállítására is: hátlapjukon ott olvasható a hozzájuk tartozó könyv átütéssel készült felvétele.

Így lett az egyéni felelősség gondolata az egész könyvtári munka irányítójává: immár nem lehet megbújni a névtelenség kényelmes, de felelőtlen homályában. A beszerzés és katalógizálás minden mozzanata, a könyvkiadás és a raktári munka egyaránt a felelősség fényében történik. Közönség szolgálata és egyéni felelősség elve: nem nehéz köztük a kapcsolatot felismerni. Az Egyetemi Könyvtár utolsó másfél évtizedének munkáját ez a két, egymást feltételező gondolat irányította s vezeti majd a jövőben is, mert hagyományt és modernséget így tud teremő összefogásban egyesíteni.

HARASZTHY GYULA.

VIDÉKI KÖZKÖNYVTÁRAK.

Rendkívül nagy az eltérés, amelyet egyes vidéki közkönyvtárak szervezetében, működésében tapasztalhatunk. Különböző fenntartók, vezetők mellett és egységes irányítás híján nem is lehet máskép; de talán jól is van így. Hisz mindenütt, minden városban mások a népeségi, a kulturális viszonyok s így a könyvtár működése is — ezekhez igazodván — különböző. Elsősorban fontos az, hogy a közkönyvtár helyes úton jár-e hivatása teljesítésében, megfelelő mértékben terjeszti-e a kultúrát.

A vidéki közkönyvtár ugyanis helytelen úton jár, ha tisztán arra szorítkozik, hogy meglévő, esetleg folyamatosan beszerzett és beszerzendő könyvanyagát megőrizze, gondosan azon lévén, hogy az senki kezébe ne kerüljön. Bár az ország könyvtermésének az utókor számára való megőrzése kétségtelenül fontos feladat, de éppoly kétségtelen, hogy ez nem a vidéki közkönyvtárak feladata. Egyáltalában nem célravezető, sőt kissé mosolygásra készítő az igyekezet, amellyel egy-egy vidéki közkönyvtár őrökdi könyvanyaga felett, holott az a teljességtől annyira távol van, hogy a legjobb akaratnál is csak könyvtártöredéknek nevezhető. Ezenkívül pedig az ilyen könyvtár célját tévesztette; mert a vidéki közkönyvtárnak nem lehet célja, hogy anyaga használatlanul porosodjék a polcokon, vagy csak egyes kiváltságos személyeknek álljon rendelkezésére, nem ezért „köz”-könyvtár. A vidéki közkönyvtár rendeltetése elsősorban az legyen, *hogy az illető város lakosságának minél szélesebb rétegeit lássa el szellemi táplálékkal s így a kultúra úttörője, pionirja legyen.*

Eszerint tehát első és legfőbb feladatunk nem a *könyvgyűjtés*, hanem a *könyvterjesztés*; ennek megfelelően kell könyvtárunk szervezetét felépítenünk.

E szempont figyelembevételével kell történnie a könyvanyag összeállításának, illetve a meglévő törzanyag kiegészítésének, gyarapításának. A vidék szellemi szükségleteit tekintetbe véve, az egyetemes könyvanyagot két nagy csoportra kell osztanunk: *szépirodalmi és tudományos, illetve ismeretterjesztő irodalomra.* E két csoport közül — amint később számszerű adatokkal alátámasztva látni fogjuk — a szépirodalom az, amely vidéki városokban legnagyobb

keresletnek örvend. E körülménynek több oka van. Egyrészt vidéken aránylag kevesebben foglalkoznak tudományos búvárkodással, másrészt — és ez okozza ismét részben az előző körülményt — a vidéki közkönyvtárak anyagi helyzete nem engedi meg, hogy tudományos munkákkal kellő mértékben felszerelhesék magukat. Vidéki kutatóknak még csak az az egy lehetőségük van, hogy a helybeli közkönyvtár útján a nagy fővárosi könyvtáraktól szerzik meg a szükséges anyagot. Tény azonban, hogy ez gyakran — bármennyire előzékenyek e tekintetben a fővárosi közgyűjtemények — mégis nehézségekbe ütközik. Akárhányszor előfordul, hogy a kért munka az illető könyvtárnál a kézikönyvtár, vagy az olvasóterem anyagába tartozik s ezért nem kapható. Ajánlatos volna, hogy ilyen esetekben a merev szabályoktól el lehessen tekinteni, mert rigorózus eljárással a vidéki kutató munkáját rendkívül megnehezítik, sőt néha egyenesen lehetetlenné teszik.

Tanulmányomban azokkal a vidéki közkönyvtárakkal óhajtok foglalkozni, amelyek tényleg működnek is. Figyelmem kívül kell hagynom azokat, amelyek stagnálnak, nem kapcsolódnak be a magyar könyvtári élet vérkeringésébe.

Az első bennünket érdeklő kérdés: kik a vidéki közkönyvtárak fenntartói és mekkora a könyvtárak állománya?

	A könyvtár címe	Fenntartója	Állománya	
			mű	kötet
1	Szegedi Somogyi-Könyvtár	Szeged sz. kir. város közönsége	75.000	129.000
2	Győri Városi Közkönyvtár	Győr sz. kir. város közönsége	—	45.460
3	Vasvármegyei Múzeum Könyvtára, Szombathely	Vas vármegye és Szombathely város Kultúregyes.	23.272	28.976
4	Sopron sz. kir. város Közkönyvtára	Sopron sz. kir. város közönsége	22.700	25.000
5	Debreceni Déry-Múzeum könyvtára	Debrecen sz. kir. város közönsége	—	23.958*
6	Borsod-Miskolci Múzeum Könyvtára	Miskolc város és Borsod vármegye	11.739	19.647
7	Nagykanizsai városi könyvtár	Nagykanizsa megyei város	5.100	6.897
8	Városi Közkönyvtár, Cegléd	Cegléd megyei város	3.458	6.100

* 1937. év végén.

A könyvtári állomány több könyvtárnál letéteket is tartalmaz. A szegedi SOMOGYI-könyvtár törzsanyaga a Somogyi-letét, 43.000 kötetben, amely ki nem kölcsönözhető. A győri városi közkönyvtár külön kezeli a MILKOVICH—ZAMORY-könyvtárt 7562 kötetben. A soproni városi közkönyvtárnak két letéte van: a FRANKENBURG Irodalmi Kör könyvtára körülbelül 2000 kötetes, ebbe tartozik GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN s a SZÉCHENYI-család egyéb tagjai könyvtárának töredéke 282 kötetben,¹ ERTL NÉP. JÁNOS soproni feltörvényszéki tanácsos (1757—1874) könyvtárából 91 kötet; másik a Soproni Kereskedelmi Betegápoló, Segélyző és Nyugdíjegyület 1037 kötetes könyvtára. Ez utóbbit oly feltétellel helyezte letétbe az egyesület, hogy tagjai azt a közkönyvtárnál ingyen használhatják.

A könyvtárak életében rendkívül fontos szerep jut a dotációnak, amely az évi könyvszaporulat mennyiségét döntően befolyásolja. Amint a következő táblázat mutatja, ez a dotáció nagyon különböző és valahogyan nem függ a könyvállomány nagyságától. Meg kell itt állapítanom, hogy egyes könyvtárak fenntartói — nem értékelvén eléggé a könyvtárak kulturális, nemzetnevelő munkásságát — nem fordítanak megfelelő gondot és anyagi támogatást könyvtáruk fejlesztésére.

Közkönyvtár	D o t á c i ó			
	a fenntartótól		az államtól	
	év	összeg P	év	összeg P
Győr	1934	1.600.—	1934	300.—
	1935—36	1.200.—	1935—38	600.—
	1937	1.300.—		
	1938	2.100.—		
Szombathely	(tagdíjából befolyt) összeg		1935	500.—
			1936	400.—
	1938	777.80	1937	150.—
Sopron	1925—31	8.000.—	1937-ig	300.—
	1932—38	4.000.—	1938	600.—
	1939	5.000.—		
Debrecen	1933	4.111.—	—	—
	1934	3.887.60	1934	200.—
	1935	2.331.60	1935	600.—
	1937	4.040.—	1937	400.—
Miskolc	évi	1.000.—	évi	300.—
Nagykanizsa	évi	700.—	—	—
Cegléd	1938	1.224.—	—	—

¹ MKSzemle, 1938, II. szám, 113—122. l.

Mint fentebb említettem, a dotáció döntően befolyásolja az évi szaporulatot. Vannak ugyan könyvtárak, amelyek könyvszaporulatánál az ajándékozás is számottevő tényező; tervszerűen azonban csak vétel útján lehet a könyvtárt fejleszteni. Ezért tehát és azért is, mert állandó jellegű vagy legalább is ilyennek kellene lennie, a dotáció a könyvtárfejlesztés sarkpontja. Ha mármost összehasonlítjuk az egyes könyvtárak dotációját a következő táblázat alapján a könyvbeszerzéssel, az egyes tételeknél tapasztalható aránytalanság mutatja ki az ajándékozás mértékét.

Könyvtár	Év	Könyvbeszerzés	
		mű	kötet
Szeged	1938	663	732
Győr	1935		1.018
	1936		1.192
	1937		1.222
	1938		3.680 *
Szombathely	1938	302	324
Sopron	1935	1.100	
	1936	1.261	
	1937	1.066	
	1938	1.013	
Debrecen	1933	963	1.072
	1934	1.240	1.361
	1935	862	938
	1937	575	655
Miskolc	1933		759
	1934		253
	1935		421
	1936		540
	1937		617
	1938		465
Nagykanizsa	1937	137	245
	1938	390	432
Cegléd	1938	179	247

A könyvtár használhatóvá csak akkor lesz, ha megfelelő katalógussal rendelkezik. A vidéki közkönyvtár katalógusának elkészítésénél a legfőbb szempont az, hogy a vidéki közönség igényeinek meg-

* Ebből vétel 388 kötet, ajándék és csere 3292 kötet.

feleljen, vagyis szakrendszere egyszerű és könnyen áttekinthető legyen. Ez a körülmény, és a vidéki könyvtárak anyagának többnyire kis terjedelme okozza azt, hogy vidéken a decimális szakrendszer nem igen tudott meghonosodni. Az egyes könyvtárak vezetői inkább saját könyvanyagukhoz mért és ahhoz igazodó szakrendszert állítottak fel, amely természetesen meg sem közelíti tökéletességben a decimális rendszert, de a helyi viszonyok közt kétségtelenül megfelelő. A tárgyalta vidéki közkönyvtárak katalógus dolgában így állnak:

Szeged	ny. kat. nincs cédulakat. : alaplímtár, szaklímtár, tárgy- (fogalmi)- katalógus
Győr	ny. kat. Szórakoztató és ismeretterjesztő irodalom, pótfüzettel cédulakat. : betűrendes ; szakkatalógus munkában van
Szombathely	ny. kat. 1925, pótkatalógus 1927, 1930 ; cédulakatalógus
Sopron	ny. kat. összesített szakrendes kat. 1932, pótkat. 1934, 1936, 1938. cédulakat. : betűrendes
Miskolc	ny. kat. nincs cédulakat. : szakrendes
Nagykanizsa	gépelt szakrendes katalógus
Cegléd	ny. kat. nincs cédulakat. : betűrendes, helyrajzi, olvasó- termi.

A könyvtár eredményes munkájának fokmérője a forgalmi statisztika. Amint látni fogjuk, vidéken nagyobb azok száma, akik kikölcsönözve a könyvet, otthon olvassák el, mint akik helyben, az olvasóteremben dolgoznak. Ez a tény összefügg a már említett körülménnyel, hogy t. i. vidéken többnyire a szépirodalom termékeit olvassák.

A vidéki közkönyvtárak statisztikai kimutatásai rendszerükben annyira eltérnek egymástól, hogy azokat egy rendszerbe beskatulyázni nem igen lehet; így tehát minden könyvtár adataival külön-külön kell foglalkoznunk.

Somogyi-könyvtár, Szeged: E könyvtárnál számbavehető kölcsönforgalomról nem lehet beszélni; olvasótermi forgalmáról nincsenek adataim.

Győri városi közkönyvtár: E könyvtárról meg kell állapítanunk, hogy szükös anyagi támogatás mellett is szép fejlődést mutat-hat fel. Öt évre visszamenőleg következő forgalmat érte el:

Év	Kölcsönzés		Napi átlag		Olvasó-terem
	hány esetben ?	kötet	hány esetben ?	kötet	
1934	3.358	6.898	12	24	191
1935	3.512	6.896	13	24	171
1936	3.845	6.912	14	24	205
1937	5.269	9.804	19	34	452
1938	8.096	15.591	30	55	411

(A napi átlag kiszámításához évenként 286 könyvtári napot vettem alapul, ami az átlagnak megfelel.)

Vasvármegyei Múzeum könyvtára, Szombathely: 1938. évben 21.320 esetben 43.200 kötet könyvet kölcsönöztek ki. A napi átlag itt 74 esetben 151 kötet. A könyvtárnak olvasóterme nem lévén, rendes olvasótermi forgalomról nem lehet szó. A szükséges kézikönyveket a könyvtár munkahelyiségében használják adott esetben.

Sopron sz. kir. város közkönyvtára: Könyvtárunk statisztikájával már részletesen foglalkoztam ehelyütt;¹ az 1937—38. évi adatok már újak.

Év	Kölcsönzés		Napi átlag		Olvasó-terem
	hány esetben ?	kötet	hány esetben ?	kötet	
1934	17.613	35.826	60	121	1.064
1935	20.099	44.442	73	162	960
1936	29.893	72.713	101	245	911
1937	34.988	83.273	118	282	1.054
1938	35.435	92.697	123	323	1.298

Debreceni Déry-Múzeum könyvtára: Az 1930. évi népszámlálás adatai szerint 92.729 lelket számláló Debrecen közkönyvtára mutatja fel a vidéki közkönyvtárak között a legnagyobb forgalmat, bár könyvvállományával az ötödik helyen áll. (Meg kell azonban jegyez-

¹ MKSzemle 1937, III. sz., 247—250. l.

nem, hogy véleményem szerint e könyvtárnál a többitől eltérő számlási módot használnak a forgalmi statisztikában, mert kissé túl magasaknak találom a forgalom számadatait!)

Év	Kölcsönzés		Olvasóterem
	hány esetben ?	kötet	
1933	71.301	82.005	49.083
1934	67.359	99.786	44.760
1935	68.614	77.164	42.493
1937	62.270	70.172	34.765

Borsod-Miskolci Múzeum könyvtára: nem kölcsönöz ki könyveket rendszeresen, csak kivételes esetekben. Az ilyen módon elért forgalom következőképpen alakul:

Év	Kölcsönzés kötet	Olvasóterem
1933	303	2.468
1934	342	3.329
1935	420	3.049
1936	608	4.041
1937	586	4.691
1938	669	4.962

A *Nagykanizsai városi könyvtár* 1938. évi forgalma: 1869 esetben 2308 kötetet kölcsönöztek ki. Az olvasótermet ez évben 960 olvasó látogatta.

Városi közkönyvtár, Cegléd szintén nem kölcsönöz ki könyveket. Olvasótermi forgalma:

1936-ban 834 olvasó
1937-ben 848 „
1938-ban 759 „

Az egyes közkönyvtárak mely időben állnak a közönség rendelkezésére, erre nézve felvilágosítást nyújt a következő táblázat:

Könyvtár	Kölcsönzés	Olvasóterem
Szeged	minden hétköznap 9—13 óráig, július 1—15. és augusztus 1—31-ig 10—12 óráig	minden hétköznap 9—13 és 15—19 óráig
Győr	hétfőn, szerdán, pénteken 16—20, kedden, csütörtökön, szombaton 11—12 óráig	minden hétköznap 9—13, kedden és csütörtökön 15—19 óráig
Szombathely	minden hétköznap 9—12 és 15—1/219 óráig	nincsen
Sopron	minden hétköznap 9—1/214, kedden és csütörtökön 16—18 óráig	szerdán és szombaton 16—1/220 óráig; a könyvtári órák alatt is rendelkezésre áll
Debrecen	augusztus kivételével minden hétköznap 9—13, 16—19 és vasárnap 10—12 óráig	ugyanakkor
Miskolc	—	minden hétköznap 9—14 és hetenként háromszor 15—18 óráig
Nagykanizsa	—	minden csütörtökön és vasárnap 10—12 óráig
Cegléd	—	hetenként öt napon 15—18 óráig

Rendkívül érdekes megfigyelni azt is, hogy a könyvtárak olvasói a társadalom mely rétegeiből kerülnek ki. Erre nézve lássuk néhány könyvtár statisztikai adatait:

A Győri városi közkönyvtár 1938. évi 389 olvasója közül 149 (38·3%) nő volt 240 (61·7%) pedig férfi. Foglalkozásuk szerint:

Háztartásbeli nő	74	19·4%
Köztisztviselő	59	15·2%
Magántisztviselő	53	13·6%
Iparos, kereskedő	49	12·5%
Szabad foglalkozást űző	33	8·4%
Ipari szak- és segéd munkás	25	6·4%
Középiskolai tanuló	23	5·8%

Nyugdíjas köztisztviselő	21	5,4%
Egyéb foglalkozás	15	3,7%
Tanár, tanító	14	3,6%
Keresk. alkalmazott	7	1,8%
Katonatiszt	6	1,6%
Altiszt	5	1,3%
Főiskolai hallgató	3	0,8%
Egyéb nyugdíjas	2	0,5%

389

Sopron sz. kir. város közkönyvtára olvasóinak foglalkozási statisztikája 1938-ról:

Köztisztviselő	216	16,05%
Magántisztviselő	79	5,87%
Iparos, kereskedő	110	8,17%
Altiszt, szolga, munkás	71	5,28%
Ipari és keresk. alkalm.	69	5,13%
Egyetemi hallgató	27	2,00%
Középiskolai tanuló	253	18,79%
Szabad pályán működő	44	3,27%
Pap, katonatiszt	60	4,46%
Gazdapolgár	9	0,66%
Háztartásbeli nő, magánzó	408	30,32%

1346

A *Nagykanizsai városi könyvtár* olvasóinak 80%-a középiskolai tanuló, 10%-a tisztviselő, és 10%-a tanár, tanító, iparos, kereskedő, földműves stb.

A kikölcsönzött könyveknek műfaj szerint való csoportosítása igazolja fentebbi állítást, mely szerint a vidéki városok közönsége főként a szépirodalom termékeit olvassa. Néhány adat az 1938. évről:

Könyvtár	Szépirodalom	Ismeretterjesztő és tudományos irod. %
Győr	94,36	5,64
Sopron	96,57	3,03
Debrecen	93,72	6,28

Fontos kérdése könyvtárügyünknek a könyvtárak kooperációja. PASTEINER IVÁN DR., a közgyűjtemények főfelügyelője szorgalmazta ennek megszervezését annak idején. *Győrről már dolgoznak egy köz-*

ponti katalóguson, Sopronban pedig már több ízben gyakorlatba is átvitték az együttműködés elvét. A fővárosi és külföldi könyvtárakkal való kapcsolatot többnyire az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ közvetíti; a soproni közkönyvtár gyakran lép fővárosi és külföldi könyvtárakkal közvetlenül összeköttetésbe.

Az eddigiekből megállapíthatjuk, hogy a vidéki közkönyvtárak saját működési körükben derekasan igyekeznek eleget tenni nemzetnevelő hivatásuknak. Ahol vannak talán hibák, gyengeségek, nyilván nem a könyvtár vezetőin múlik, hogy ilyenekről beszélni lehet. Bizonyos az, hogy — amint már fentebb említettem — egyes közkönyvtárak fenntartói nagyobb összegeket fordíthatnának könyvtárunk fejlesztésére s ezzel lehetővé tennék, hogy azok hivatásuknak fokozottabb mértékben felelhessenek meg. Annál inkább szükséges volna ez, mert a vidéki könyvtárak rendszerint úgyszólván drágábban kénytelenek könyveiket beszerezni. A helybeli könyvkereskedők t. i. — azon az alapon, hogy a városnak (tehát a könyvtár fenntartójának) adót fizetnek — elvárják, hogy a közkönyvtár náluk végezze könyvvásárlásait, holott a fővárosban ez olcsóbban volna eszközölhető. A vidéki könyvtárak másik nehézségére is rámutattam már a fővárosi közkönyvtárakkal való csereviszony kapcsán; kívánatos volna, hogy e nehézség kiküszöböltessék. Bízom benne, hogy némi jóakarattal sikerül is.

RADÓ ISTVÁN.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Új — régi magyarok. Ha a bibliográfia szempontjából laikus ember nézi ennek a közleménynek címét, bizonyára nem hagyja a következő megjegyzés nélkül: Hát már sohasem jutunk el odáig, hogy végleges képünk legyen a régi magyar könyvekről? A szakember viszont nyilván szívesen nélkülözi ezt a végleges képet bármilyen távoli határidőig is, ha megvan a lehetősége arra, hogy új és értékes adatokkal szaporodjék a Régi Magyar Könyvtár.

Éppen ezért örömmel mutatunk rá azokra az új adatokra, amelyek Erdélyből érkeztek el hozzánk és amelyeket HERPEI JÁNOS közöl „*Adatok a Régi Magyar Könyvtár I. és II. kötetéhez*“ címmel az *Erdélyi Múzeum* 1939. évi 3. füzetében (276—290. lapokon; különlenyomatban is).

Elsőrendű fontossággal bírnak azok az adatok, amelyeket HERPEI egyleveles nyomtatványokkal kapcsolatban sorol fel. Az egylevelesen való nyomtatási forma nálunk tartalmilag bizonyos tekintetben eltér a hasonló formájú külföldi nyomtatványokétól.¹ A külföldiek ugyanis leginkább politikai célokat szolgáltak vagy vallási villongások termékei voltak. Nálunk az egyleveles nem volt ilyen harcias forma. Túlnyomórészt — kivételek természetesen itt is voltak — egyházi és családi alkalmakkal kapcsolatos szövegek (halotti és lakodalmi kárták, névnap vagy más alkalomra írt versek), epigrammák, tudományos disputációk hirdetései, stb. kerültek az egylevelesekre. Az egyleveles nyomtatványok két okból érdemelnek különös figyelmet. Egyik *tipográfiai*, másik *tartalmi*. Tipográfiai szempontból bővebb adatokat szolgáltatnak egy-egy nyomda felszerelésére vonatkozólag, mint a nyomda más, könyvtermékei. Ha ugyanis tudjuk azt, hogy az egyleveleseknél abban az esetben, ha a szöveg egy levélre nem fért rá, a szöveg többi részét nem *hozzáfűzött* másik levélre nyomták, hanem az alapívre hosszában *ráragasztott* újabb ívre, akkor nyilvánvaló, hogy az egylevelesek nyomásának felületnagysága jóval nagyobb is lehetett, mint a közönséges könyveké. Az egylevelesek megvizsgálása azt is

¹ Az egylevelesekre vonatkozólag ld. MAJLÁTH B. cikkét a MKSz 1891. évf.-ban.

megmutatja, hogy ezeken a nyomtatványokon tíz-tizenegy-féle betűtípus is előfordul, míg a könyvek ritkán lépik túl betűtípus-változtatban a hatos számot. Vagyis az egylevelesek a nyomdák betűtípus-felszerelésére is világot vetnek. Tartalmi szempontból pedig az a tény, hogy a mi egyleveleseink a fentemlített fajta szövegeket mutatják, már elárulja különös jelentőségüket: az egyéni és családi élet számos momentumára nyújtanak felvilágosításokat; biztos adatokat tartalmaznak születések, leszármazások, hivatalbalépések, tanulmányok dátumaira és körülményeire vonatkozólag.

SZABÓ KÁROLY 52 egylevelest sorol fel. Ezeken kívül számos újabb került elő s a róluk szóló tudósítások elszórva található meg leginkább a *Magyar Könyvszemle* különböző évfolyamaiban, de más folyóiratban is. (HEREPEI jegyzetben felsorol egy sereget közülük).

HEREPEI újabb egylevelesekéről ad számot. Elmondja, hogy 1934-ben a *Kolozsvári Református Kollégium Nagykönyvtárában* egy be-deszkázott vakablakból egyéb nyomtatványok társaságában 3 példány XVII. és 134 példány XVIII. századbeli egyleveles nyomtatvány került elő. Tartalmukat tekintve halotti és lakodalmi kárták, névnap-i és vegyes alkalmakra írott versek olvashatók rajtuk. Ezek az egylevelesek mind a Kolozsvári Református Kollégium nyomdájában készültek, ennél fogva becses adatokat szolgáltathatnak e nyomda termelésének történetéhez és fényt vethetnek a nyomda betűtípusainak gazdagságára. HEREPEI kiemeli, hogy különösen szépek a fába metszett címbetűk és a változatos nyomdai díszek. Különösen azért jelentős azután ez a lelet, mert az anyagból megállapítható, hogy az egylevelesek a kolozsvári kollégiumi nyomdának annyira keresett termékei közé tartoztak, hogy a XVIII. században olyan távoli helyekről is érkeztek ilyentárgyú megrendelések, mint Huszt vagy Rimaszombat.

HEREPEI ezeket az egylevelesek nem írja le egyenként, legalább is leírásából nem tűnik ki, hogy a következőkben ismertetett hét új egyleveles ebből a leletből való volna.

HEREPEI a hét újonnan leírt egyleveles közül kettőre csak utalást talált. Egyikre ÁGOSTON PÉTER kolozsvári sáfárpolgár számadáskönyvében. Eszerint 1651. június 14-én Gyulafehérvárról Kolozsvárra érkezék *Stumpf György fejevári compactor másodmagával hozván urunkhoz Gyaluban hatszáz kártán való verseket, melyeket küld urunk az lakodalomra Patakra*. Az említett kárták RÁKÓCZI ZSIGMOND házasságával kapcsolatosak lehettek s HEREPEI szerint a gyulafehérvári főiskola tanárai és nagyobb diákjai által szerzett latin verseket tartalmazhattak. Jelentős a 600-as példányszám!

A másik egyleveles, amire HEREPEINEK csak utalása van, 1690-ből, Kolozsvárról való: a kolozsvári unitárius egyháziak számadáskönyvé-

ben egy bejegyzés emlékezik meg arról, hogy az 1690. november 7-én meghalt BEDEŐ PÁL püspök temetésével kapcsolatban másfélszáz kártát rendeltek. A bejegyzés közli, hogy a kártát három ívből ragasztották össze, azután hogy VERESEGYHÁZI SZENTYEL MIHÁLYNÁL nyomatták, s végül azt is, hogy a nyomás, papír és összeragasztás mennyibe került.

Az öt pontosan leírt egyleveles sorrendben a következő:

1673. Kolozsvár. „*Lachrymae super obitu, Spectabilis ac Generosae Dominae, Dominae Susannae Bornemisza... fusae, a civibus, quondam Illustris Scholae S. Patachinae, nunc in Collegio Transylvanorum Albano, hospitantibus... Claudipoli Excudit Michael Szentyel Veres-egyhazi, Anno 1673.*” — BORNEMISZA ZSUSZANNA neve után 16 soros életrása, a cím után négy hasábra osztva latinnyelvű versek, melyeket a cím tanúsága szerint a Sárospatakról elüldözött és Gyulafehérvárott befogadott diákok írtak.

1676. Kolozsvár. „*Casti amoris honos, illustri conjugum pari; Spectabili Domino Nicolao Apafi, de Apa-Nagy-Falva, & Spectabili virgine Dominae Annae Teleki, aetatis et amoris floribus. Inter nuptiarum solennia oblatu a civibus Collegii orthodox. Claudipol. ad diem IX. Septemb. Anno M. DC. LXXVI.*” — Három hasábra osztott ünneplő verseket tartalmaz, két magyar kivételével latin nyelvűeket. HERPEI, hasonlóképen, mint az előzőnél, közli az egyes versek szerzőinek nevét. HERPEI szerint bizonyosra vehető, hogy bár kitéve nincs a nyomtatványra, ez az egyleveles is VERESEGYHÁZI MIHÁLYNÁL készült volt.

1684. Kolozsvár. Az egyleveles, amely KENDEFFI JÁNOS és TELEKI KRISZTINA lakodalmi kártája, így kezdődik: „*Florenti aetate avita nobilitate natalibus animata virtute intemerati denique amoris igne concinnata neogamarum biga, Spectabilis ac Generosissimus Dominus D. Ioannes Kendeffi de Malomviz...*” A kártán egy három hasábra osztott latinnyelvű dráma foglal helyet. Címe: *Apollinis, Musarum, Palladis, & Virtutum Drama*. Szerzője a címfeliratban így szerepel: „*Poetico opere erigit Samuel Szathmár Nemethi Rectorum Collegii Reformatorum Claudiopolitani unus.* Nyomtatta *Michaël Némethi Anno 1684.* Ez az egyleveles igen becses új adalékot nyújt SZATMÁRNÉMETHI MIHÁLY munkásságára vonatkozólag!

Az itt felsorolt három egylevelesnek egy-egy rongált, de teljes példánya maradt fenn. Mindhárom unikumot a *Kolozsvári Református Kollégium Nagykönyvtára* őrzi.

HERPEI még két eddig ismeretlen egylevelest ír le. Mindkettő tulajdonképpen vizsgai meghívó. Egyik: 1700. Kolozsvár. „*Quaestiones ex universa logica, quas in Academia Romana-Catholica Claudiopolitana... publice propugnabit... Michael Mihálcz... Praeside...*”

Stephano Szegedi... Claudipoli, Ex Officina Nicolai Kis de M. Tótfalu. Anno 1700. — Másik: 1701. Kolozsvár. „*Theses ex universa philosophia, quas sub auspiciis... Domini Samuelis Boer... in Regia Principali Academia Societatis Jesu defendendas suscepit... Martinus Borsai... Praeside... Domino Stephano Szegedi... Claudipoli, Apud Viduam Andreae Lengyel. Anno MDCCI.*” — Mindkettő egyetlen példányban maradt fenn, amelyek a Székely Nemzeti Múzeumban található Sepsiszentgyörgyön.

Az egyleveles nyomtatványok nagy tipográfiai és kultúrhistoriai fontossága nyilvánvaló. Úgy hisszük, nem gondolunk tehát lehetetlenre, ha azt kívánjuk, hogy *mennél előbb lásson napvilágot egy olyan összefoglaló munka, amely tartalmazza — legalább is 1711-ig — az összes ismert egylevelesek, mégpedig nem pusztán leírásukat, hanem szövegeket is!*

Az egylevelesekön kívül HEREFEI leír még négy eddig ismeretlen régi magyart, egy ötödikre pedig kolozsvári sáfárpolgárok számadáskönyvébe történt egy bejegyzés alapján utal. Ez utóbbi bejegyzés szerint 1646. december 8-án ABRUGYI GYÖRGYnek *fizettenek Articulusok kinyomatásáért fl. 5 den.* Ezek a végzések HEREFEI szerint nem lehetnek az 1646. március 11-iek, mert azok nyomtatáshelye csakis Gyulafehérvár lehetett, ABRUGYI GYÖRGY pedig ebben az időben a kolozsvári HELTAI-féle nyomda vezetője volt. Ezért arra következtet, hogy az említett bejegyzés ismeretlen végzéseknek ismeretlen kolozsvári kiadására vonatkozik. Ezt részletesebben nem tárgyalva, annyit megjegyezhetünk, hogy a két ismeretlenből az egyik esetleg elhagyható: lehet szó az ismert 1646-i végzések egy eddig ismeretlen kiadásáról.

A négy új nyomtatvány:

1669. Kolozsvár. „*A' keresztyéni hitnek fő ágazatainak. fundamentomi... Colosvarat Nyomtatott Veres-egyhazi Mihaly által. M. DC. LXXIX.*” — Az eddig négy kiadásban ismeretes munka (RMKT. I. 968., 1028., 1769. ill. MKSz. 1884. 119. lap) eddig ismeretlen ötödik kiadása. HEREFEI JÁNOS tulajdonában.

1686. Kolozsvár. „*Uj és Ov Kalendarium... Kracker Bernárd szerént... Kolosvaratt Nemethi Mihály által.*” — A több kiadásban megjelent kalendárium eddig ismeretlen kiadása. Kissé csonka példánya a Székely Nemzeti Múzeumban.

1688. Debrecen. „*Kiseded Gyermekeknek való Catechismus... Melly irattatott Siderius Janos által... Debreczenben Nyomattatott, Kassai Pál által M DC LXXXVIII. Eszten.*” — A könyvtáblából kiáztatott töredék a SIDERIUS-féle káté eddig ismeretlen kiadása. A Kolozsvári Református Kollégium Nagykönyvtárában.

1696. Nagyszombat. „*Corpus Juris Hungarici, seu Decretum Generale, inclyti Regni Hungariae, Partiumque eidem annexarum, in tres tomos distinctum... Tyrnaviae, Typis Academicis, per Joannem Andream Hoermann, Anno M. DC. XCVI.*“ — HEREPEI ennél a nyomtatványnál az RMKT. II. 1845. alatt hasonló címmel leírt Corpus jusszal szemben a következő eltéréseket jelzi: Az I. kötet címlapján az évszám előtt az újonnan leírt példányban *Anno* szó van és a HOERMANN név után vessző (,) míg SZABÓNÁL nincs *Anno* és a név után pont (.) látható; a II. kötet címlapjának ötödik sorában a HEREPEI-példányban *ET* van, SZABÓNÁL &, tizennegyedik sorában a *quinto* számnév HEREPEINÉL *Quinto*, SZABÓNÁL *quinto*; a III. kötet címlapjának tizennegyedik sorában HEREPEINÉL *usque*, SZABÓNÁL *usq;*, azonkívül SZABÓ szerint annak ellenére, hogy a címlap a törvénycikkeket 1687-ig jelzi, a munka azokat valójában csak 1606-ig tartalmazza; HEREPEINÉL a törvénycikkek folytatólagos szedésben következnek 1687-ig. — Ez eltérések miatt HEREPEI az általa leírt példányt az RMKT. II. 1845-től különbözőnek tekinti. Úgy gondolja, hogy az övé a nagyobb példányszámban megjelent — mert teljesebb — kiadás. SZABÓ, a címlapok átnézése alkalmával az eltéréseket bizonynyára nem vette észre.

E nyomtatvánnyal kapcsolatban megnéztük a *Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárában* található példányok közül az RMKT. II. 1845. és az RMKT. II. 1845c. jelzetűeket. Az 1845. I. kötetének címlapja a SZABÓ által leírt formát mutatja (*Anno* nincs, a név után pont van). A III. kötet címlapja szintén (*usq;*). A II. kötet címlapján viszont a HEREPEI-formát olvassuk (*ET* és *Quinto*). Az 1845c. csak a II. és III. köteteket tartalmazza. Mindkettő címlapja HEREPEI leírásának felel meg. A törvénycikkek mindkét példányban 1687-ig találhatók. — Az említettekből nyilvánvaló, hogy a Corpus Juris ez 1696-i kiadásának több példányát kellene vizsgálat alá venni (nemcsak címlap, hanem szöveg szempontjából is), hogy tisztázzuk, csupán címlap variánsokkal van-e dolgunk, vagy pedig teljesen új szedéssel. A két múzeumi és a HEREPEI-féle példány eddig összehasonlításából úgy látszik, hogy a kétféle címlappal ellátott köteteket nem egyformán csoportosították, hiszen a SZABÓ-féle I. és III. kötet közé egy HEREPEI-féle II. került.

HEREPEI végül néhány helyesbítést és kiegészítést közöl. Ezek közül figyelemreméltó a GRÓF BETHLEN SÁMUEL felett 1708. tartott halotti beszédet tartalmazó nyomtatvánnyal kapcsolatos megjegyzése. A 10 számozatlan levélből álló és 1708. Nagyszébenben nyomott munkának a *Magyar Nemzeti Múzeumban* található egyetlen példányát 1879. már ismertették a *Magyar Könyvszemlében*. Ez ismertetés szerint a nyomtatvány NÁDUDVARI PÉTER magyaryelvű prédikációját tartal-

mazza. HERPEI a nyomtatvány egy Sepsiszentgyörgyön (a sepsi református egyházmegye könyvtárában) előkerült második példánya alapján ezt a leírást javítja, jelezve, hogy NÁDUDVARI prédikációja a 7^v levélen végződik s a 8 levélen ZILAHY SEBES ANDRÁSNAK, a Marosvásárhelyi Református Kollégium tanárának „*Laboriosae virtutis dulcis memoria*” címkezetű háromleveles latin epicediuma (egy levél bevezetés) kezdődik. A distichonokban írt vers aláírása: *Ita parentabat Andreas Zilahi, V. D. M.* — Utánanéztünk a múzeumi példánynak és az RMKT. I. 1751/a jelzet alatt található nyomtatvány mindenben megfelel HERPEI kiigazításának. A Könyvszemle ismertetője nem volt tehát pontos.

Mind ezek, amiket itt előadtunk, teljes mértékben igazolják azt, amit HERPEI közleménye bevezetésében mond, hogy t. i. az 1711 előtti magyar nyomtatványok további számbavétele nem látszik eredménytelennek, ha tovább kutatunk nagykönyvtárainkban, ahol sok minden elkerülhette SZABÓ figyelmét; hasonlóképpen nem hiábavaló magánosok könyvtárainak átnézése ebből a szempontból, azután meg sok régi okirat nyújthat olyan útbaigazításokat, amelyek „ma már ismeretlen nyomtatványok lételére tartalmazznak bizonyítékot”.

HARSÁNYI ANDRÁS.

XVI. századbeli magyar nyomtatványok meghatározása. E kérdésről bővebben értekeztem a *Könyvgyűjtők Évkönyve 1919-re* című kiadványban, s hogy most újra visszatérek rá, annak oka az, hogy egy nyelvészeti, illetve helyesírástörténeti értekezésben oly megállapításokat találtam, amelyek régi magyar nyomtatványok meghatározásánál hasznosan igazíthatnak útba és vezethetnek helyes és biztos megállapításokhoz. Ez az értekezés VÉRTES O. ANDRÁS: „*Az U és V hangok jelöléstörténetéhez*” (A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai, 44. szám. Budapest, 1939.). A szerző pontosan tanulmányozván a XVI. századbeli nyomtatott magyar szövegekben az *u* és *v* hangok különféle jelöléseit, a következő eredményekre jut:

Az *u* hang jelei:

- a) szó elején: *u*, *v*, *w*, *sacralis* és nem *sacralis w* (*Wr*, *vrac*);
- b) szó belsejében és szó végén: *u* és *w* (*sacralis* és nem *sacralis w*: *yacchwne*, ApátWRac).

A *v* hang jelei:

- a) magánhanzó előtt a szó elején *u* (ualakit), *v* (vayha), *w* (o way);
- b) szó belsejében: *u* (*szilua*), *w* (*lowa*), *ü* (*kiüül*);

nem magánhangzó előtt:

szó elején: *w* (wrazslo),

szó és szótag végén: *u*, — *ue* (*Könue arus-Bibliopola*), — *uy*, *uij*, *vy*, *wy*, *wij* (*konuy*, *beuij*, *iwij*, *hiwységgel*, *hiwij* = vocat), — *w* (*hiw*), — *vw* (*bδvv*), *ú* (*heú* = calidus), — *v* (*nyelv*), — (*űb*), *ű*, *ű* (*Soltar könyvében*, *hyűlac*, *eűvagy* genetseg, *hiű* = fidelis, *hiű*, *heűságos*, *Reűb penz*), — *uu* (*keduu*), — *uű* (*Keduű*).

Ezek a helyesírási sajátságok az egyes nyomtatványokban és nyomdákban következetesen fordulnak elő és annyira jellemzőek, hogy ezek alapján, VÉRTES értekezésének kalauzolása mellett eljuthatunk régi nyomtatványtöredékek korának, nyomdahelyének, nyomdászának a meghatározására. Kár, hogy a szerző adatokkal fukarkodik s inkább magyaráz: pedig nyelvtörténeti és helyesírástörténeti értekezésekben inkább az adatok sokasága a fontos, mert más szakember esetleg más következtetéseket olvas le az adatokról, mint a szerző.

VÉRTES értekezése figyelmeztet még arra, — ami e sorok írójának figyelmét helyesírástörténeti tanulmányában elkerülte, — hogy a kolozsvári nyomda, amely a *cs* hangot *cz*-vel és *ts*-vel írja, korábban, HOFFGREFF idejében ugyane hangot *ch*-val jelölte.

E kutatások helyesírástörténeti eredményei alapján szerző a következő könyvtörténeti megállapításokra jutott el: *Idari: Historia...* Nagy Sándornak... *hadakozasirul* (RMKT I. 362 sz.), nem Bártfán jelent meg (a XVI. század végén), — amint SZABÓ KÁROLY állította, hanem valószínűleg Debrecenben, LIPSAI PÁL nyomdájában, mert az *u* és *v* hangok jelölésének ma is szokásos módját a bártfai nyomda a XVI. században nem (sőt más nyomdák sem), egyedül a debreceni nyomda alkalmazta, LIPSAI PÁL idejében. Ugyanezen az alapon gondolja VÉRTES debreceni nyomtatványnak ILOSVAI PÉTER *Ptolemeus*-át (RMKT. I. 363 sz.). — BALASSA BÁLINT *Credulus és Juliá*-ját ERDÉLYI PÁL 1588—1589-ben Bártfán készült nyomtatványnak tartja. VÉRTES megállapítja, hogy e nyomtatvány helyesírása egyik XVI. századbéli bártfai nyomtatvány helyesírásával sem egyezik. A *Credulus és Juliá*-ban az *u* jele mindig *u*, a *v* jele mindig *v*, márpedig a VÉRTESTŐL feldolgozott több, mint száz XVI. századbéli nyomtatvány közül e jelölésmódot 1596-ig egy sem használja. Tehát e nyomtatvány csak 1596 után jelenhetett meg. FÉLEGYHÁZI TAMÁS *Új Testamentom-ának* (1586) egy hasonmás lapja, melyet CSÜRÖS FERENC közölt *A debreceni városi nyomda történeté*-ben, nem egyezik helyesírásában, (de még szövegében sem) az 1586-i, ismert kiadással; a hasonmás-szöveg, helyesírása alapján (*u* = *u*, *v* = *v*) csak 1596 után készülhetett. Az a kiadás, amelyből CSÜRÖS a hasonmás-t készítette, azonos lehet azzal a kiadással, amelyről SZENCZI MOLNÁR ALBERT levelezésében megemlékezik s

amely 1609 körül keletkezhetett. Ezt a példányt, amelynek egyik lapjáról a hasonmás készült, a debreceni kollégium, mint „*csonka duplum*“-ot, véletlenül értékesítette, de megvan rá a remény, hogy e példány előkerül. — BOGÁTI FAZEKAS MIKLÓSNak *Az nagi Szekender bekenek... ieles vitezi dolgairól* című nyomtatványának (RMKT. I. 290 sz.) megvolt egy példánya a bécsi Theresianum könyvtárában, de nyomtalanul eltűnt. SZABÓ KÁROLY, amikor a példányt felvette, debreceni nyomtatványként határozta meg s megjelenési idejéül 1597-et állapította meg. VÉRTES, a címfelvétel helyesírása alapján a nyomtatványt 1596 előttre datálja.

Amit VÉRTES a *sacralis* és nem *sacralis* (*Wr—vr*) helyesírásról mond, az kiinduló pontja a magyar helyesírástörténet egy a régi magyar nyomtatványok meghatározása szempontjából szintén fontos fejezetének: egyes főnevek nagy kezdőbetűs írása történetének (*Isten, Krisztus* szavakon kívül *Pápa, Prépost, Apát, Püspök, Pap* stb.). A főnevek nagy kezdőbetűs írása különböző nyomtatványokban igen változatos. Például *Debreceni [!] Ember Pál Garizim és Ébál*-ában (Kolozsvár. M. Tótfalusi Kis Miklós, 1702): *Uraknak URok, a'mi URunknál Istenünknel, Isten szerelmes Fiában, Pogányoknak, Sidó, az Isteni örök Elválasztásról és Megvetésről való tudományt, Anyaszentegyház, az Irás, Évangéliomi, A' Reformatio, Reformátor Luther Márton, Az Augustai Confessiának Irója, Melanchton, Urunk Tanítványi, a' Király, a' nagy Gazda, Isten Házának, Keresztyénségnek, Apostol, Magyar, Német stb.* — A *sacralis* helyesírás mellett volt tekintélyi, tekintélytisztelő helyesírás is: méltóságok, hatalmasságok, hatóságok rangjának, népek nevének nagy kezdőbetűs írása. S végül a XVIII. század végén egyes nyomtatványokban a főneveknek — német mintára — majdnem általános nagy kezdőbetűs írása.

A magyar könyvtörténet örömmel fogadná, ha a nyelvészek a helyesírástörténet e fejezetét tisztáznák. TRÓCSÁNYI ZOLTÁN.

Az athéni Akadémia „Görög Könyvészeté“ és a magyarországi nyomdák újjörög könyvei. Δημήτριος Προκόπιος, Γεώργιος Ζαβίρας, Παπαδόπουλος Βρετός, Κωνσταντίνος Σάθας és mások bio-gráfiai és könyvészeti elmunkálatai egyfelől kiindulópontul szolgáltak az újjörög irodalomtörténetíráshoz, másfelől alapot és indítást adtak újjörög bibliográfiai kutatásokhoz is. Ez utóbbiak nagybecsű terméke *Legrand* monumentális munkája: a „*Bibliographie hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés en grec par des grecs...*“, amely, — későbbi kötetekben kissé megváltozott címmel — az újjörög kori görög írók és tudósok görög és más nyelvű nyomtatványait sorolja fel. *Legrand* bibliográfiája 11 vaskos kötetben jelent meg 1885 és 1928 közt Párisban. A két utolsó kötetet *Pernot*, a Sorbonne tanára adta ki. Csaknem 3400 nyomtatványt tartalmaz a XV. század közepétől a XVIII. század végéig.

Legrand munkájának méltó folytatása az athéni Akadémia kiadásában megjelenő „Ελληνική Βιβλιογραφία 1800—1863 . . . Ὑπὸ Δ. Σ. Γκίνης καὶ Β. Γ. Μέξια . . . Τόμος πρῶτος. 1800—1839. Ἐν Ἀθήναις 1939“, mely — mint alapos és rendszeres kutatásokra támaszkodó könyvészeti összeállítás — nélkülözhetetlen segédeszköze lesz mindazoknak, akik a XIX. századi görög szellemi élettel kívánnak foglalkozni. A 3 kötetre tervezett munka több mint 9000, a most megjelent I. kötet 3250 nyomtatványt tartalmaz. Ez utóbbiak közt 19 olyan magyarországi újjöreg nyomdatermék szerepel, melyeket máshonnan nem ismertünk. Tekintettel arra, hogy ezeket az új és értékes adalékokat a közel jövőben megjelenő könyvészeti munkánkban közölni fogjuk, itt csak a számokra hivatkozunk: 331, 654, 1367, 1395, 1691, 1692, 1694, 1695, 1696, 1698, 1778, 1780, 1782, 1851, 1882, 2316, 2568, 2722, 2867. — Ezzel az eddigismert magyarországi újjöreg nyomtatványok száma elérte a 91-et.

Az athéni Akadémia könyvészeti összeállítását a mi gyűjteményünkben az alábbiakkal egészítjük ki:

1. Τὸ Μέγα Ἀλφαβητάριον καὶ σύντομος Χριστιανικὴ Διδασκαλία. Νῦν τὸ τρίτον τύποις ἐκδοθέντα, ἀναλώμασι τῶν χρησιμωτάτων ἐμπορῶν κυρίων Γεωργίου καὶ Διαμαντῆ πελεγκάδων, τῶν ἐκ Καστορίας. αω'. Ἐν Πέσθη 1800. Τύποις φραγκίσκου πάτζκου. 8°, 99 l. M (= Széchényi könyvtár).

2. Γεωργίου Ζαβίρα (?), Ἱερὰ ἱστορία τῆς παλαιᾶς καὶ νέας Διαθήκης, ἐν Βούδα 1801. (L. Ναοῦμ Τζετήρη katalógusát a pesti görög egyházköztség könyvtárában.)

3. *Catavasier grecesc și romănesc, Sibiiu* 1803. 8°, 3 + 232. Cf. *Bibliografia Românească (Bianu—Hodos)* București 1910, II. 445. Görög szöveg: 3—43. l.

4. Νέον Ἀλφαβητάριον, ἥτοι Σύντομος καὶ ἀκριβῆς μέθοδος νὰ μανθάνωσι τὰ παιδία εὐκόλως καὶ ὀρθῶς νὰ ἀναγινώσκωκωσι. Νῦν πρῶτον τυπωθὲν καὶ ἐκδοθὲν πρὸς χρῆσιν τῶν κοινῶν Σχολείων τοῦ γένους δαπάνη τῆς τιμιωτάτης Ἀδελφότητος τῶν ἐν Ζέμονι Ῥωμαίων, Ἐν Βούδα, τύποις τοῦ κατ' Οὐγκαρῖαν Βασιλικοῦ Πανδιδακτηρίου 1804. 8°. 16. M, E (= Egyetemi kt.).

5. Καθρέπτης τοῦ ἀνδρογύνου, ἥτοι Πλουτάρχου Χαιρωνέως Λόγος περὶ τῶν καθηκόντων τοῦ ἀνδρογύνου. Μετενεχθεὶς ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς κοινοτέραν διάλεκτον ὁμοῦ δὲ καὶ εἰς τὴν Σλαβωνικὴν ὑπὸ Γεωργίου Ζαχαριάδου καὶ ἐκδοθεὶς φιλοτίμῳ δαπάνη τοῦ ἐντιμοτάτου κυρίου Μάρκου Ἰωάννου ἐκ Ζέμονος. Ἐν Βούδα, τύποις τοῦ κατ' Οὐγκαρῖαν Βασιλικοῦ Πανδιδακτηρίου 1808. (U. a. szerbül is.) 8°, 101. M.

6. *Catavasier grecesc și romănesc, Sibiiu* 1812. Cf. *Bibliogr. Român.* III. 56.

7. Σύνοψις Ἱερὰ διηρημένη εἰς Β'μέρη. Ὡν τὸ μὲν Α' περιέχει τινὰς Ἀκολουθίας ἐκάστου Χριστιανοῦ, τὸ μινολόγιον. Πασχάλιον καὶ ἄλλα πρὸς τούτοις ὠφέλιμα. Τὸ τὲ Β' περιέχον Ἑβδομαδευχάριον, καὶ ἑτέρας εὐχὰς ὡς ἐν τῷ πίνακι φαίνεται. Μέρος Α'. αως' ENETIMEIN, 1816. Ἐν Πέσθη τῆς Οὐγγαρίας. Ἐν τῇ Τυπογραφίᾳ Τ. Ἰωάννου Τράπτηνερ. 12°, 256. M. Cf. *Petrik* II. 721, félreértésen alapuló „Meros, A.“ címszó alatt.

8. Catavasier grecesc și românesc, Sibiu 1817. (Cyrillbetűs görög szöveg.) 8°, 270+1. Cf. Bibliografia Rom. III. 183.

9. Αὐτὴ ἡ σύντομος προσευχὴ εὐρέθῃ εἰς τὸν Ἅγιον Τάφον. Ἦτις πρὸς ἡμᾶς μετεκομίσθη, νῦν δὲ προτροπὴ καὶ δαπάνη τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Ἱερομονάχου Κυρίου Ἰγνατίου Καλλονᾶ, τοῦ ἐξ Ἄνδρου, τύποις ἐξεδόθη εἰς χρῆσιν τῶν Ὁρθοδόξων Χριστιανῶν. Ἐν Πατάκῃ. 1818. Τόπος φύλλο. 7 5/8 × cm, 19 l. Kecskeméti görög könyvtár.

10. Catavasier, Buda 1818. (Cyrillbetűs görög szöveg.) 8°, 4+311. Bibliogr. Rom. III. 216.

11. Νέον Ἀλφαβητάριον ἤτοι Σύντομος καὶ ἀκριβὴς μέθοδος νὰ μανθάνωσι τὰ παιδία εὐκόλως καὶ ὀρθῶς νὰ ἀναγινώσκωσι. ἐν Βούδα, 1818. 8°, 16. E.

12. Μικρὰ Κατὴχησις ἢ Σύντομος Ὁρθόδοξος Ὁμολογία εἰς χρῆσιν τῶν Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας τέκνων ἐκ τρίτου ἐκδοθεῖσα ὑπὸ Δημητρίου Νικολάου Δαρβάρεως. Δαπάνη Αὐταδέλφων Δαρβάρεων Ἰωάννου καὶ Μάρκου. Ἐν Βούδα ἐν τῇ Τυπογραφίᾳ τοῦ πανδιδακτηρίου. 1825. 16°, 95. Kozányi municipális kt.

13. Μέθοδος εὐκαρπὸς τὸν τοῦ σέβασθαι Θεόν, ὑπεραγίαν τε Παρθένον Μαρίαν, καὶ τοὺς ἁγίους, Φιλοελλήνων ἕνεκα ἐξ ἀλλοίων συνειλεγμένη. Methodus fructuosa Deum, B. Virginem, et Sanctos colendi. In gratiam Graecophilorum ex variis collecta. Posenii typis haeredum Belnay 1837. (Latinul és görögül.) 12°, 71. M.

Végül egy bécsi nyomtatvány :

14. Εἰς τὴν ἀποβίωσιν τοῦ προηνοῦς καὶ φιλογενοῦς Δημητρίου Ἰωάννου Τακιατζῆ κατὰ τὴν 21. 7 βρίου (3. 8 βρίου περὶ ὥραν 9^{1/2}) 2^{1/2} ἑσπέρας. Ἐν Βιέννῃ 1819. Γεώργιος ὁ Ρουσιάδης τοῖς Συγγενέσι καὶ Συμπολίταις αὐτοῦ. 8°, 37. M.

HORVÁTH ENDRE:

A nagyszombati szakácskönyv. E szakácskönyv címlapján ez áll: *Szakács Mesterségnek Könyvetskéje*, Mellyben Külömb-külömb féle válogatott tzipra, jó, egészséges, hasznos, tiszta és szapora Etkeknek meg-készítése, Sütése, és Főzése, mint egy Elés-kamarában, rövideden leirattatik, és kinek-kinek hasznára le-ábrázoltatik. Melly most meg-bővítettvén. I. Több szűkséges, és hasznos Etkek nemeinek készítésével. II. LIKTARIOMOK 's egyéb holmik tsinálásáról egy jeles Tractával: A' Gazdaszszonyoknak nagy könnyebbségekre e' kis formában ki bot-sáttatott. *Nagy-Szombatban*, Az Académiának bőtüivel, 1742. Esztend. — A címlap tehát bővített és kis alakban újra kiadott szakácskönyvről beszél. Valóban ez a szakácskönyv, mint ez az első pillanatra megállapítható, csak lenyomata a MISZÓTFALUSI KISS MIKLÓS híres könyvnyomtató műhelyében 1695-ben készült Szakács mesterségnek könyvetskéjének. E művet a RMKT nem említi, de SZABÓ KÁROLY a MKSzemle 1882. évfolyamának 92. lapján hírt ad róla, ahol azt írja, hogy a kolozsvári unitárius kollégium és a kunszentmiklósi református gimnázium könyvtárában van egy-egy példánya. E folyóirat

1884. évfolyamának 115. lapján viszont azt írja, hogy a kunszentmiklósi példány 1698-ban jelent meg. Tudakozódásom alapján meg kell állapítanom, hogy a szóbanforgó példány ma nincs meg a gimnázium könyvtárában, s nem is tudnak róla, hogy valaha meg is volt. Pedig meg kellett lennie, mert HERMANN OTTÓ, mint *A magyar halászat* könyvének 132. lapján megírta, használta azt a példányt, amely 1698-ban jelent meg. Két példánya nem lehetett a könyvtárnak e műből, tehát ott az 1695-i kiadású példány nem lehetett meg. A MKSzemle 1882-i közleménye eszerint tévedés, SZABÓ KÁROLY bizonyára nem is látta azt a példányt. Az 1884-i közlemény azonban nyilvánvalóan helyes, s az előbbi hiradás helyesbítésének tekintendő, bár ott nincs meg ez a megállapítás.

Hová tűnhetett mármost ez a példány? A szegedi Polgáriiskolai Tanárképző könyvtárában van egy 1698-i kiadású szakácskönyv, amely KISS ÁRON könyvtárából került oda. Valószínűnek tartom, hogy ez a példány volt eredetileg a kunszentmiklósi ref. gimnázium könyvtárának tulajdona, s onnan került valamiképen KISS ÁRON ref. püspök könyvei közé. Ez a kiadás eszerint unikum, több példányról egyelőre nem tudunk. Így a kolozsvári unitárius kollégium 1695-i kiadású példányának is unikumnak kellene lennie, mert a SZABÓ KÁROLY idézte másik példány nem létezik. Azonban az 1695-i kiadás mégsem unikum, mert másodpéldánya megvan a Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtárának Todoreszku-gyűjteményében. Sajnos, ez a példány nem teljes, mert a második fv (17—32. l.) hiányzik belőle.

A teljesség kedvéért megemlítem, hogy a budapesti Egyetemi Könyvtárban is van egy kéziratos szakácskönyv, melynek címe: *Szakátskoenyvetske Mellyet Elsőben a' Csiki Clastromban irtanak.* Jelzése: E. 73. A könyvbe STEPH. KAPRINAI híres jezsuita atya neve is be van írva, s az előszó végén ez olvasható: „Colosvarott 1693.“ Ez a kéziratos szakácskönyv is csak egyik másolata a tárgyalt szakácskönyvek ősenek. Azonban ez sem teljes, mert a szakácskönyvnek csak mintegy háromnegyedrésze van lemásolva, azután már csak néhány étel neve szerepel.

BEKE ÖDÖN.

Versbe szedett XVIII. századi könyvtár. A XVIII. századból számtalan kéziratos magyar könyv: „omniarium“, „polihistóriai jegyzetek“, „jegyzőkönyvecskék“, versek, prózai szövegek tarka gyűjteményei, vagy régi szövegek, sőt egykorú könyvek teljes másolatai maradtak reánk közkönyvtárakban és magán-gyűjteményekben. A XVIII. század művelődésre szomjazó magyar papjának, tanítójának, kisbirtokos nemesének olykor nyilván nem állott módjában megvásárolnia mindazokat a könyveket, amelyeket olvasgatni akart s ezért a

kölcsönként könyvekből lemásolta magának azokat a részeket, amelyek különösebben megtetszettek neki, vagy ha az egész művet bírni akarta, lemásolta az egészet. Ezért e XVIII. századbeli kéziratos könyvek legnagyobb része teljesen értéktelen régi lom, a nyomtatott szöveg-
gel szemben többé-kevésbé megbízhatatlan másolat, könyvtörténeti szempontból jelentéktelen.

Ilyen furcsa, kézzel írott, másolt könyvekből álló könyvtára volt a XVIII. században BÁNYAY ISTVÁN laki református prédikátornak, aki versben megírta önéletrajzát (*Cursus vitae meae*. STEPHANI quippe I. BÁNYAY, Praedicantis Eccl. H. C. addictae K. T. Lakiensis. Ao. D. 1740, die 29 Febr.). Ez a negyvenhárom strófából álló verses önéletrajz túlnyomórésztben szerzőnek a könyvekhez való viszonyáról szól: „Enyeden laktomban írtam csak egy könyvet, — Itt Magyar Országban pedig negyven egyet, — Mellyek közül mások bírnak némellyeket, — Nagyobb része pedig tecámban érkezett,“ — írja a 6-ik strófában, az azután következő strófákban pedig elmondja, hogy a prédikációknak száma, „az mellyeket irtam“, igen könnyen felmegyen nyolcszázra, az azokat előző papszék imádságok száma lehet háromszáz, közönséges napi könyörgést háromszázat írt, „... az mellyeket — Nagy részint könyveim között elszemlélhet, — Ha ki írásomban erről kétes lehet“. Hogy ezeket BÁNYAY nem szerezte, hanem írta, leírta, másolta, az kiderül a következő sorokból is: „Híres Herodotost olvastam 's leirtam, — Filep Melantont is kezemre úgy birtam, — Cronológiáját irtam 's elolvastam, — Cornelius Nepossal szintén így bántam. — Olvastam Kalauzt, leirtam summáját — S refutatióját Igazság istápját, — Augustinus könyvét az Isten városát — Leirtam, 's Livius nagy Historiáját. — Olvastam 's leirtam a Summum Bonumot, — Hármás Historiát, a kis Keskeny Utot, — Az Apocriphus könyv tőlem leiratott, — Leirással kezem Justinushoz jutott.“

Így másolta le Scharpius János Symphoniáját, Apáczai Csere János kis Encyclopaediáját, Josephus Flavius „Antiquitás“-át, Flaccus Illyricus Igazság tanúját, Lisznyai Chróniká-ját, Hondorff Theatrumát, a Democritus Ridens-t, Rolandus Antiquitás-át, Csécsi János Aphorismus-it, Lampe-t, Komáromi Csipkés Györgyöt, a Praxis Pietatis-t, Ács Mihály: Boldog halál szekerét, Matkó Göröcsös botját, Sámbar X ut tökjét, Káldi Postilláját, Pázmány Dominicáját, Gelei Katona István két Praeconiumát, Dares Phrygiust, Valerius Maximust, Ravanelus Pétert, Worcius Jánost, Vittichius Christophot, Wolf Tamást, Hulsius Henriket, Frobesius [!] Jánost, Coccejus Jánost, Otrokocsi Fóris Ferencet stb. stb., — mindez „Tőllem leiratott 's így jutott tecámba“.

A versezet többi szakaiban Bányay önéletrajzát mondja el.

Cs. O. L., aki ezt a különös verses önéletrajzot egész terjedelmében kiadta a *Szemlélő* 1836. évfolyamában (81. sz. 1281—1286. l.), megjegyzi, hogy a BÁNYAY ISTVÁN név felvett név. A szerző a második versszakban világosan megmondja, hogy „OLLÓS TIMÁR ISTVÁN vala édes Atyám, — CSÉKEI ERZSÉBET kedves szülő Anyám“.

Cs. O. L.-nek bőséges jegyzeteiből csak a következő pár sort emeljük ki:

„Csekély érdekünek tetszhetik némellki előtt, a feledés homályából előhozott ezen önéletrajz. De ki a régiség legkisebb maradványai eránt is tisztelettel viseltetik, ki tudja, hogy a történeti igazságok nyomozásában, sokszor egy pár régi sor is megbecsülhetetlen; — az erre sem fog megvető szemmel tekinteni. — A jelenkor embereinek nagy részök, a hajdani tudós világ emlékeinek gazdag könyvtárakat szemlélvén, bámulva néz végig Labbaeus, Graevius, Justus Lipsius, Coccejus s többek munkáinak gyakran egész sorozatot foglaló foliant kötetin, a deák és görög klassicusok munkáihoz különféle tudósok által készített, s roppant terjedelmű olvasottságot mutató Commentariusokon, s nem tudja elgondolni, a rövid életű emberek, mint érhettek olly hosszú, olly temérdek munkákra. Nézzük végig Bányay Istvánnak, egy a mult század elsőbb felében élt együgyü protestans falusi papnak, ön maga által emlékezetben hagyott pályaképén, tekintsük meg az ő fáradhatatlan szorgalmát, s vas türedelmét, — melly szerint szegénységgel küzdvén, s az akkori időkben még felettébb nagy áru könyvek megszerzésére tehetsége nem lévén, mind a mellett, hogy bal körülményeihez képest azon kívül sokat tanult s olvasott, saját kezének írásával fáradságosan gyűjtött könyvtárt is önmagának; — és el fogjuk gondolhatni, hasonló szorgalommal, s ki tudja hányszoronta több lélelkel, mit vihettek véghez olly tudósok, kik fölött kedvezőbb sors mosolygott, kiket munkálataikban az egész tudós világ pártfogása segített, — s kik mind önmaguk gazdag könyvtárakkal birván, mind országos könyvtárak kulcsait tartván kezökben, nem valának kénytelenek, mint a mi Bányay Istvánunk, hogy unalmas másolásokkal is vesztegessék idejüket.“

„Különbözik ezen Bányay István egy másiktól, ki ugyan csak ezen idő tájon 1711-ben születvén, s 1740-től 1744-ig Német- és Franciaország főbb oskoláit ösmereteinek szélesítésök végett megkeresvén, — 1744-től 1767-ig a pataki reformatum Collegiumban a philosophiának nagyhírű tanítója volt. — Tisztelt autobiographusunk ugy látszik csak ön maga nevezte magát Bányaynak, születése helyéről felső bányáról, mivel nyilván kimondja a második versszakban, hogy apja Timár István volt, kire hihetőleg szabó mesterségénél fogva ragadott reá az Ollós mellék név.“

TR. Z.

Egy politikai röpirat kálváriája a könyvreviziós hivatalban.

ZERDAHELYI LŐRINC könyve,¹ a magyar koraliberális gondolatvilág érdekes, de szerény emléke, eddig még nem keltett figyelmet történeti kutatóink körében. Pedig gondolatait, amelyek középutas megegyezést keresnek a liberális és a rendi gondolkodás között, bizonyára széles közönség vallotta magáénak és érdekes a munkácska sorsa is, amely híven jellemzi az egykorú cenzúraállapotokat.

A budai könyvrevizori hivatal 1833 végén vizsgálatot tartott WIGAND OTTÓ pesti könyvkereskedésében és ott két munkát lefoglalt. Az egyik németnyelvű volt, *Buch der Freyheit oder Geist des 19-ten Jahrhunderts* címet viselte és Lipcséből, a liberális szellemű könyvnyomdák városából érkezett Magyarországra. A másikat, ZERDAHELYI művét, amely 500 példányban találtatott meg, további zár alá vették azzal a megokolással, hogy az egyrészt a jelenleg fennálló törvényeket támadja, másrészt pedig azért, mert kiirtandónak vélték azt a szokást, amely magyar könyveket a cenzúra kijátszásával külföldön nyomtat.

Az ügy a helytartótanács elé került, amely a revizori hivatal véleményét pártolta és a könyv elkobzását javasolta. Azonban a második feljebbviteli hatóságnál, a magyar kancelláriánál, megoszlottak a vélemények. HAULIK püspök, udvari tanácsos, az ügy referense, több megjegyzést tett a munkával kapcsolatban. Hangoztatta, hogy a *Jó követ* című részben alig van valami elvetnivaló, mert az sok igazat és megszívlelendőt tartalmaz, amit főként a megyei követek forgathatnának nagy haszonnal. Az első részben (*Jó törvény*) is sok igaz és hasznos gondolat található, viszont sok olyasmit is tartalmaz, ami nem helyeselhető. Ezek közé tartoznak az ilyen állításai: 1. hogy a magyar törvényhozás három részből, t. i. a megyei követekből, másokból és a kormányból tevődik össze. HAULIK referens megrója, amiért a papságot és a városokat nem említette; 2. hogy a vallási türelmetlenség, ami Magyarországon és külföldön egyaránt tapasztalható, elítélendő, és hogy ilyen szempontból foglal állást az angol katolikusok emancipációja és az éppen folyó magyar országgyűlésen BEÖTHY javaslatai által felidézett vallási viták ügyében; 3. hogy a főispánoknak nemcsak lehetősége van a fennálló törvények kijátszására, de ezzel a lehetőséggel gyakran élnek is, és végül 4. hogy élesen megtámadja a latin nyelv fennálló állami és hivatalos használatát. Ezek a nézetek, HAULIK szerint, elég indokot szolgáltatnak ahhoz, hogy a könyv elkobzását jóváhagyják. Egyben arra az előírásra is emlékeztet, amely megtiltja a hazai műveknek külföldön való kinyomtatását és ezért

¹ ZERDAHELYI LŐRINC: *Jó törvény. Jó követ. Magyarország, hely nélkül, 1833.*

mindenképen a helytartótanács javaslatát támogatja. HAULIK véleményéhez csatlakozott KELCZ, GÉCZY, JAKABFFY, GRÓF NÁDASDY, KUSSEVICH és BÁRÓ SCHÖNSTEIN államtanácsos.

Viszont BARTAL GYÖRGY államtanácsos kisebbségi véleményt szerkesztett. Szerinte a munka irányzata helyeslendő, mert sok olyasmit közöl a megyei követekkel, aminek közhírrététele a kormány szempontjából előnyös. Tartalma miatt tehát nem kellene eldobni. BARTAL véleményét támogatta GRÓF TELEKI és EÖTVÖS alkancellár s az utóbbi azt is megjegyezte, hogy a külföldi nyomdákra vonatkozó előírás Magyarországon még csak kevésé ismert. BÁRÓ MALONYAI, az első kancellár, szintén őt támogatta, viszont GRÓF REVICZKY kancellár a többséghez állt, mivel szerinte a kormány legfontosabb gondjai közé tartozik, hogy mindent elnyomjon, ami a vallási ügyekben felkelhetné a szenvedélyeket.

Miután a magyar kancellárián a vélemények így megoszlottak, az ügy a bécsi államtanács elé került. Itteni tárgyalása során az osztrák STIFT államtanácsos úgy vélekedett, hogyha belföldi szerző külföldön nyomtatja művét, úgy ahhoz előzőleg a hazai cenzor approbációját kell megszerezni. GRÓF MAJLÁTH pedig azt fejtegette, hogy tartalmát illetőleg kevés változással nyomdába lehetne adni a művet; mivel azonban egy idő óta a magyar íróknál egyre gyakoribbá válik, hogy a cenzúra kijátszása végett külföldön nyomtatják műveiket, a könyvet már csak példaadás végett sem szabad átengedni. Ilyen értelemben döntött a legfelsőbb elhatározás is, amely a könyv elkobzását rendelte el.²

A hivatalos vizsgálat alapján nyilvánvaló, hogy a könyv, a címlap hamis adataival szemben, nem Magyarországon készült. Feltehetőleg WIGANDÉK lipcsei műhelyéből való, ahonnan sok magyar mű került ki. A szerző, akinek az életéről SZINNYEI is csak vajmi keveset tud mondani, a politikában alig játszott szerepet. Mindössze arról van tudomásunk, hogy az 1842-es nyitrai megyegyűlésen, mint az ellenzék egyik tagja szerepelt.

KÓSA JÁNOS.

Szempontok irodalmi levelek meghatározásához.¹ Az Országos Széchényi Könyvtár ERNST LAJOS műgyűjteményének árverezése alkalmából mintegy 6—800 drb. levelet is megvásárolt, amelyek a Kézirattárban kerülnek feldolgozásra. Ezek egy részének feldolgozá-

² St. B. 1834 : 225 a bécsi Házi, udvari és állami levéltárban.

¹ E helyen köszönetet mondok BARTONIEK EMMA főkönyvtárnoknak, a kézirattár vezetőjének és JOÓ TIBOR kollégámnak az értékes hozzászólásokért, illetőleg útbaigazításokért.

sával kapcsolatban fölmerült problémák gyakorlati eredményeit szeretnők itt, megfelelő példákkal együtt összefoglalni.

A levél akkor születik, amikor írják és ha az, akinek szól, el is olvasta, tartalmát tudomásul vette, tulajdonképpen be is fejezte rendeltetését. Az emberiség levelezésének egy csekély, — nem mindig a legértékesebb — része azonban megőrződik és tovább folytatja életét, különösen abban az esetben, ha valamilyen úton-módon állandó őrzőhelyre: kéziratárba kerül. Az eredetileg magánszemélyeknek szóló közlemények itt köztulajdonná lesznek, s eredeti rendeltetésüktől eltérőleg már nem a címzett, hanem a legkülönbözőbb tárgyú és irányú kutatás számára tartogatják mondanivalójukat.

Az Országos Széchényi Könyvtár „irodalmi levelestár” gyűjtőnévvel jelöli a kéziratárban őrzött leveleket, bár szűkebb értelemben nem tekinthető minden levél „irodalminak”. E fogalom ugyanis magában foglalja azt a követelményt, hogy a levél tartalmi vagy formai szempontból irodalmi, az irodalom értékelése szempontjából számottevő legyen. Minthogy azonban a megőrzés és a kutatás szempontjából minden olyan levél értékes, amelynek forrásértéke van, a továbbiakban az irodalmi levél elnevezést ebben a tágabb értelemben vesszük.

Az irodalmi levelek sokszor hosszú és bonyodalmas úton kerülnek a kéziratárba, s így nem csoda, ha időközben a reájuk vonatkozó adatok hiányosakká, vagy tévesekké lesznek. Természetesen mind a két esetben csökken a levél kézirati és forrásértéke. Ezért rendkívül fontos, hogy az irodalmi levél adatait a kéziratári feldolgozás alkalmából minél pontosabban meghatározzák. Azok az adatok, amelyek az irodalmi levelet „meghatározzák”, a levél eredeti rendeltetésének adatai: 1. a levélíró személye, 2. a címzett személye, és 3. a levél keletkezésének időpontja és helye.

Ha e három adat közül bármelyik, vagy esetleg mind a három ismeretlenné vált, vagy ha az ismertnek feltüntetett adatok legcsekélyebb mértékben téveseknek látszanak, akkor a helyes meghatározás céljából csakis magából a levélből indulhatunk ki, mégpedig annak tartalmi és formai adottságait kell tüzetesen szemügyre vennünk. (Az Ernst-anyagnál, annak nagy tömegére való tekintettel, nem volt alkalom az előzetes ellenőrzésre, ami egyébként kívánatos. Úgyszintén nincs mindig mód az ajándékozott anyag előzetes ellenőrzésére sem.)

Arra a kérdésre kívánunk tehát feleletet adni, hogyha a levelet meghatározó három adat közül egyiket sem ismerjük, gyakorlatilag mennyiben állapíthatjuk meg azt vagy azokat a levél formai és tartalmi adottságaiból?

1. *Formai szempont:*

a) Ha a levélíró személyét névszerint ismerjük is a provenienciából (ERNST-katalógus), lehetőség szerint azonosítanunk kell az írást magát a rendelkezésre álló kézirati anyag alapján, mert az adat lehet téves, a levél lehet másolat, sőt hamisítvány is. Természetesen az összehasonlítás nem áll módunkban minden esetben és az is megtörténhetik, hogy az összehasonlítás alkalmával a régebbi kéziratári anyag adatai bizonyulnak téveseknek.

Ha a levélíró személye ismeretlen, akkor aránylag ritkán indulhatunk ki az írás azonosításából, mert ehhez a feldolgozó hosszú gyakorlata és jó vizuális memóriája sem mindig elég. Ilyenkor nagyobb szerephez juthat a stílus, amit a külső formai szemponttal szemben belső formának tekinthetünk.

Sokkal nagyobb eredménnyel kecsegtet ismeretlen levélíró esetében, ha a levél tartalmából indulunk ki.

2. *Tartalmi szempont:*

A levél tartalmi adatai közé számítjuk az esetleg ismert címzett személyét és a dátumot is. A levél tárgyi, érdelemes tartalma a legtágabb lehetőségeket nyújtja a meghatározás számára.

A dátum nélküli levelek korának meghatározásánál a levél tartalmán (és a levélíró személyén) kívül a levél külső formája, papíryanaga, stb. döntő jelentőségű lehet.

Kellő kritika alkalmazása mellett legtöbb esetben a proveniencia adatai is segítségre lehetnek.

*

Az elmondottakból világosan kitűnik, hogy a felsorolt szempontokon kívül nem közömbös a meghatározásnál magának a feldolgozónak a személye sem, annak egyéni képességei, érdeklődése, fantáziája, kombináló képessége, gyakorlata és nem utolsó sorban az anyag iránti szeretete, ami képessé teszi arra, hogy minden esetben az anyag saját természetéhez alkalmazkodjék. Viszont az egyénileg leghivatottabb feldolgozó munkáját sem kísérheti siker, ha nem állnak rendelkezésére megfelelő segédeszközök, így elsősorban maga a kéziratári anyag és minden olyan nyomtatvány, hírlap v. folyóirat és segítségül kérhető könyvanyag, amely az anyaggal bármiféle vonatkozásban van és elősegítheti a meghatározás munkáját. Ebből a szempontból rendkívül előnyös helyzetben van az Országos Széchényi Könyvtár tisztviselője, akinek az ország legnagyobb és legteljesebb könyvtára áll rendelkezésére.

E gyakorlatból elvont elméleti megjegyzések után felsorolunk néhány példát, ahol az említett elvek alapján sikerült egyik vagy másik adat meghatározása. A gyakorlatban rendszerint több szempont érvényesül egyszerre, rendszerint tartalmi és formai szempont figyelembevétele együttesen hozza meg a kívánt eredményt.

1. BALOG ZOLTÁN levele Izsó Miklóshoz.

A boríték nélküli levél az írónak és a címzettnek csupán keresztnevét tartalmazza, a keltezés: Pest, 1889. jan. 11. Megszólítás: „Édes Miklósom“, aláírás: „Szerető rokonod Zoltán“. A sűrűn írott egy quart oldal olyan valakinek szól, aki Lendvay Márton szobrát készítette a levél írásának idején. Ha megpróbáljuk felkutatni, hogy ki lehetett ez a szobrász, az illetékes lexikonok nem nyújtanak kellő felvilágosítást. Abból kell kiindulnunk, hogy a múlt század végén élő Miklós nevű szobrászművész Izsó Miklós volt, aki több színész szobrát elkészítette. Saját kéziratári anyagunkból meg lehetett állapítani, hogy Izsó Miklóshoz egy bizonyos Balogh Zoltán intézett leveleket. Az összehasonlítás során a két írás azonosnak bizonyult és így a meghatározás teljes lett.

2. KAZINCZY FERENC FÁY ANDRÁSHOZ.

A Kazinczy-levelek egészen külön elbírálás alá esnek, mert ezeknek XXI kötetes kritikai kiadása áll rendelkezésre. Jelen levelünk egy quart lap, aláírás és megszólítás nincsen, az írás és a stílus Kazinczyné. A levél hátlapján későbbi idegen írással „1819, jan. 25“, a levélíró kezétől származó írással „Jan. 25.“ dátum áll. A levél, tartalma szerint, nyilván csak egy hosszabb levél részlete. Benne Kazinczy megköszön egy neki dedikált könyvet és azt a kifogását említi, hogy az illető könyvben a Ráday név h-val van írva. A Kazinczy-levelezés megfelelő kötetéből mindezeket összevetve könnyen megállapítható, hogy e töredék egy Fáy Andrásához intézett levél folytatása (ez a rész azonban ott már nem szerepel), Fáy András „Friss bokréta“ c. kötetében pedig a Kazinczy által említett sajtóhiba is föltalálható.

Hasonló módon még több, az ERNST-katalógusban ismeretlenként szereplő K. levél címzettjét sikerült kétségen felül megállapítani.

3. HORVÁTH MIHÁLY JÁSZAY PÁLHOZ.

E levél írója ismert volt, csupán a címzett ismeretlen. Megszólítása „Kedves barátom“, keltezése Pegli, 1860, aug. 13. Érdeemes tartalma a következő: „Kérésem röviden abból áll, szíveskedjél nekem elküldeni azon okmányokat, melyeket, midőn 1845-ben az új helyi levéltárt veled együtt . . . kutattam, lemásolásul kijelöltem.“ — Fraknoi H. M. életrajzából megtudjuk, hogy 1845-ben Horváth együtt dolgozott két paptársával a bécsújhelyi levéltárban. Ezek közül

az egyik egy év múlva meghalt, a másik Jászay Pál; a címzett ezek szerint csak ő lehet.

4. TOMPA MIHÁLY BÖSZÖRMÉNYI KÁROLYHOZ.

A levél keltezetlen, de tartalmából megállapítható, hogy Eperjesen írta Tompa, még pedig Petőfi látogatása után. Petőfi 1845. május 3-án utazott el Eperjesről, június 26-án pedig Tompa is végleg eltávozott onnan. Azonkívül Tompa levelében hivatkozik egy közleményre, amelyről megállapítható, hogy az Életképek május 24-i számában jelent meg. Ezek szerint a levél dátuma: Eperjes 1845. május 24. és június 26. közötti.

CS. GÁRDONYI KLÁRA.

Fotokópia és mikrofilm. Könyvtári és levéltári reprodukciós célokra régóta használják jó eredménnyel a fotokópiát. Újabban azonban annyit hallani az ugyanilyen célokra használatos mikrofilmről és annak a külföldön való máris nagy elterjedtségéről és kedveltségéről, hogy talán nem lesz érdektelen megvizsgálunk, miben áll ennek a mikrofilmnek a lényege és mik az előnyei és hátrányai a fotokópiával szemben.

A fotokópia — amint ismeretes — nem más, mint papírra fényképezett negatív; a felvétel fordítótükör, vagy prizma alkalmazásával történik, így tehát a kapott negatív jobb- és baloldala felcserélődik, az írás rendesen olvasható helyzetben kerül a papírra és mint minden negatívon, fekete alapon fehér színben tűnik elő. Szükség esetén erről a negatívról újabb felvételt készíthetünk, amelynek eredményeül — kettős munka és költség árán — pozitív kép áll elő. Újabban ismeretes ugyan olyan negatívpapír is, amelyen az előhívott negatív felvétel színei megfordíthatók, tehát a fekete alap fehérré, viszont a fehér írás feketévé változtatható, de ennek a papírnak az ára is jóval magasabb, továbbá a kezelése is annyival több munkát és több, drágább vegyszert igényel, hogy gyakorlatilag szinte semmi előnye sincsen a kétszeri felvétellel szemben. A fotokópia-készülékekkel előállítható felvételek mérete általában 18 × 24 cm-től 21 × 30, illetve 22 × 33 cm-ig változik az egyes gyártmányok szerint; önköltségi áruk darabonként mintegy 40—80 fillérig terjed.

A mikrofilm — nyugodtan nevezhetjük magyarul kisfilmnek is — a fényképezési technika újabb vívmánya. Alkalmazása ugyanis csak azóta lehetséges, amióta ismeretesek olyan gyártási és előhívási eljárások, amelyek révén a film fényérzékeny rétegének szemcsézete olyan finomra készíthető és finomságában a kezelés során meg is tartható, hogy erős nagyításban, közelebről nézve sem hat zavaróan. A mai kisfilmes készülékek többnyire a normálméretű (35 mm széles), perforált mozifilmre készítik 24 × 36 mm, esetleg 18 × 24 mm méretű

felvételeiket, amelyekből 26, illetve 50 drb esik egy folyóméter filmre. A könyvtári és levéltári reprodukciós célokra készült kisfilmes készülékekbe egyszerre 10 méteres, vagy még hosszabb filmtekercs helyezhető, úgy, hogy ezek egy töltéssel 260, illetve 500, vagy még ennél is több felvételt készíthetnek. A felvételek kidolgozása után a nyert filmnegatívot olvasókészülékbe helyezve, annak tejüveglapján egymásután megjelentethetjük az egyes filmkockákat és erős nagyításban (esetleg eredeti nagyságban is) olvashatjuk szövegüket. A filmkockákról nagyítást is készíthetünk papírra, ami által a pozitív fotokópiánál jobb minőségű (helyesebb színviSSzaadású) és olcsóbb képet kapunk; a filmfelvétel önköltsége ugyanis csak 4—5 fillér, a róla készített pozitív nagyításé pedig a mérettől függően 20—60 fillér között váltakozik.

A kisfilmes reprodukciós eljárás legfőbb anyagi előnye abban van, hogy olvasókészülék birtokában nincs szükség semmiféle másolatra, vagy nagyításra, tehát az adott szövegről készítendő reprodukció teljes költsége felvételenként (vagyis az eredeti irat, vagy könyv nagyságától függően laponként, illetve lappáronként) 4—5 fillér. Kisfilmes készülékeket minden nagyobb nyugati államban gyártanak nagy választékban; hazánkban elsősorban a német készülékek jöhetnek számításba, úgymint a Fotokopist-, Leitz- és Zeiss-gyártmányok.

A kisfilmes reprodukciónak a fotokópiával szemben legnagyobb előnyei, hogy a film nagyobb fény- és színérzékenysége következtében a felvételek gyorsabban készíthetők el, továbbá helyesebb tónusokat adnak, mint a fotokópia. Lényegesen olcsóbbak is, ha nagyításra nincs szükség; viszont a nagyítással együtt is még mindig jobbak és olcsóbbak a pozitív fotokópiánál. A filmnegatív elraktározásához sokkal kevesebb hely is kell, mint a fotokópiáéhoz: amíg 100 drb 18×24 cm-es fotokópia dobozban szorosan berakva körülbelül $19 \times 25 \times 2$ cm helyet igényel, addig 100 drb 24×36 mm-es kisfilmfelvétel tekercse elfér egy 4 cm magas és 4 cm átmérőjű, hengeralakú dobozban. A kisfilm használata tehát igen célszerű akkor is, ha valamilyen kisebb értékű, de nagytömegű anyagot helykímélés céljából nem akarunk eredetiben megőrizni, szövegére viszont szükségünk van.

A kisfilmnek csak két hátránya van a fotokópiával szemben: az egyik az, hogy kisszámú felvételt (5—10 darabot) nem célszerű külön elkészíteni, mert a felhasznált filmrészlet levágása után a megmaradó tekercsrészt újra be kell fűzni a gépbe, ami esetenként egy 4—5 felvételre való filmrészlet kárbamenetelével jár. Ez a hátrány azonban nagyobb intézményeknél nem igen jöhet tekintetbe, mert ezeknél napi 50—100 felvételre szóló rendelés biztosan összegyűlik; ennyit már érdemes külön munkamenetben elkészíteni. Másik hátránya, hogy a filmnegatívok használatához külön olvasókészülékre van szükség; az

ilyennel nálunk még nem rendelkező közönség kedvéért pedig még nagyítókészüléket is kell beszereznünk, hogy minden segédeszköz nélkül olvasható másolatokkal szolgálhassunk a rendelőknek.

A nagyobb automatikus üzemű filmfelvevőgépek mai ára 4000 pengő körül van, ugyanúgy, mint egy jó fotokópia-készüléké; ehhez járul azonban még a mintegy 1000 pengő árú olvasókészülék és az ugyancsak ilyen összeg körül járó nagyítókészülék, valamint a hosszú filmtekercsek előhívására, mosására és szárítására szolgáló, mulhatatlanul szükséges segédeszközök költsége is. Amíg tehát a fotokópia-laboratórium teljes felszerelése kikerül mintegy 5000 pengőből, addig a kisfilmes laboratórium felszerelésére 7—8000 pengő szükséges. Az üzemköltségek kisebb volta azonban néhány évi használat után megtéríti a berendezés árának többletét s így feltétlenül a kisfilmes berendezés javára billenti a mérleget.

GRONOVSKY IVÁN.

Hírlapnyilvántartások. Az Országos Széchényi Könyvtárban 1935 előtt a beérkező hírlapszámok nyilvántartására különálló nyilvántartólapokat használtak, melyeken fel volt tüntetve a lap címe, alcíme, felelős szerkesztője, kiadója, megjelenésének helye, az előállító nyomda, indulásának kelte és megjelenésének időszakossága. Ez volt a fejcím, ezalatt több évre vonatkozólag rovatok voltak az év, évfolyam, növedéknaplószám és a beérkezett számok feltüntetésére, továbbá egy külön rovat a nyomdaváltozások és a reklamációk bejegyzésére. Emellett még két növedéknaplót is használtak, egyet a kötelespéldányok, s egyet a vétel, csere, ajándékképpen beérkezett anyag naplózására. A naplózás úgy történt, hogy mindíg az évfolyam első számát naplózták, ha az nem duplum volt. Ilyenféle nyilvántartólapokat használ ma a M. kir. Statisztikai Hivatal könyvtára is, ahol azonban a kiadóhivatal, nyelv, tárgy, ár és szerzési jogcím is fel van a lapokon tüntetve. S a naplózásban a különbség az, hogy ők nem beérkezéskor naplózzák az egyes évfolyamokat, hanem csak, amikor azok már teljessé váltak. Ezeknek a nyilvántartólapoknak azonban megvan az a hátránya, hogy a fejcímbe előforduló adatok változását nem lehet, vagy legalább is bajos feltüntetni s az Országos Széchényi Könyvtár esetében még a beszerzés módját is csak külön a növedéknaplókból lehetett megtudni.

Ezeknek a hiányoknak kiküszöbölésére az Országos Széchényi Könyvtár 1935-ben új növedéknaplót vezetett be. A napló egyesíti magában a régi növedéknaplókat és a nyilvántartólapokat. Ennek ugyanis egyik oldalán rovatok vannak a cím, esetleg alcím, megjelenési hely, a beszerzés módja, szállítója, esetleg ára és számlázása stb., másik oldalán pedig a beérkező számok és reklamációk nyilvántartására, sőt az 1939—1942-es évekre vonatkozó naplókban már a nyelv és a lap időszakossága is fel van tüntetve. Ilyenféle növedéknaplót látunk a Pázmány Péter Tudományegyetem könyvtárának beszerzési osztályában is, ahol azonban a nyilvántartólapokat is megtartották, de ezeket a hírlaptárban használják. Ez a naplózási mód nagyon jó, mert itt együtt talál az ember mindent, ami a lapra vonatkozik, és pedig

annak nem is csak egy, hanem négy évfolyamára s egy pillantásra áttekintheti az egészet. Van azonban ennek is bizonyos hátránya, egy kis nehézség. Mert a rögzített címeket nem lehet másképp csoportosítani s így ha valaki a Szegeden megjelenő lapok iránt érdeklődik, vagy a nyúltenyésztésről akar olvasni, nagyon nehéz a kívánságát kielégíteni. Igaz, hogy ezeket a hiányokat részben pótolja a végleges katalóguscédulákhoz készült helynévszerinti utaló és a szintén készülöben lévő szakkatalógus, de ez csak a már kötetbe-rendezett anyagra vonatkozik s így egy évig, amíg a kötet teljes nem lesz, a lapok ebből a szempontból megközelíthetetlenek. Továbbá a statisztika elkészítése is bizonyos nehézségekbe ütközik, mert nem lehet a cédulákat tetszés szerint csoportosítani.

Sokat tündödtünk azon, hogy hogyan lehetne ezen a nehézségségen segíteni s ezért áttanulmányoztuk a többi fővárosi könyvtár hírlapnyilvántartását is. Az Országgyűlés könyvtára a lipcsei Deutsche Bücherei nyomtatott nyilvántartólapjait használja, míg a Fővárosi Pedagógiai Szeminárium könyvtárában kardex-rendszer van. (Acélkazetták kihúzható fiókokkal, melyek 50—100 rögzített, nyomtatott és hónapok, vagy hetek szerint rovatokra berosztott nyilvántartólapot foglalnak magukba.) Ez azonban egy nemzeti könyvtárban, ahova évenként körülbelül kétezeröttszáz lap fut be, s a változások is öt-hatszázra tehetőek, nem használható, mert egyrészt nagyon költséges, egy 850 nyilvántartólapot befogadó kardex körülbelül 500 pengőbe kerül, másrészt ezek a nyilvántartólapok a hetenkint többször megjelenő lapok nyilvántartására nem nagyon alkalmasak, mert kevés a hely rajtuk, úgyhogy gyakran cserélni kellene a kartonokat.

Könnyebben volna megvalósítható a Fővárosi Könyvtár hírlapnyilvántartása. Ott nemzetközi nagyságú cédulákon különböző katalógusok vannak. A hírlaptárban három cédulakatalógus van felfektetve a lapok címe, szakja és nyelve szerint, míg a reklamációk nyilvántartására külön katalógus szolgál. A rendelő osztályban egy helynapló és szintén cédulakatalógusok vannak különböző szempontok szerint csoportosítva, melyekből mind más és más kérdésre kapunk feleletet. Ennek a rendszernek megvan az a nagy előnye, hogy bármely kérdés vetődik is fel, könnyen kaphatunk rá választ, de ha az egy lapra, főleg annak több évfolyamára vonatkozó összes adatokat szeretnénk megtudni, akkor öt-hat katalógust kell végignéznünk, míg az adatokat összekereshetjük.

Mindezek alapján arra az elgondolásra jutottunk, hogy legjobb lenne az Országos Széchényi Könyvtár növedéknaplóját kombinálni a Fővárosi Könyvtár cédulakatalógusaival. Vagyis a növedéknaplót fenntartani a maga egészében, mellé azonban cédulakatalógusokat állítani fel. Erre van is némi remény, mert idővel adrematizálni fogják a hírlapkatalóguscédulákat is az Országos Széchényi Könyvtárban és akkor semmi akadálya sem lesz, hogy annyi levonatot készítsenek belőle, amennyire éppen szükség van. Akkor lehet összeállítani katalógust címszó szerint, a beszerzés módja szerint, megjelenés helye vagy ideje szerint, szak szerint, nyelv szerint stb. s akkor a statisztika elkészítése is sokkal egyszerűbb lesz. Egyúttal kiküszöbölhetővé

válik a cédulakatalógusok azon hibája, hogy a cédulák elkeveredhetnek, s a könyvkatalógusok azon hibája, hogy ott az abc a legnagyobb vigyázat mellett is felborul néha.

MOKCSAY JÚLIA.

Wagner és Liszt dedikált művei az Országos Széchényi Könyvtárban. Drága kincse az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárának WAGNER RICHÁRDnak *A Nibelung gyűrűje* című ciklusából a *Siegfried* partitúrája, melyben a szerző sajátkezű ajánlása olvasható LISZT FERENCHEZ.

A piros félbőrkötésű, aranyozott díszítésű vezérkönyv Mainzban jelent meg SCHOTT kiadásában, 439 lapnyi terjedelemmel. Első lapján ez áll:

Siegfried
für das Weimarer Hoftheater einst skizzirt,
dann für Bayreuth eiligst zusammengeschmirt,
freundlichst von Dir aber absolvirt,
sei hiermit dem grossen Freunde dedicirt,
und gnädigst von ihm acceptirt,
da solches schon öfter ihm adorirt.

Eljen Liszt!

Bayreuth
28 Febr. 1876

Richard Wagner

J

Siegfried

für das Weimarer Hoftheater einst skizzirt,
dann für Bayreuth eiligst zusammengeschmirt,
freundlichst von Dir aber absolvirt,
sei hiermit dem grossen Freunde dedicirt,
und gnädigst von ihm acceptirt,
da solches schon öfter ihm adorirt.

Eljen Liszt!

Bayreuth

28 Febr. 1876.

Richard Wagner.

Őrizzük továbbá LISZTnek „Album d'un voyageur, 3. me année *Mélodies hongroises*“ című művét, mely Párizsban BERNARD LATTE-nál jelent meg. A 36 cm magas, bordó moiret papírba kötött mű 2. lapján LISZTnek kevésbé ismert arcképe áll; ARY SCHEFFER rajza után készült litográfia. A fiatal LISZT karba tett kézzel áll félig háttal s komoly tekintettel néz ránk. Egyszerű bársony galléros kabát fedí karcsú testét.

A következő lapon LISZT kézírásával ez áll:

à Monsieur le Comte
 Leo Festetics
 vive reconnaissance
 amitié dévoué
 F. Liszt.

„à Monsieur le Comte Leo Festetics vive reconnaissance amité dévoué F. Liszt.“

FESTETICS LEO GRÓFRÓL tudjuk, hogy a múlt század közepén, 1840—46-ig a Pestbudai Hangászegyesület elnöke, az ötvenes években a Nemzeti Színház igazgatója, 1866-ban pedig az országos színiiskola igazgatója volt. Tevékeny részt vett tehát a zenei s általában a kulturális életben. Írt népdalokat, PETŐFI és német költők verseire műdalokat, és a katolikus egyház számára több egyházi kompozíciót. Érdekes kézírásos másolatot őriz tőle Zeneműtárunk: „Kedusche“ gyűjtőcím alatt négy vegyeskari művet zsidó szöveggel, melyet a „Neuen Cultus“ nevű egyesületnek ajánlott.

A *Mélodies hongroises*-al egybekötve találjuk LISZTnek *Marche hongroise d'Après Schubert* című zongorakompozícióját, melyet LICHNOWSKY hercegnek ajánlott. Az ajánlás így szól:

„À son excellent ami Le Général Prime Felix Lichnowsky F. Liszt. Paris 27 Mars 1841.“

Végül pedig legértékesebb példánya gyűjteményünknek, bár nem kézirat, de már nem kapható sehol, LISZTnek „Isten veled! (Lebewohl!)“ című dala. L. P. HORVÁTH (valószínűleg Petrichevich Horváth

Lázár szövegére. Pesten jelent meg ENGELNél 1848-ban a *Morgenröthe* című folyóirat 3. számú mellékleteként.

Értékes e kiadvány nemcsak tartalmánál fogva, hanem mert LISZRET magyar ruhában ábrázolja zongorája mellett. BARABÁS MIKLÓSNak a Szépművészeti Múzeumban őrzött festménye után készült a címlapot díszítő litográfia. A 31 cm-es kőmetszésű kiadvány a mult századi kitűnő magyar kiadványok közül is kitűnik.

K. DEDINSZKY IZABELLA.

Legszébb magyar könyv 1939. Az elmúlt év karácsonyán, két olyan munkát tüntetett ki a Magyar Bibliofil Társaság elnöksége „az év legszébb könyve“ megkülönböztető jelzőjével, amelyek díszére válnának akármelyik nyugateurópai ország könyvművészetének is. Évek során, midőn a Bibliofil Társaság szemlét tartott az esztendő magyar könyvtermésén, a legkiemelkedőbb darabok között nem egyszer nem tudott volna részrehajlás nélkül lényeges értékkülönbséget tenni; épp ezért, több könyvnek adományozta ugyanazon alkalommal „az év legszébb könyve“ címet. Így az idén is, két munka kapta a kitüntetést. Az egyik a *Szekfű Gyula* szerkesztésében megjelent, *Mi a magyar?* című, az Athenaeum nyomdájában, a Magyar Szemle Társaság tulajdonát képező „Old Kenntonian Face“ anyadúccokkal készült könyv,¹ a másik pedig a Hungária-nyomda terméke, a *Régi magyar játékkártyák*.²

1939. két „legszebb könyvé“-nek kiválasztásakor az a szempont vezette a Magyar Bibliofil Társaságot, hogy két másfajta célra, és a másfajta célnak másfajta nyomdatechnikai és könyvművészeti igényekkel készített könyvnek juttassa a kitüntetést. A felvetett szempont szerint a *Mi a magyar?* című kiadvánnyal a szélesebb közönség számára készült szép könyvet, a *Régi magyar játékkártyákkal* pedig, a főnomszerű keveseknek, a szép könyvet kedvelő bibliofileknek szánt munkát óhajtotta megjutalmazni. A kitüntetésnek ilyen módja mélyebb-értelmű és messzetekintőbb, mintha kizárólag bibliofil könyvekre van tekintettel; mert belevonja a nyomdász-mesterség szépségversenyébe, s kiemelkedő teljesítményekre ösztönzi azokat a kiadókat és nyomdaüzemeket is, amelyeknek nem tartozik, vagy nem is tartozhatik programjába a bibliofil könyvkiadás.

Az idei kitüntettek közül sem a Magyar Szemle Társaság, sem pedig a Hungária-nyomda nem újonc „az év legszébb könyve“ jutal-

¹ Magyar Szemle Társaság, Bp. 1939. 556 [4] l. 16 tábla.

² Magyar és külföldi kártyafestés. XV—XIX. század. Összeállította és magyarázó szöveggel ellátta Kolb Jenő. 80 színes hasonmással. [Bp. 1939.] Hungária-könyvek 6. 78. [6] l.

mazottjainak névsorában. Könyveinek kiadásánál mindkét vállalat határozott könyvművészeti ízlést tart szemel előtt; az egyiknek éppúgy, mint a másiknak, meg van a maga jellegzetes, tervszerűen kialakított könyvstílusa. A Magyar Szemle Társaság első kiadványától kezdve, — nagy könyveinél szintúgy, mint a *Kincsestár* kis köteteinél — következetesen ragaszkodik ahhoz a könyvtípushoz, melynek közvetlen rokona, mintaképe a választékos, finom, modern angol könyv. Ezek a kiadványok egytől-egyig legízlésesebb köteteket képviselik a nagyközönségnek szánt, legújabb magyar könyveknek. Velük ellentétben, a Hungária-könyvek stílusa a KNER-nyomtatványok több mint félévszázados hagyományához kapcsolódik, és azt fejleszti tovább minden egyes darabjával.

A legújabb Hungária-könyv KNER ALBERT ízlését dicséri. Az ő tipográfiai tervei szerint készült a kiadás, s ő készítette az illusztrációk kivitelezéséhez használt színes dúcokat is. A tipográfia, az illusztrációk, a papír és a kötés egymással versenyezve és ugyanakkor összhangban tartva szolgálja a legmagasabb bibliofil eszményt. Az igényes könyvnyencnek is ritka ünnepi öröm végiglapozni ezt a kötetet. De... Nem szolgálánk könyvművészetünk igazságát, ha az elismerés hangja nem engedné szóhoz jutni kifogásunkat. Előre kell bocsátani, hogy kritikai megjegyzésünk nem a könyvművészetnek, hanem a tudománynak a kritikája. De lehet-e valóban hibátlan az a könyvművészeti alkotás, amely nem rendeli alá magát mindenestől annak, ami létezésének értelmet ad, a tudás, az ismeret, a művészet közvetítésének? Mert a könyv is, mint akármelyik közvetítőművészet; a színjátszás, az illusztráció, vagy a zenei interpretátor művészete, csak „cifra szolgál”; minden mozdulatát a szolgálat kell, hogy jellemezze. Öncélú, önmagáért való színművészet, vagy illusztráció éppen úgy nem lehetséges, mint ahogy könyvművészet sem! — A Hungária-könyv a régi játékkártyák művelődési és művészettörténeti szempontból egyaránt érdekes emlékeinek bemutatására vállalkozott. De, úglátszik a kiadó nincs tudatában annak, hogy ez az eddig, nálunk kevéssé tanulmányozott történelmi emlék, a játékkártya, éppolyan fontos dokumentuma lehet a kutatásnak, mint bármely más kisművészeti emlék. Így aztán az az érzésünk, hogy — az egyetlen cél helyett, ami nem lehetett volna más, mint a játékkártya-emlékek minél tökéletesebb bemutatása — az emlékeket csak eszköznek tekintették bibliofil céljaikhoz. „A régi játékkártyákat kézzel színezték, — olvassuk a könyv kolofónjában, mintegy előzetes védekezésül — gyakran sablón alkalmazásával. A színek nem mindig fedik egymást, gyakran kifutnak egymás alól, alig van két egyforma kártya. Az újabb kártyák litográfiai úton készültek, néha 7—8 színben. E két okból eleve le kellett mondanunk arról,

hogy könyvünkben teljesen hű hasonmásokat nyújtunk, reprodukcióink az egységes nyomdatechnika következtében csak megközelítik az eredetit.“ A kiadó önvédelme semmiképen sem fogadható el. A modern reprodukáló technikának megvan az eszköze az emlékek tökéletes visszaadására, — igaz, nagy anyagi áldozatokat kíván — de a tökéletes visszaadás helyett a Hungária-nyomda a könnyebbet választotta, a nyomáshoz újra rajzoltatta a kártyalapokat. Nem kell tovább magyaráznunk, hogy az így megvalósított illusztrációk bármilyen szépek is a szemnek, a historikus számára csaknem annyira használhatatlanok, mintha egy Dürer-monográfiában a művész metszeteit egy modern fametsző dúcai nyomán sokszorosítanák.

Végül, még a Magyar Bibliofil Társaság elnökségéhez lenne egy tiszteletteljes javaslatunk. „Az év legszebb könyve“ kitüntetése a magyar nyomdászat évenként visszatérő eseménye. Az évvégi kitüntetés szemelláthatóan tökéletesebb nyomtatványok készítésére ösztönöz évről-évre. Érzésünk szerint, a nyomdász mesterség nemes versenyt csak fokozni lehetne, kiadvállalataink és nyomdáink tudatosabban törekedhetnének szép könyvek előállítására, ha a kitüntetés ösztönzésén túl is segítségükre volna a Bibliofil Társaság. A segítség alatt a nyilvános kritika formájára gondolunk. A kiadvállalatoknak és a nyomdáknak a belső önkritika mellett szükségük volna az ország legelső könyvművészeti szakembereinek, a Magyar Bibliofil Társaság elnökségének kritikai hozzászólására. Kritikára persze nemcsak a kitüntetett „legszebb könyvek“-nek van szükségük, hanem mindazoknak a kiadványoknak, amelyek bármely formában is bele tartoznak a szép könyvek versenyébe. A nyilvános kritikának igen könnyen meg lehetne találni a módozatát. A legértékesebb kritika az lenne, ha az elnökség, a tárgyalásokon kialakult véleményének tolmácsolására megbízná egyik tagját és e tag — nevezzük előadónak, vagy bárhogy — kritikai fogalmazványát, mint a Társaság döntését nyomtatásban is nyilvánosságra hozná.

TOLNAI GÁBOR.

Felvidéki és Kárpátaljai könyvgyűjtés. A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtára a trianoni békekötés óta állandóan gyűjtötte a volt Csehszlovákia területén megjelent hungaricumokat. A gyűjtemény mégis nagyon hiányos maradt.

Ezért a Könyvtár, a Felvidék visszacsatolása után, azonnal kérésrel fordult a rádió és hírlapok útján a visszacsatolt nyomdák tulajdonosaihoz, a nagyközönséghez, az ottani kiadókhöz, egyesületekhez, katonai, egyházi és közigazgatási hatóságokhoz, hogy az elmúlt húsz esztendő irodalmi termékeit ajándékozzák a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának.

Az eredmény nem volt kielégítő, pedig a kérést többször megismételte.

Ezért a Könyvtár igazgatósága 1939 október havában tisztviselőket bízott meg, hogy utazzák be a visszacsatolt Felvidéket és Kárpát-alját és gyűjtsék be a történetírás számára fontos irodalmat.

VARGA SÁNDOR Kassán, Komáromban, Dunaszerdahelyen, Érsekújvárott, Párkányon, Léván, Ipolyságon, Losoncon, Rimaszombatban, Rozsnyón és Füleken; HARSÁNYI ANDRÁS Ungvárott, Munkácson, Perecsényett, Turjaremetén, Nagybereznán, Beregszászot, Tiszaújlakon, Nagyszőlősen, Huszton és Rahón járt. E helyeken felkeresték a nyomdákat kivétel nélkül, eljártak az egyes szerkesztők, főszerkesztők, rendőrkapitányságok és egyházi hatóságoknál.

Gyűjtés közben a Könyvtár tudomására jutott, hogy a polgári és középiskolák tanári könyvtárai tartalmazzák a legértékesebb könyvtári anyagot. Ezért a Könyvtár igazgatósága kérést intézett a vallás- és közoktatásügyi miniszter úrhoz és kérte, utasítsa a tankerületi főigazgatóságok útján az illetékes polgári és középiskolai igazgatókat, hogy a tanári könyvtárakban a kiselejtezésre szánt hungaricumokat és magyar vonatkozású műveket adják át a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának.

A Könyvtár kérése az illetékes tényezők előtt megértésre talált. Három hónap óta állandóan érkeznek kisebb nagyobb csomagok és ládák. A gyűjtött anyag most van feldolgozás alatt, ezért erről beszámolót csak legközelebb adhatok. Most csak annyit jegyzek meg, hogy eddig több mint ezer olyan csehszlovák területen megjelent mű naplótzatott, amely eddig a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárában hiányzott.

GÁSPÁR MARGIT.

A kötelespéldány-törvény miatt indított kihágási eljárások. A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára, hogy a sikertelen reklamálásokból eredő kötelespéldánykárokat megszüntesse, rendszeres nyomdaellenőrzéseket végez és szükséges esetekben célja elérése érdekében az illetékes hatóságoknál feljelentéseket tesz.

1938-ban a Széchényi Könyvtár tisztviselői közül hatan 114 fővárosi nyomdában végeztek nyomdakönyvvizsgálatot. A nyomdakönyvvizsgálat után sok nyomda teljesen pótolta mulasztását, 67 nyomda ellen azonban kénytelen volt a Könyvtár főigazgatója a m. kir. közalapítványi ügyigazgatóság útján részint kihágás, részint kártérítés miatt pert indítani.

A Széchényi Könyvtár a vidéki nyomdák tervszerű ellenőrzésért részint anyagi, részint tisztviselőhiány miatt csak részben oldhatja meg.

Ezt újabban jelentősen előmozdította az a körülmény, hogy a tisztviselők közül nyolcan ügybuzgalomból megvizsgálták azoknak a köz-

ségeknek, illetve városoknak a nyomdáit, amelyekbe magánügyük miatt egyébként menniök kellett, vagy ahol nyári vakációjukat töltötték. Így sikerült 17 különböző helyen 48 nyomdakönyvbe betekenniök és azokból kivonatot készíteniök.

Fontos adatok birtokába jutott a Könyvtár azzal is, hogy saját nyomdatörzskönyvét a m. kir. Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárában összehasonlította az oda beküldött vidéki nyomdák nyomdakimutatásaival. Ilymódon derült ki, hogy több vidéki nyomda csak egy helyre küldött kötelespéldányt. Ennek oka vagy a törvény nem ismerése, vagy a törvény kijátszása volt.

Ezen előbb vázolt két körülmény eredményeként 1938-ban sikerült 41 vidéki nyomda vétkességét kideríteni. Utána azonnal kérte a Könyvtár a m. kir. közalapítványi ügyigazgatóságtól a hatósági eljárás megindítását. A közalapítványi ügyigazgatóság az ügyek gyorsabb elintézése végett azt javasolta, hogy jövőben a Könyvtár közvetlenül intézze a feljelentéseket az illetékes rendőrkapitányságokhoz, illetve főszolgabírói hivatalokhoz.

Az elmúlt két esztendőben a feljelentett nyomdák a lefolytatott tárgyalások után körülbelül 1500 pengő értékű anyagot szolgáltatottak be a Könyvtárba. Az illetékes hatóságok a mulasztást elkövető nyomdákat kihágásért körülbelül 4000 pengő, kártérítésért körülbelül 600 pengővel sújtották. Ezen összegeknek több mint a fele már befolyt a Közgyűjtemények Országos Alapjába.

A nyomdák szigorúbb ellenőrzésének legnagyobb eredménye az, hogy végre kezdik megérteni a nyomdák, hogy a kötelespéldányok beküldése nemcsak kötelesség, hanem közérdek is, amelynek elmulasztásáért a hatóság büntetéssel sújt.

GÁSPÁR MARGIT.

Gulyás József írja Sárospatakról: A sárospataki Ref. Főiskola Nagykönyvtárában újabban a következő eddig ismeretlen régi magyar nyomtatvány került elő:

Uj és O | KALENDARIOM | (vörös) CHRISTUS URUNK születése | után való | 1697 | (vörös) Esztendőre, Melly Magyar Országgra, Erdélyre és | egyéb Tartományokra is alkalmaztatot | NEUBART JÁNOS | (piros) Astrologus által | (képdísz) (piros) | Cum Privilegio GUBERNII Travo. | KOLOSVÁRATT | (vörös). Nyom. M. TÓTFALUSI K. MIKLÓS által. Részei: Naptár (a hónapok után kis versekkel); rövid astrologiai vizsgálás; újabb versek a hónapokra; sokadalmak; magyar chronika (ez csonka) A... D5/1 lapig. Sem Szabó Károly I., sem Sztripszky, sem Ferenczi Zoltán (A kolozsvári nyomdászat története 66. lapján) nem említi. Tehát unicum. Jelzete: VII. 1055. 12°. (Sárospatak, Ref. Kollégiumi Nagykönyvtár.)

ISMERTETÉSEK.

A Fővárosi Könyvtár évkönyve. VIII. 1938. — Budapest (1939.)
Szfv. Háziny. 427 l. 4r.

A régebbi évfolyamokhoz képest idén terjedelemben majd negyedrésszel növekedett évkönyvben elsőben az 1938. évi könyvtári jelentésnek a látogatottságot bizonyító adatai ragadják meg a figyelmet. A Fővárosi Könyvtárat az említett esztendőben 1,326.227 alkalommal keresték fel, mely adatból 216.349 a Központi Könyvtár olvasóit jelzi. E hatalmas számok még plasztikusabban tűnnek elő, olvasván, hogy 1925-ben mindössze 405.667 volt az évi látogatókat jelző index, továbbá mikor kiderül, hogy az 1938. évi látogatások száma a megelőző esztendőhöz képest összesen 54.792-vel, a Központi Könyvtár igénybevevőké pedig közel 25 ezerrel duzzadt meg. A Fővárosi Könyvtár ma Magyarország legjobban használt, a befektetett tőkét leginkább gyümölcsözőtető ilyenmű intézménye.

Ha minden könyvtár immanens célja itt ily jelentős mértékben való megvalósulásának okai után keresünk, az Évkönyv teljes válasszal szolgál a figyelmes érdeklődőknek. — Észre kell vennünk, hogy a többé-kevésbé tisztán tudományos jellegű budapesti nagy közkönyvtárakkal szemben a Fővárosi Könyvtár közművelődési könyvtár és tudományos könyvtár is egyszerre. Azt is látnunk kell, hogy új könyvek beszerzése — a viszonylag jó anyagi körülmények miatt — itt a legnagyobb arányú. Már pedig a friss könyvanyag vonzza a közönséget. De hibát követne el az okok nyomozója, ha figyelmen kívül hagyná az emberi gondolat munkáját ama faktorok sorában, melyek ekkora tömegeket irányíthattak egy könyvtár kapuiba. A Fővárosi Könyvtár vezetősége igen jól teszi, mikor a tulajdonképeni közművelődési könyvtári szerepet betöltő fiókkönyvtárakat jól ellátja modern anyaggal (1938-ban majdnem 13 ezer új kötet jutott ezeknek), és igen ügyesen jár el, mikor a nagy pénzen beszerzett tudományos anyagnak megfelelő (ha szabad így mondani) reklámról gondoskodik. Mindnyájan tudjuk, hogy az átlagember akkor olvas tudományos tárgyú könyvet, ha nyújtják neki és könnyen jut hozzá. A Fővárosi Könyvtár tudományos tárgyú új beszerzéseinek évenként közzétenni szokott jegyzéke pedig, mely részletes indexekkel felszerelve a decimális rendszer sok-sok apró szakcsoportja szerint tartalmazza az anyagot és egy-

ben a könyvtári jelzetet is közli, nemcsak irodalmi felvilágosítással szolgálhat az érdeklődőknek szerte az országban, hanem rendszerességével és az aktuális problémák kidomborításával szinte hivatgatja a beléje tekintőt: *tolle, lege!* — Minthogy a Könyvtár életmenetében az utóbbi évek folyamán semmi különös újítás nem történt, a látogatottság fokozatos növekedése csakis népszerűsödését jelentheti. El lehet mondani tehát, hogy a Könyvtár szerepe valóban szerves kiegészítője a Főváros népművelési munkásságának.

Az Évkönyv célkitűzései egyébként a régiek. A nagyközönségen kívül idén is hoz valamit könyvtárosnak éppúgy, mint tudósnak is. Az egyes dolgozatok sorából ki kell emelni a **KELÉNYI B. OTTÓ** és **SZÁSZ BÉLA** gyűjtésében készült és több mint száz oldalon 1130 címet tartalmazó aquincumi bibliográfiát. A könyvészet a Fővárosi Könyvtár anyagán kívül az Aquincumi Múzeum, a Nemzeti Múzeum és az Egyetemi Könyvtár állományának felhasználásával készült és a kérdéssel speciálisan foglalkozó önálló műveken, folyóiratcikkekken kívül az Aquincumi Múzeum és a Fővárosi Könyvtár újságcikkgyűjteményének idevonatkozó részét is felöleli, nemkülönben jelentős számban oly műveket is, melyek csak hosszabb-rövidebb a tárgyra vonatkozó utalásokat tartalmaznak. A gyűjtemény használhatóságát erősen növeli, hogy anyaga egészen kiskörű tárgyi csoportok szerint van felsorakoztatva és a kutató vagy érdeklődő külön fáradság nélkül együtt találja mindazt, ami pl. a budavidéki régi kelta-településről, az egykori utakról, az aquincumi amphitheatrumról, a víziorgonáról, Transaquincumról, vagy a Sicambria-kérdésről íródott. A legtöbb műnél annak tartalma, vagy kiemelkedő értéke is közöltetik (az idegennyelvűeknél az eredeti szöveggel egyező nyelven!), továbbá a könyvek lelőhelyei is megjelöltenek. E sok szerető gonddal készült összeállítás példája lehet a lelkiismeretes, bár olykor az irrealitásig fejlesztett precizitással készült könyvészetnek.

NÉMETH ENDRÉNEK a decimális rendszer történeti kifejlődését tárgyaló értekezése gondolatkeltő és a jövő fejlődéslehetőségeit latolgató tartalmánál fogva könyvtáros-embernek hasznos lehet annál is inkább, mert — miként a cikkből kiderül — a Fővárosi Könyvtáron, mint a rendszer hazai anyaintézetén kívül ma már országSZerte kb. 30 könyvtárban otthonos a decimális szakkatalógus. **HANSKARL ERZSÉBETNEK** a *Wienerisches Diarium 1703—53.* évfolyamainak budai vonatkozású anyagát felsorakoztató, nagy szorgalommal és odaadással készült dolgozatából a régi hírlapoknak történelmi forrásként való felhasználhatóságát illetőleg szerezhetünk okulást.

Az Évkönyvet azzal az érzéssel tesszük le, hogy a szerkesztőt idén ismét elismerés illeti a szép munkáért. **OSZETZKY DÉNES.**

Dr. vitéz Szabó Pál : A m. kir. Erzsébet-tudományegyetem és irodalmi munkássága. Pécs, 1940. Nagy 8°. 4 + 290 l. + 1 l. + 1104 hasáb.

A pécsi Erzsébet Tudományegyetem 25 éves fennállása alkalmából most jelent meg a Dunántúl Pécsi Egyetemi Nyomda kitűnő nyomásában, a szerző kiadásában. A két kötetet magában foglaló hatalmas munka a szerzőnek, kit gyakran láttunk könyvtárunkban, a Széchényi Könyvtárban is, különösen annak folyóirat-osztályában búvárkodni, közel 10 évi gyűjtő- és kutatómunkálatai gyümölcsét foglalja össze.

Az I. kötet közel 300 oldalon át az Erzsébet-Tudományegyetem történetét ismerteti. Itt a trianoni sorsot látjuk leperegni. Az Erzsébet-egyetem sorsa a vérző, megcsonkított Magyarország sorsát kicsinyben tükrözteti vissza. Ezek az évek az egyetemalapítás, az egyetem kiépítésének legnehezebb évei, majd a kegyetlen trianoni béke utáni még nyomorúságosabb évek, amikor az Erzsébet-Egyetemnek nagy megpróbáltatás jutott osztályrészül és át kellett szenvednie a világháború földrengését, majd a Pozsonyból történt jogtalan kiutasítás, az átmeneti és új elhelyezkedés, a Trianon okozta nyomorúság minden gondját és baját. Többször volt megszüntetéséről szó. A nemzet sorsán aggódók féltő gonddal mérlegelték, hogy fenntartható lesz-e, vagy sem. E nehézségekkel szemben nagy erőfeszítések történtek. Bebizonyosodott, hogy az egyetem nagy hivatást teljesít a déli kultúrvégeken, fennmaradása a legfőbb kultúrérdek.

A legnehezebb viszonyok közt kifejtett gazdag irodalmi munkásság, melyet a szerző a II. kötetben tár elénk több mint 1100 hasábon át, természetes kiegészítése az I. kötetnek. A világtörténelem eddig legizgalmasabb korszaka és a legnehezebb viszonyok közt kifejtett gazdag irodalmi munkásság, a magyar élniakarásnak legfényesebb bizonyítéka. E második részben helyet foglalnak mindazok, akik az egyetemen voltak vagy vannak; közel 400 író. Az egyetemen jelenleg működő erőkn kívül tehát azok is, akik az Erzsébet-egyetemről más-hova kerültek (így pl. Bakay Lajos, Balás Károly, Császár Elemér, Herzog Ferenc, Imre József, Kornis Gyula, Kováts Ferenc, Kramár Jenő, Laky Dezső, Lukinich Imre, Melczer Miklós, Polner Ödön, Prohászka Lajos, Szent-Györgyi Albert, Thienemann Tivadar, Tuka Béla, Vári Rezső, Várkonyi Hildebrand, Veress Ferenc stb.), továbbá az elhúnytak (pl. Beck Soma, Bochkor Mihály, Degré Lajos, Falcsik Dezső, báró Fejérváry Géza, Heim Pál, Késmárky István, Hutyrá Ferenc, Kiss Albert, Lambrecht Kálmán, Payr Sándor, Rhorer László, Stráner Vilmos, Tolnai Vilmos, Velits Dezső, Weszely Ödön, Rutich Jenő, Vutkovich Sándor stb.) és az egyetem sok jónévű magántanára és tanársegéde, akik elszéledtek a szélrózsa minden irányába nemcsak

a csonka Hazába, de távoli világrészekbe is. E részben az írók életrajzai is érdekes adatokat nyújtanak. A szerző számos történeti adatot a professzorok életrajzában látott helyénvalónak előadni.

A munka adattárul szolgálhat, hasznos szolgáltatokat teljesíthet hosszú évekre bármely könyvtárban, tudományos intézetben, az egyetem barátainak és a tudományt kedvelők magánkönyvtáraiban is.

A Dunántúl Pécsi Egyetemi Nyomda rt. a hatalmas művet a legnagyobb pontossággal, gondossággal, alaposággal és olyan műgonddal hozta ki, mely párját ritkítja.

Bolti ára fűzve 32.— P, vászonkötésben aranynyomással 35.— P. Megrendelhető a szerzőnél, Budapest, XI., Horthy Miklós-út 25. I. 2. Y.

LEVÉLSZEKRÉNY.

Albumok alkonya. Az *album* eredetileg, a rómaiaknál *fehérre* festett tábla volt, plakát-, falragasz-szerű hirdetés, közérdekű állami, hivatalos közlemények közhírré tételére. Így hirdették ki a praetorok ediktumait, a szenátorok és esküdtek névjegyzékét, így hozták nyilvánosságra a pontifex évi feljegyzéseit. A tábla alapszíne fehér volt, rajta a felirat színes. — Az *album* szó később jelentés-átvitellel üres lapokat tartalmazó, bekötött könyv, emlékkönyv (amelyben tulajdonosa ismerőseitől emléksorokat gyűjtött), szemelvények gyűjteménye (melybe tulajdonosa a neki tetsző szép verseket, jeles mondásokat másolta be). — Később *nyomtatott* cikkek, tanulmányok, versek, emléksorok gyűjteménye, melybe valami ünnepélyes alkalomra, évfordulóra alkalmi, vagy az alkalommal semmi kapcsolatban nem levő tudományos értekezéseket szerkesztettek össze. Az *album* „fehér lap” jelentése feledésbe ment.

A régi magyar irodalom az „album”, szemelvények gyűjteménye műfaját ismerte ugyan, de florilegiumnak, anthológiának nevezte; nem fordul elő a XVIII. századbeli magyar könyvek címeiben sem. Annál gyakoribb a XIX. században: Album des Balaton (1854), Losonci-album (1852), Nagy-enyedi A. (1851), Szépirodalmi A. (1856), Szigeti A. (1860), A. von Vissegrad (1847), Album (a Pesti Napló mult félévi előfizetőinek, 1858) stb.

A XIX. század végén és a XX. század elején az újságok karácsonyi albumokkal kedveskedtek előfizetőiknek: Pesti Napló karácsonyi albuma, Zichy-Album, Shakespeare-Album stb.

Ezek az újkori albumok nagy negyedré, vagy ívrét-alakú, színes illusztrációkkal díszített képeskönyvek voltak, népszerűek, nagyközönség számára valók, tarka-barka, domborműnyomásos bekötési táblákkal, olykor keretezett lapokkal, színes papiroson; édeskések voltak, mint a csokoládécsomagok védőpapirosai. Népszerűek voltak. Még a háború előtt minden úri, vagy jobb polgári család szalon, vendégszoba, elegánsabb orvosi várószoba, minisztériumi előszoba asztalán ott ékeskedtek, szimmetrikus rendben egymás mellett, vagy csillagalakban egymásra rakva. A lakás modernizálásával, racionalizálásával az albumok eltűntek a modern lakások asztalairól szekrény tete-

jére, vagy fenekére, padlásra, majd pincébe. (A modern könyvállványokra nem férnek rá, vagy ha ráférnek is, „kiugranak“ a sorból nagy formátumukkal.) Kimentek a divatból. Az album ma már csak levelezőlap-, bélyeg-, fényképalbum, vagy emlékkönyv, amelybe a barátok és hódolók emléksorokat írnak.

TR. Z.

Könyvek a makulaturás pincékben. A két esztendeje kiadott padlás-lomtalanítási rendelet egyebek mellett kétségkívül nagy tömeg „holt“ könyvanyagot is mobilizált. Az ilyen módon felszabadult könyvanyag jelentős részét selejtesek vették át. Legutóbb egy ilyen — aránylag eldugottabb — budai selejtesnél böngészgetve, szép számú magyar és magyar vonatkozású könyvvel, régi külföldi újságkötetekkel találkoztunk. Ma már ritkaságszámba menő régi tankönyvek (több kiadásban is), útleírások és „mindentudó“ zsebkönyvek stb. kerültek a kezünkbe. És az áradat egyre tart még. Elmondja a selejtesünk, hogy hetente kétszer-háromszor is új anyaghoz jut. Sajnos, ritka az olyan makulatúrás, aki ért is a könyvekhez. A legtöbb, ha látja, hogy „rég könyv“ került az anyagába, félreteszi és örül, ha a kiló ár kétszereséért eladhatja — bárkinek. Végigtekintettünk e régi könyveken és elképzeltük magunkban, micsoda értékek fordulhatnak meg ilyen módon a pesti makulatúra-piacon és mennek olykor veszendőbe!

S—A E—N.

A Felvidék visszacsatolásával visszatért egy sereg kisebb-nagyobb könyvtár is. Ezek között van néhány olyan nagyobb szabású, amely nemcsak a szakemberek, hanem a nagyközönség előtt is ismert, mint pl. a munkácsi Lehoczky Múzeumé vagy a jászói Premontreieké. Akad azonban nem egy olyan is, amely nem kis jelentőségű és értékű, de amelyről még a szakemberek közül is kevésnek van tudomása — esetleg éppen csak azt tudják, hogy vannak —, de azt már nem, hogy mi van bennük. Egy ilyen könyvtárba volt alkalmunk hosszabb ideig beletekinteni: A *beregi református egyházmegyének* Beregszászot elhelyezett egyházmegyei levéltárában szép számmal található könyvek is. A több, mint ezer kötetes könyvtár legértékesebb része a körülbelül 60 régi magyar. Ezeknek részletes és a könyvtár többi részének vázlatos ismertetésére legközelebb visszatérünk.

H. A.

A könyvcsonkítás ellentéte a könyvkiegészítés, ami sokszor majdnem olyan bűn, mint a könyv megcsonkítása. ZOVÁNYI JENŐ *Könyvrészletek nem a maguk helyén* című cikkében (MKSzemle 1939. II. 199—200. l.) azt írja, hogy a (David, Franciscus): *Brevis Enarratio Disputationis Albanae de Deo Trino... Albae Ivliae, 1568.* (RMKT II. 111. sz.) című mű függeléke sem a múzeumi, sem az akadémiai példányban nem fordul elő, sőt a RMKT szerinti leírásból következtetve, összes fennmaradt példányából hiányzik. Ellenben megvan a *Refutatio* (RMKT II. 114.) múzeumi, és a *Demonstratio* (RMKT II. 116.) sárospataki példányához csatolva. ZOVÁNYI a tényt megállapítja, de magyarázatát nem adja. — Ehez hasonló esetekkel könyvgyűjtők is találkozhattak. Csonka műveket zug-boltokban olymódon tesznek tel-

jessé, hogy a hiányzó lapokat, vagy íveket hasonló, vagy azonos alakú, tipográfiai, értéktelebb, vagy szintén csonka könyvekből egészítik ki. A legmegtévesztőbb az efféle könyvkiegészítés akkor, ha ugyanazon szerzőnek különböző kiadásait egészítik ki egymással. Beniczky Péter Magyar Rythmusainak és a Balassa—Rimay-féle Istenes énekeknek a kiadásai igen sokszor jelentek meg 32-rét alakban, ugyanazzal az oldalszámmal különböző nyomdában, különböző helyesírással, s ha a csonka példányt olyan másik csonka példányból egészítették ki, amelynek helyesírása az övével azonos (református vagy katolikus helyesírás), s az ívszám vagy lapszám egyezik, csak alapos filológiai munkával lehet az önkényes kiegészítést megállapítani. A felületes vevő esetleg csak később veszi észre a csalást. Felesleges mondanunk, hogy ez a megtévesztés mily kellemetlenségeket okozhat annak, aki így „kiegészített“ könyvből idéz. Tr. Z.

A Magyar Könyvszemle Szerkesztő Bizottsága felkéri mindazon könyvtárak igazgatóságait, amelyek a Magyar Könyvszemlét hozzájárulásukkal fenntartják, hogy a megajánlott évi hozzájárulási összeget (l. a MKSzemle 1939. IV. füzet borítékjának 4. oldalát), valamint a hátralékokat a csatolt befizetési lap felhasználásával az Egyetemi Nyomdához a MKSzemle folyószámlája javára szíveskedjenek eljuttatni. — Előfizetőinket szintén felkéri előfizetési díjuk beküldésére.

Hibaigazítás. A MKSzemle 1939. IV. füzetének hátlapján kimutatott előfizetések közt Pécs: Erzsébet-Tudományegyetem Könyvtára 40.— P helyett Pécs: Erzsébet-Tudományegyetem Ideg- és Elmeklinika Könyvtára 40.— P olvasandó.

A Typographia című hetilap 1869—1872. évfolyamaiból melyik könyvtárnak vannak fölös példányai? Szíves értesítést kér a Magyar Könyvszemle szerkesztősége.

RÉSUMÉ — INHALTSANGABE.

Graf Domokos Teleki : *Rückerinnerung an Grafen Samuel Teleki.*

Vor 200 Jahren wurde im Dorfe Gernyeszeg, in Siebenbürgen, Graf Samuel Teleki geboren, der Gründer der berühmten Teleki-Bibliothek von Marosvásárhely. Nachdem er seine Studien an ausländischen Universitäten (Basel, Utrecht, Leiden, Paris) beendet hatte, widmete er sich dem Staatsdienste und stieg rasch aufwärts. Er wurde K. u. K. Kämmerer, Wirklicher Geheimer Rat, Obergespan vom Komitat Bihar, Mitglied der wissenschaftlichen Gesellschaft von Göttingen, Besitzer des Grosskreuzes des heiligen Stefans Ordens und Kanzler von Siebenbürgen. Er diente unter Maria Theresia, Josef, Leopold und Franz, lebte grösstenteils in Wien und starb daselbst im Alter von 83 Jahren. Seine Leiche wurde nach Siebenbürgen überführt und in Sáromberke in der Familiengruft beigesetzt. Graf Samuel Teleki hinterliess seine Bibliothek, in seinem Hause in Marosvásárhely, als Fideikomiss und dieselbe ist heute noch in der Anordnung, wie sie ursprünglich, in den ersten Jahren des XIX-ten Jahrhunderts, aufgestellt worden ist.

Mihály Clauser : *Martin Kelemen von Nagyernye's Beschreibung der Teleki-Bibliothek.* Im Aufsätze wird die Beschreibung der Teleki-Bibliothek vom Bibliothekar Márton Kelemen von Nagyernye aus dem Jahre 1826 erörtert. C. stellt auf Grund des Kazinczy—Dessewffy Briefwechsels fest, dass dieselbe Beschreibung von Kazinczy bei der Umarbeitung seines Werkes „Reise in Siebenbürgen“ benützt wurde. Am Ende werden die unlängst in Siebenbürgen herausgegebenen, an Kelemen gerichteten Briefe des Grafen Samuel von Teleki besprochen.

Béla Varjas : *Die Graf Samuel Teleki-Ausstellung.* — Verfasser berichtet über die im Festsale des Ungarischen Nationalmuseums am 17 November 1939, anlässlich der 200 Jahrfeier der Geburt Gr. Samuel Telekis eröffnete Ausstellung aus Büchern und Handschriften des grossen Kanzlers und Büchersammlers.

Béla Dezsényi : *Le premier hebdomadaire illustré en Hongrie.* — Dès ses débuts et dans tous les pays la presse périodique utilisait l'illustration: nombre parmi les premiers journaux que nous connaissions furent en quelque sorte des journaux illustrés. Mais une diffusion plus large des feuilles à images, en même temps que la publication régulière des images ne remonte

qu'au deuxième tiers du XIXe siècle. Le développement — en grande partie dû au renouveau de la gravure sur bois — atteint son apogée au milieu du siècle, quand les „magazines“ illustrés, d'un contenu encyclopédique, firent place aux grands hebdomadaires publiant des images d'actualité. Les trois premiers représentants de cette forme nouvelle de la presse — qui ne se sont jamais départis de la faveur du public — ont été les *Illustrated London News* en Angleterre *l'Illustration* en France et la *Leipziger Illustrirte Zeitung* en Allemagne.

Pas plus tard qu'en 1846 — donc quelques années après la fondation des trois grands „illustrés“ étrangers — un imprimeur de Kassa, K. Werfer, songea à implanter le nouveau procédé en Hongrie. Mais ce n'est qu'une année après qu'il obtint l'autorisation de publier son journal, et encore la censure l'obligea de s'abstenir de tout ce qui a trait à la politique. Après les tâtonnements du début, le *Ábrázolt Folyóirat* (Revue illustrée) de Kassa prit de l'essor après le 15 mars 1848, date à laquelle fut abolie la censure. Débarassé de cette entrave, le journal — dont le titre fut changé en *Képes Ujság* (Journal en images), publia une grande quantité d'images représentant les événements importants de cette année mémorable à l'étranger comme à l'intérieur. Il réussit à se maintenir jusqu'à la fin de l'année, moment où les troupes autrichiennes, venants combattre la Hongrie, envahirent la ville de Kassa.

En jetant un regard sur les illustrations dans *Ábrázolt Folyóirat* il n'est pas difficile de constater que celles-ci sont d'origine étrangère. L'art de la gravure sur bois n'était jamais tombé complètement en défaveur en Hongrie, mais on l'utilisait dans l'imprimerie surtout pour la confection de vignettes et de motifs ornementaux; les périodiques qui publiaient des illustrations employaient pour la reproduction de celles-ci la gravure sur métal ou la lithographie. Ce n'est qu'après la guerre d'indépendance qu'on vit la xylographie conquérir définitivement l'illustration en Hongrie. Mais l'appel fait aux gravures étrangères pouvait avoir aussi d'autres explications: la plupart des nouvelles vinrent de l'étranger et tout d'abord de la France. D'ailleurs les trois grandes revues française, anglaise et allemande échangeaient elles-mêmes les images entre elles. Toujours est-il, que la grande majorité des gravures de *Ábrázolt Folyóirat* ont paru d'abord dans *l'Illustration*. (V. les figures dans notre texte hongrois, montrants les illustrations de *Ábrázolt Folyóirat* avec les originaux français en regard.) Le procédé employé pour la confection des copies n'a pu être complètement tiré au clair, mais il est très probable que Werfer ait utilisé les planchettes originales. Comme nous avons fait observer, l'échange et la vente des planchettes d'une revue à l'autre se pratiquait couramment.

En indiquant l'importance des sources étrangères et notamment françaises des illustrations, on ne peut pourtant passer sous silence qu'une bonne partie d'entre elles furent inédites et faites en Hongrie. Il faut citer surtout celles qui représentent les manifestations patriotiques de mars 1848 à Pest et à Kassa. En outre, on doit mentionner les nombreux dessins de l'infatigable I. Majer.

Les graves événements bouleversant le pays après mars 1848 ont jeté l'oubli complet sur le sort de notre premier hebdomadaire illustré. Le *Vasárnapi Ujság* (Journal de Dimanche), fondé en 1854, le „grand hebdomaire“ le plus en vogue pendant un demi-siècle, a passé jusqu'à nos jours pour être le premier représentant du genre. Il est intéressant à noter qu'en Autriche ce ne fut également qu'après 1850 qu'on commença à faire paraître des hebdomadaires illustrés. Pourtant, les périodiques qui publiaient régulièrement des illustrations d'actualité forment une étape de grande importance dans l'histoire de la presse: elles sont les ancêtres de l'information photographique. Du premier au second il n'y a qu'un pas: le remplacement du bois par la photogravure. Le journal illustré est devenu un des accessoires les plus caractéristiques de la vie moderne.

Gyula Witzmann: *Gemeinsame Grundprinzipien bibliothekarischer Systeme.* Es werden zwecks Vereinheitlichung der bibliothekarischen Systeme die gemeinsamen Grundprinzipien untersucht. Diese Vereinheitlichung darf und kann als Utopie nur dann betrachtet werden, wenn ausschliesslich die älteren, eindimensionalen Systeme zur Untersuchung herangezogen werden. Also bloss jene, die den Verzweigungen und dem Ineingreifen der Kenntnisse nicht gerecht werden und deshalb der stetigen Entwicklung der Wissenschaftszweige nicht folgen können. Eben die neueren Systeme aber zeigen eine Tendenz, neben dem Hauptsysteme Nebensysteme zu bilden, die mit dem Hauptsysteme in konstantem Verhältnis sich wiederholende Momente auszudrücken bestimmt sind. Damit ist ein erster Ansatz zum Zweidimensionalen erreicht. Die Beschaffenheit des mehrdimensionalen Systems, insbesondere seine möglichen Spielarten können heute noch nicht festgelegt werden; es ist aber klar, dass ein solches als Grundlage des zu vereinheitlichenden Systems nur dann dienen kann, wenn es dem Fortschreiten der menschlichen Kenntnisse und der Entwicklung der Wissenschaft automatisch sich anzupassen imstande ist.

Gyula Haraszthy: *Modernisation de la Bibliothèque de l'Université de Budapest.* Sous l'administration de son nouveau directeur, la Bibliothèque de l'Université Pierre Pázmány de Budapest, qui est d'ailleurs grâce à son passé de plus de 3 siècles et au nombre de ses volumes au dessus de 700.000, la plus ancienne et la plus grande des bibliothèques scientifiques publiques de la Hongrie, vient de subire au cours de la dernière dizaine d'années une grande transformation. Les innovations étaient déterminées par deux motifs principaux: d'une part les années de la guerre mondiale et de l'époque suivante ont provoqué des troubles dans l'évolution naturelle de la bibliothèque, d'autre part la résidence construite dans le style renaissance de la fin du siècle dernier s'est révélée trop étroite pour l'accueil de la masse toujours augmentante des livres. Comme toute institution d'un passé éminent, la Bibliothèque a tâché de concilier les méthodes modernes avec ses anciennes traditions. L'administration a fait tout son possible pour établir une relation plus étroite entre le public et la bibliothèque: on a comblé les lacunes laissées par

la grande guerre, on a augmenté le nombre des périodiques sur 940 environ, l'accroissement des livres a dépassé 10.000 volumes. La Bibliothèque s'est enrichie de nombreux dons, dont voilà les plus importants (en ordre chronologique): la collection représentative intitulée: Americana du Carnegie Endowment for International Peace, qui contient 1200 volumes, le don du Ente Nazionale „L'Italica“ de Florence qui se compose surtout de livres d'histoire et d'études sur les sources, au nombre de 1045 volumes, les 1500 volumes de la République Française et la bibliothèque suédoise établie aux initiatives de M. Isak Collijn. — Pour augmenter l'accessibilité de la Bibliothèque, on a procédé à une révision des catalogues et on en a aussi établi de nouvelles (catalogue géographique, catalogue de portraits, catalogue topographique, etc.) Le catalogue topographique fixe les noms des personnes, qui se sont occupées du livre, à partir de la commande, jusqu'à l'emmagasinage. Le principe de la responsabilité individuelle se fait ainsi valoir intégralement. — L'accroissement de la Bibliothèque a exigé de nouveaux cadres. Le manque de place devait être éliminé par la reconstruction des anciens magasins. Les étagères en fer (système Vajda—Schlick), munies de rayons mobiles remontent à 6730 mètres courants et permettent l'installation de 235.000 volumes. Pourvu que les moyens le permettent, les travaux de transformation vont prolonger de 60—70 ans la durée de la vie du bâtiment. — La transformation des magasins a contribué à résoudre d'autres problèmes importants. On a établi une salle de lecture spéciale à la disposition des professeurs de l'Université, ainsi qu'une nouvelle salle de prêt, dont la communication avec les magasins et les bureaux est assurée par une ponte pneumatique, des ascenseurs électriques et des téléphones. Toutes ces installations facilitent le service du public, dont l'intérêt et le nombre s'augmente de jour en jour, prouvant la justesse des efforts déployés en sa faveur.

Endre Horváth : „*Bibliographie Hellénique.*“ L'oeuvre dont la première partie vient de paraître sous le titre „Ελληνική Βιβλιογραφία 1800—1863... Ὑπὸ Δ. Ε. Γκίνη καὶ Β. Γ. Μέξα... Τόμος πρῶτος. 1800—1839. Ἐν Ἀθήναις 1939 (Edition de l'Académie d'Athènes) constituera une suite digne de la „Bibliographie hellénique...“ (Par Émile Legrand, Paris 1885—1928, en 11 volumes.) Elle contiendra à peu près 9000 livres grecs imprimés entre 1800 et 1863. Le premier volume, que nous avons sous les yeux, en renferme 3250. Parmi ces derniers figurent 19 produits d'imprimerie hongroise inconnus par ailleurs. Nous y ajoutons, de notre collection spéciale, 13 livres grecs modernes publiés en Hongrie entre 1800 et 1839, plus un imprimé paru à Vienne en 1819.

A szerkesztésért Trócsányi Zoltán, a kiadásért Gronovszky Iván felel.

33.106. — Kir. Magyar. Egyetemi Nyomda Budapest. (F.: Thiering Richárd.)

TARTALOM

	Lap
Gróf Teleki Sámuel-emlékünnepe. I. GRÓF TELEKI DOMOKOS: Gróf Teleki Sámuel emlékezete. II. CLAUSER MIHÁLY: Nagy-Erneyei Kelemen Márton leírása a Teleki-tékáról. III. VARJAS BÉLA: Gróf Teleki Sámuel Emlékkiállítás a Magyar Nemzeti Múzeum dísztermében 1939. november 17-én	1
Dezsényi Béla: Az első magyar képes hetilap	17
Witzmann Gyula: Elvi közös alapok a különböző szakrendszerekben	36
Haraszthy Gyula: Az Egyetemi Könyvtár modernizálása	46
Radó István: Vidéki közönyvtárak	55
Kisebb közlemények: HARSÁNYI ANDRÁS: Új — régi magyarok. — TRÓCSÁNYI ZOLTÁN: XVI. századbeli magyar nyomtatványok meghatározása. — HORVÁTH ENDRE: Az athéni Akadémia „Görög Könyvészeté” és a magyarországi nyomdák újjörög könyvei. — BEKE ÖDÖN: A nagyszombati szakácskönyv. — TR. Z.: Versbe szedett XVIII. századi könyvtár. — KÓSA JÁNOS: Egy politikai röpirat kálváriája a könyvrevíziós hivatalban. — CS. GÁRDONYI KLÁRA: Szempontok irodalmi levelek meghatározásához. — GRONOVSZKY IVÁN: Fotokópia és mikrofilm. — MOKCSAY JÚLIA: Hírlapnyilvántartások. — K. DEDINSZKY IZABELLA: Wagner és Liszt dedikált művei az Országos Széchényi Könyvtárban. — TOLNAI GÁBOR: Legszebb magyar könyv 1939. — GÁSPÁR MARGIT: Felvidéki és kárpátalji könyvgyűjtés. — GÁSPÁR MARGIT: A kötelepéldánytörvény miatt indított kihágási eljárások. — GULYÁS JÓZSEF írja Sárospatakról	65
Ismertetések: A Fővárosi Könyvtár Évkönyve. VIII. 1938. (Ism.: OSZETZKY DÉNES.) — DR. VITÉZ SZABÓ PÁL: A m. kir. Erzsébet-Tudományegyetem és irodalmi munkássága. (Ism.: Y.)	94
Levélszekrény	98
Résumé — Inhaltsangabe	101

FELHIVÁS

A **Magyar Bibliophil Társaság** a könyvtársági tevékenység fejlesztésére és a magyar könyvtörténet művelésére alakult két évtizeddel ezelőtt és azóta mintaszerű kiadványaival a szakirodalom és a gyűjtők elismerését kiérdemelte.

Kiadványai csak tagoknak hozzáférhetők. Ezért ajánljuk közkönyvtáraknak és gyűjtőknek, hogy a **Magyar Bibliophil Társaság**ba tagokul lépjenek be. A tagsági díj évi 16 (Tizenhat) pengő.

Eddigi kiadványai közül még kaphatók a következők:

1. HOFFMANN EDITH: Régi magyar bibliophilek.
2. FITZ JÓZSEF: Hess András, a budai ősnymondász.
3. DRESCHER PÁL: Régi magyar gyermekkönyvek.

Előkészületben:

SZENTKUTY PÁL: Régi magyar nyomdai betű- és ornamentalsmintakönyvek.

A Magyar Bibliophil Társaság székhelye:

Budapest, Fővárosi Könyvtár, VIII, Reviczky-utca 1.

MOST JELENT MEG

vitész SZABÓ PÁL DR. műegyetemi könyvtáros:

A M. KIR.

ERZSÉBET-TUDOMÁNYEGYETEM ÉS IRODALMI MUNKÁSSÁGA

900 lap. Ára füzve 32 pengő, kötve 35 pengő.

Megrendelhető a szerzőnél:

BUDAPEST, XI. ker., Horthy Miklós-út 25. szám.